

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

استان شناسی فارس

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

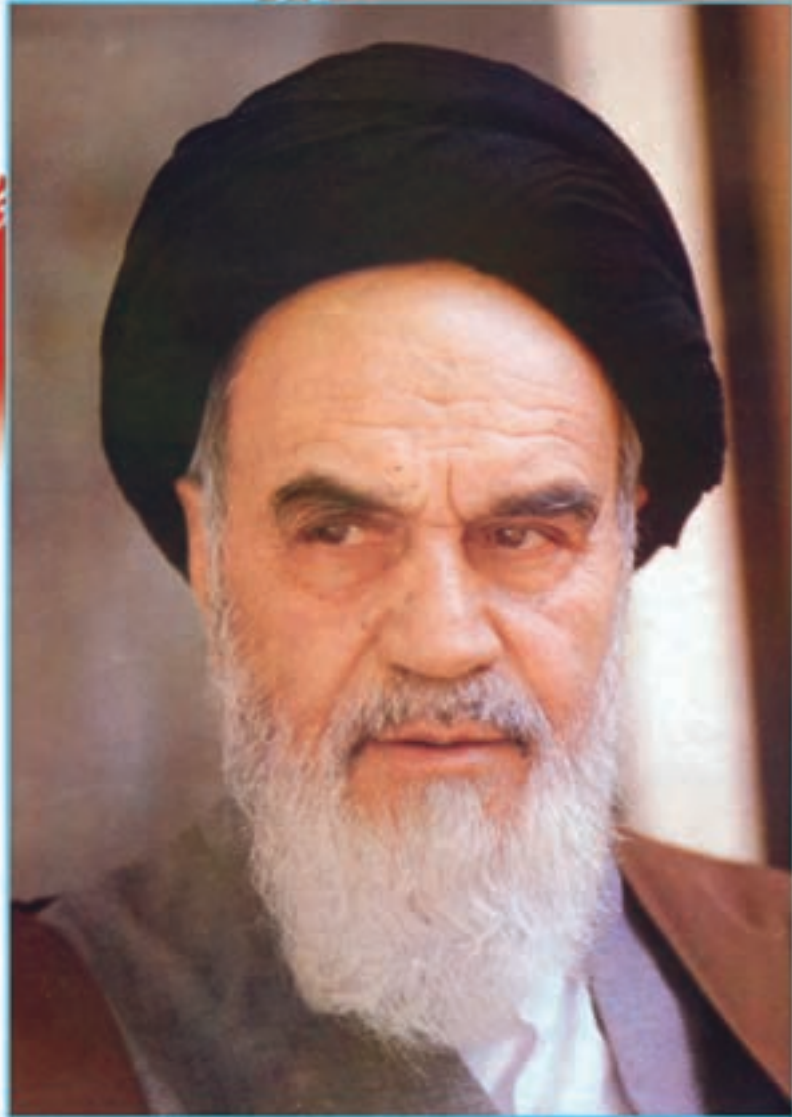
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	استان‌شناسی فارس پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۲۳۷/۱
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	زهره صداقت‌زاده، وحید تشکریان، محمدهادی مباشری، محمدصادق همایونی، احمد فروغ‌بخش، علی منصور و محسن سپهری‌منش (اعضای گروه تألیف) - محمدکاظم بهنیا (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، نگاشتارگر طراح گرافیک) و طراح جلد - پژمان ضیائی‌نیا (عکاس) - راحله زادفتح‌اله (صفحه‌آرا) - فاطمه باقری مهر، مریم جعفرعلیزاده، آذر روستایی فیروزآباد، زینت بهشتی شیرازی، حمید نابت‌کلاچاهی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۳۵۹ وبگاه : www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ نهم ۱۳۹۷

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹۶۴-۰۵-۱۷۹۲-۵ - ۹۶۴-۰۵-۱۷۹۲-۵ - ۹۶۴-۰۵-۱۷۹۲-۵

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (رحمة الله علیه)

فهرست

فصل اول

۲	جغرافیای طبیعی استان فارس
۳	درس اول: استان ما در کجا واقع شده است؟
۵	درس دوم: ناهمواری‌های استان و نحوه شکل‌گیری آن
۱۲	درس سوم: وضعیت آب و هوایی فارس و تأثیر آن بر زیست‌بوم استان
۲۰	درس چهارم: منابع طبیعی استان (آب، خاک، پوشش گیاهی)
۳۱	درس پنجم: مسائل زیست‌محیطی استان

فصل دوم

۳۶	جغرافیای انسانی استان فارس
۳۷	درس ششم: تقسیمات سیاسی استان
۴۷	درس هفتم: شیوه‌های زندگی در استان
۵۶	درس هشتم: جمعیت و حرکات آن در استان

فصل سوم

- ۶۰ ویژگی‌های فرهنگی استان فارس
۶۱ درس نهم: آداب و رسوم مردم استان

فصل چهارم

- ۷۱ پیشینه و مفاخر استان فارس
۷۲ درس دهم: از گذشته‌های استان محل سکونت خود چه می‌دانید؟
۹۱ درس یازدهم: نقش مردم فارس در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی

فصل پنجم

- ۹۷ توانمندی‌های استان فارس
۹۸ درس دوازدهم: قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان
۱۱۱ درس سیزدهم: توان‌های اقتصادی استان

فصل ششم

- ۱۱۳ شکوفایی استان فارس پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۱۴ درس چهاردهم: دستاوردهای انقلاب اسلامی
۱۲۷ درس پانزدهم: چشم‌انداز آینده‌ی استان

سخنی با دانش آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر، یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو، بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید. بدون شک شما، مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌ها هستید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه چگونه می‌توانید تهدیدها و ناتوانی‌ها را به فرصت تبدیل کنید.

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط شما فرصت است؛ مانند: آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر. مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان‌تان موجب خواهد شد که از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی منطقه خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی را ابتدا از محیط نزدیک آغاز کنیم و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بپردازیم. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل‌بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوریانه کشور خود آشنا شوید. در این برنامه در می‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال، در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. امید است در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان فارس از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران

باید عرض کنم که اشتیاق من به دیدار شما مردم عزیز و شهر زیبا و استان پر برکت و پرافتخارتان کمتر از شما برادران و عزیزان نبوده است. اینجا شهر فرزانشانگ و شهر علم و ذوق و فرزانشی و شهر چهره‌های تاریخی و بین‌المللی است. شیراز و استان فارس در میان شهرها و استان‌های کشور از رتبه بالایی برخوردارند.

بنده معمولاً در سفر به شهرها و در ملاقات با مردم عزیز شهرهای گوناگون، این رسم را دارم که برخی از برجستگی‌ها و خصوصیات آن شهرها را - چه از لحاظ تاریخی و چه از جهات گوناگون دیگر - مطرح کنم؛ و غرض از بیان این مطالب با مردم آن شهرها، این بوده است که به خصوص جوان‌ها - در هر نقطه‌ای از این کشور بزرگ و کهن و پرافتخار که زندگی می‌کنند - شناسنامه روشنی از شهر خود و گذشته خود و تاریخ خود در دست داشته باشند. لکن این معنا در مورد شهر شیراز و استان فارس، در واقع بی‌مورد به نظر می‌رسد؛ چون مفاخر شیراز و استان شما به قدری زیاد است و به قدری شهر

شما در همه جای جهان شهره است که نیازی نیست کسی برای معرفی شیراز و گذشته آن، مطلبی بیان کند. لکن یک استنتاجی مورد نظر من قرار دارد که به خاطر آن استنتاج، به مطالبی اشاره می‌کنم.

شیراز در طول قرن‌های گذشته، استعداد انسانی خود را تقریباً در همه زمینه‌های علمی به اثبات رسانده است؛ همچنین در زمینه‌های اجتماعی و دینی و آن چیزی که به سرنوشت ملت‌ها مربوط می‌شود هم - یعنی تصمیم و عزم ملی - استان فارس و شهر شیراز یک تاریخ برازنده و برجسته‌ای دارند. هر چه انسان به تاریخ شما بیشتر دقت می‌کند، اوج فرزانشی این مرز و بوم مردم این منطقه را بیشتر درمی‌یابد.

از جنبه دینی - که من باز هم روی این مسئله تأکید خواهم کرد - مرقد جناب احمد بن موسی و برادران بزرگوارش و دیگر امامزاده‌های خاندان پیغمبر، یک نشانه بسیار مهمی است. اینکه پیغمبرزادگان محترم و معتبر، مردم فارس را مخاطب خود و منطقه و منزل آنها را مأمون خود قرار بدهند، بسیار چیز پر معنا و مضمون‌داری است؛ به خصوص شخصیت برجسته جناب احمد بن موسی که در میان امامزادگان شناخته شده خاندان پیغمبر، جزو برجستگان محسوب می‌شود. درباره او این جور نوشته‌اند که: «وکان احمد بن موسی کریماً جلیلاً ورعاً و کان ابوالحسن... (علیه السلام) یحبّه و یقدّمه»؛ مردی بخشنده و کریم و با ورع و دارای جلالت مقام و منزلت بود و پدرش - حضرت موسی بن جعفر (ع) - این بزرگوار را بر فرزندان و خویشاوندان دیگر خود مقدم می‌داشت و به او محبت ویژه‌ای داشت. شیراز هدف توجه این امامزاده عزیز و دیگر امامزادگان قرار گرفت؛ آمدند و از سوی این مردم هم پشتیبانی شدند؛ تا امروز هم برکات این بزرگوار بر سرتاسر استان و بر بخش مهمی از این کشور، جاری و ساری است.

در باب ادبیات و هنر، سعدی و حافظ دو گوهر درخشان بر پیشانی زبان فارسی و ادبیات فارسی هستند؛ این چیزی نیست که کسی بخواهد آن را معرفی کند. در دانش‌های مختلف هم شخصیت‌های عظیمی از این استان برخاسته‌اند که هر کدام در دوره خود و عصر خود یگانه بوده‌اند: چه در فلسفه، چه در فقه، چه در ادبیات و نحو، چه در هنر، چه در تفسیر و لغت، چه در رشته‌هایی مانند ستاره‌شناسی و فیزیک و پزشکی؛ نام بردن شخصیت‌هایی که در این علوم متنوع، هر کدامی به قله رسیدند و جزء سرآمدان زمان خود بودند و معرفی یکایک این بزرگان، در یک محفل دیگر و نوع دیگری از دیدار اقتضا دارد. اینجا همین اندازه اشاره کافی است. درباره مسائل اجتماعی و گرایش شما مردم عزیز به غیرت دینی و جرأت اقدام، باز تاریخ در درون خود صفات بسیار مهم و با ارزشی را نگاهشته دارد.

علمای مبارزی که از این استان به تاریخ دانش دین در کشور معرفی شدند، در کمتر نقطه‌ای از نقاط ایران نظیر دارند. میرزای شیرازی را که همه می‌شناسند. مرحوم سیدعلی اکبر فال اسیری - عالم بزرگ - که در همین شهر شیراز قیام کرد و با نفوذ انگلیسی‌ها و نفوذ خارجی‌ها مخالفت کرد، بعد هم آمدند و او را گرفتند و تبعید کردند؛ لکن اثر کار او ماند. نوشته‌اند که سیدعلی اکبر فال اسیری در نزدیک حافظیه - شاید در همین نقاطی که الان شما حضور دارید - مشغول زیارت عاشورا بود که ریختند و او را گرفتند و تبعید کردند.

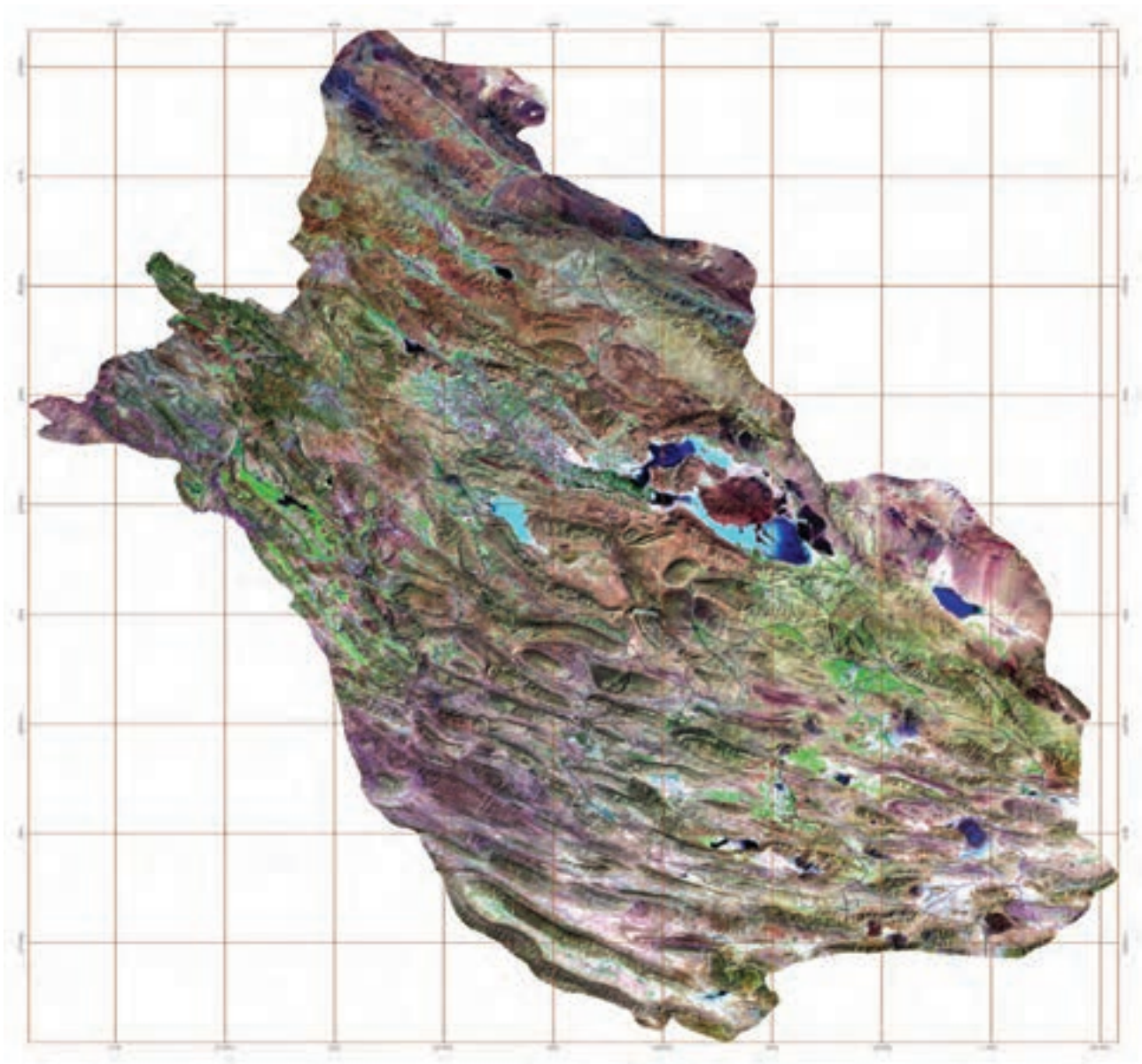
میرزای دوم - میرزا محمد تقی شیرازی - که در سال‌های بعد از جنگ جهانی اول، رهبر مبارزه ملت عراق در مقابل تهاجم انگلیس‌ها و اشغال انگلیس‌ها بود. مرحوم سید عبدالحسین لاری چهره برجسته و ممتازی بود که در حدود صد سال قبل، در همین استان و به کمک

عشایر غیور و دلیر استان فارس، مبارزات خودش را شروع کرد؛ با سلطهٔ انگلیس‌ها مبارزه کرد؛ برای استقرار نظام قانونی و مشروطیت مبارزه کرد؛ برای تشکیل حکومت اسلامی مبارزه کرد. روحانیت استان از این نمونه‌ها بسیار دارد که همه هم به کمک مردم مؤمن و غیور استان فارس – چه عشایر و چه مردم شهرها و به خصوص شهر شیراز – مستظهر بوده‌اند. مرحوم سید نورالدین حسینی، در همین شهر شیراز عضو سفارت بیگانه را – که به مقدسات مردم اهانت کرده بود – خواباند و با دست خودش به او شلاق زد و حد الهی را جاری کرد و با دستگاه جبار، با شجاعت تمام به مبارزهٔ سیاسی و اجتماعی برخاست. بعد هم در دوران شروع مبارزات روحانیت، مرحوم آیت‌الله شهید دستغیب و مرحوم آیت‌الله محلاتی و دیگر علما، مسجد جامع عتیق شیراز را مرکز مبارزات خودشان قرار دادند و آوازهٔ مبارزات علمای شیراز و سخنرانی‌های مرحوم آیت‌الله دستغیب – به عنوان سخنگوی آن روحانیت – در همان روزها در اکناف ایران منتشر شد. بنده خودم در آن وقت در قم بودم، نوار سخنرانی مرحوم شهید دستغیب دست به دست میان طلاب می‌گشت؛ ما هم آن وقت شنیدیم. این موضع روحانیت مبارز شیراز بود که با پشتیبانی مردم هم همراه بود.

بعد از انقلاب و در دوران کنونی هم – چه در دوران جنگ تحمیلی و دفاع مقدس و چه بعد از آن تا امروز – شما مردم، شما جوانان، شما فرزندانگان و شما زن و مرد مؤمن، توانسته‌اید جایگاه ممتازی را در اختیار بگیرید و هویت مردم استان فارس و مردم شیراز را با عمل خود – نه فقط با ادعا – نشان بدهید.

تصویر ماهواره‌ای استان فارس

تصویر فوق یک تصویر ماهواره‌ای Landsat-۷ استان فارس است که در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که با عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و زراعت نشده به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان فارس

درس اول استان ما در کجا واقع شده است؟

موقعیت جغرافیایی و وسعت

استان زیبای فارس به عنوان پلی حد فاصل جنوب و مرکز کشور محسوب می‌شود و از گذشته‌های دور از راه‌های مهم و حلقه دست‌یابی به فلات مرکزی ایران بوده است. این استان حدوداً بین مدارهای 27° و 31° عرض شمالی و نصف‌النهارهای 5° و 55° طول شرقی قرار گرفته است. استان فارس به مساحت تقریبی ۱۲۲ هزار کیلومتر مربع $7/4$ درصد از وسعت کشور را به خود اختصاص داده است.

نرگس‌زارهای منطقه مهر

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

پرسش

باتوجه به نقشه ۱-۱ به سوال زیر پاسخ دهید :

– استانهای همسایه فارس را نام ببرید.

درس دوم ناهمواری‌های استان و نحوه شکل‌گیری آن

شکل ۱-۲- منظره‌ای از یک دشت

شکل ۱-۳- منظره‌ای از یک ارتفاع

با توجه به نقشه ناهمواری‌های استان می‌توان فارس را از نظر شکل ناهمواری‌ها به دو بخش کوهستان و دشت تقسیم کرد.

۱- منطقه کوهستانی

آیا می‌دانید حدود ۷۰ درصد از وسعت استان فارس در ناحیه کوهستانی قرار دارد؟ استان فارس در ناحیه کوهستانی زاگرس قرار دارد و بیشترین پهنای زاگرس در فارس است. ارتفاعات فارس در دوره ترشیاری به وجود آمده‌اند. در پیدایش و تغییر شکل کوه‌ها دو دسته عوامل درونی و بیرونی یکی در پیدایش و دیگری در تغییر آنها نقش دارند.

عوامل درونی همان حرکت و فشار آوردن صفحه زمین ساخت عربستان به ایران است و منظور از عوامل بیرونی همان نیروی فرسایش است که در تعیین شکل نهایی زاگرس فارس مؤثر بوده‌اند.

ویژگی‌های مهم زاگرس فارس :

- کوه‌های فارس با گذشت میلیون‌ها سال از پیدایش آنها (دوره ترشیاری) جزء کوه‌های جوان محسوب می‌شوند.
- به علت فشار آوردن صفحه عربستان، منطقه فارس از نظر زمین ساختی فعال است، این فشار یا حرکت کوه‌زایی نه تنها باعث چین خوردگی می‌گردد؛ بلکه باعث ایجاد گسل‌های متعددی شده که نقش مهمی در لرزه‌خیزی استان دارند.
- جنس ساختمان کوه‌های فارس اغلب سنگ‌های آهکی (کلسیم کربنات) می‌باشد. این سنگ‌ها دارای درز و شکاف‌های فراوانند و موجب تشکیل سفره آب‌های زیرزمینی غنی شده است، همچنین در این کوه‌ها انواع اشکال فرسایش آهکی یا (کارستیک) که بر اثر انحلال و رسوب گذاری شکل گرفته‌اند دیده می‌شود.

پرسش

- در شکل ۱-۴ و ۱-۵ کدام یک از پدیده‌های کارستی را می‌توانید نام ببرید؟
- در محل زندگی شما کدام پدیده‌های کارستی وجود دارد؟

شکل ۱-۵

شکل ۱-۴

جغرافیای طبیعی استان

– زاگرس در نواحی غرب و شمال غرب استان، به علت مرتفع بودن کوه‌ها و فشردگی چین‌ها اگر چه محدودیت‌هایی را در توسعه راه‌های ارتباطی و حمل و نقل ایجاد کرده است؛ اما به سمت نواحی مرکزی و جنوب و شرق، ارتفاعات پراکنده‌تر و کم‌ارتفاع‌تر می‌شود.
 – زاگرس در مناطق مختلف استان با اسامی خاص شناخته می‌شود. در محل زندگی شما به کدام نام معروف است؟
 از مرتفع‌ترین نقاط کوه‌ها استفاده‌های متعددی می‌توان به عمل آورد، به‌عنوان نمونه نصب آنتن‌های تقویت‌کننده امواج رادیو و تلویزیونی. شما نیز چند مورد به آن اضافه کنید.

ارتفاع به متر	نام کوه
۳۹۵۰	۱- کوه سفید
۳۷۲۰	۲- رنج
۳۳۳۰	۳- ساری‌خانی
۳۲۸۳	۴- موسی‌خان
۳۱۷۰	۵- سفیدار
۲۹۹۰	۶- قلات
۲۱۷۰	۷- گاو بست
۲۱۰۰	۸- کهدان

شکل ۶-۱ نقشه ناهمواری‌ها و مناظری از توانمندی‌های ناحیه زاگرس

۲- دشت‌ها

دشت‌های وسیع فارس از رسوبات آبرفتی رودها تشکیل شده‌اند که وضعیت شان، برحسب اینکه در چه موقعیت جغرافیایی قرار داشته باشند متفاوت است. در نواحی مرکزی و غربی فارس، دشت‌های حاصل خیزی وجود دارد که به زیر کشت انواع محصولات کشاورزی رفته است؛ در حالی که در برخی نواحی دیگر، به خصوص جنوب و شرق استان بیشتر بیابان و کویر دیده می‌شود.

برای مطالعه

گنبد نمکی: با شنیدن اصطلاح گنبد نمکی چه ویژگی‌هایی در ذهن خود تصور می‌کنید؟

..... نظرات دانش‌آموزان:

..... تکمیل نظرات با مدیریت دبیر:

آیا می‌دانید استان فارس از نظر تعداد گنبد نمکی، مقام اول را در کشور دارد؟ این پدیده طبیعی بیشتر در نواحی جنوبی و شرقی استان به خصوص در منطقه لارستان وجود دارد. گنبد‌های نمکی، ساخت‌های زمین‌شناسی گنبدی شکلی‌اند که هسته مرکزی آنها از نمک تشکیل شده است و اهمیت اقتصادی آنها به واسطه داشتن مخازن نفتی و منابعی مانند پتاسیم، آهن و نمک است.

پرسش

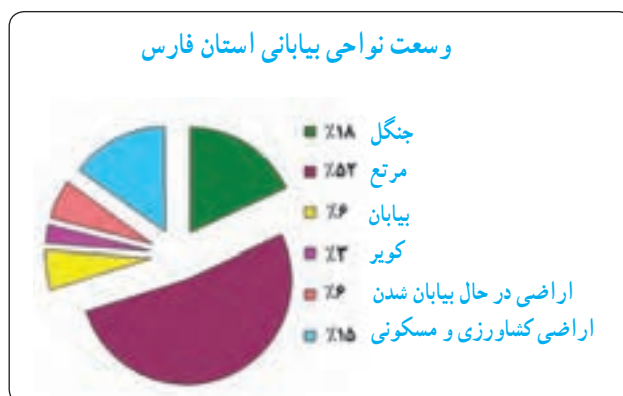
— آیا در محل زندگی شما گنبد نمکی وجود دارد؟ در مورد ویژگی‌ها و اثرات آن در منطقه توضیح دهید.

شکل ۷-۱- گنبد نمکی شاه علمدار - زرین‌دشت

بیابان

حدود ۱/۸۴ میلیون هکتار، یعنی تقریباً ۱۵ درصد مساحت استان را بیابان و مناطق در حال بیابان شدن در برمی گیرد.

شکل ۸-۱- درصد وسعت انواع اراضی در استان

در مناطق کم بارش استان در شمال، بیابان‌های بوانات و آباد و در جنوب، بیابان‌های لارستان و لامرد را می‌توان نام برد. در برخی از مناطق بیابانی بر اثر تبخیر شدید، نمک روی سطح زمین را پوشانده و کوير به وجود آمده است؛ مانند: کوير قطرويه در شرق استان در محدوده شهرستان نيز.

شکل ۹-۱- کوير در بخشی از بیابان‌های استان فارس

همان طور که در نمودار شکل ۸-۱ ملاحظه کردید مساحت زیادی از استان در حال بیابانی شدن است. به نظر شما چه عواملی در بیابانی شدن استان نقش دارد؟
برای جلوگیری از گسترش بیابان ها چه فعالیت هایی انجام شده است؟

شکل ۱۰-۱- طرح بیابان زدایی - نهال کاری

مخاطرات طبیعی با منشأ درونی

فعالیت های کوه زایی و زمین ساخت در استان اگرچه منشأ برکات و توانمندی های بسیار از جمله پیدایش ناهمواری ها شده است اما زمینه بروز برخی مخاطرات طبیعی مانند زلزله را فراهم کرده است.

زلزله: استان فارس در ناحیه چین خوردگی های زاگرس، جایی که هنوز از نظر تحولات زمین ساخت به آرامش نرسیده قرار دارد. آیا می دانید علت زلزله خیز بودن استان فارس چیست؟
در مورد وضعیت لرزه خیزی استان ذکر چند نکته ضروری است.

- زلزله در استان از نظر فراوانی وقوع زیاد و از جهت بزرگی به ندرت به ۷ ریشتر رسیده است.
- زلزله های زاگرس عموماً کم عمق اند. مقاطع زمین لرزه ها در عمق نشان می دهد؛ اگرچه عمق برخی زمین لرزه ها تا حدود ۶۰ کیلومتر می رسد، ولی بیشتر آنها در ژرفای حدود ۳۰ کیلومتری زمین متمرکز است. هر قدر عمق کانون زلزله کمتر باشد شدت خرابی ها بیشتر خواهد بود.
- در تمام مناطق استان، خطر نسبی زلزله وجود دارد؛ اما به علت وجود گسل های اصلی، بیشتر زلزله ها در نیمه غربی و جنوبی استان اتفاق می افتد. برای کاهش خسارات و خطرات ناشی از زلزله چه راهکارهایی وجود دارد؟

شکل ۱۱-۱- عدم رعایت شرایط مناسب خانه‌سازی، عامل اصلی خسارات ناشی از زمین‌لرزه است.

رانس زمین: به شکل ۱۲-۱ توجه کنید در این منطقه رانس زمین اتفاق افتاده است. در مناطق کوهستانی و شیب‌دار در صورتی که لایه نفوذناپذیر (به خصوص لایه رسی) زیر لایه نفوذپذیر قرار داشته باشد، بر اثر جذب آب ناشی از بارندگی لغزنده شده و باعث حرکت لایه‌های سطحی و ایجاد این پدیده می‌شود. این پدیده بیشتر در بخش غربی استان مثل نورآباد، سپیدان و کازرون اتفاق می‌افتد. غیر از رانس زمین در مناطق کوهستانی، آیا خطرات دیگری وجود دارد؟!

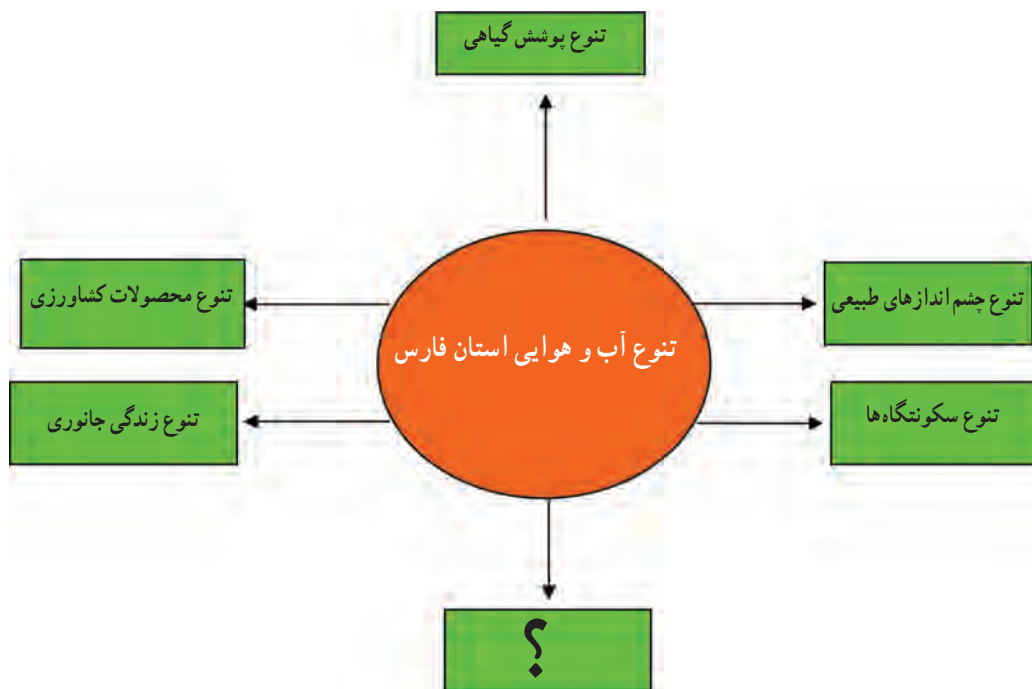
شکل ۱۲-۱- تخریب ناشی از رانس زمین

درس سوم وضعیت آب و هوایی فارس و تأثیر آن بر زیست بوم استان

«وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ»
و از آسمان آبی فرو فرستاد و به وسیله آن میوه‌ها را پرورش داد تا روزی شما باشد.

«سوره بقره، آیه ۲۲»

شکل ۱۳-۱- نمودار آثار ناشی از تنوع آب و هوایی استان

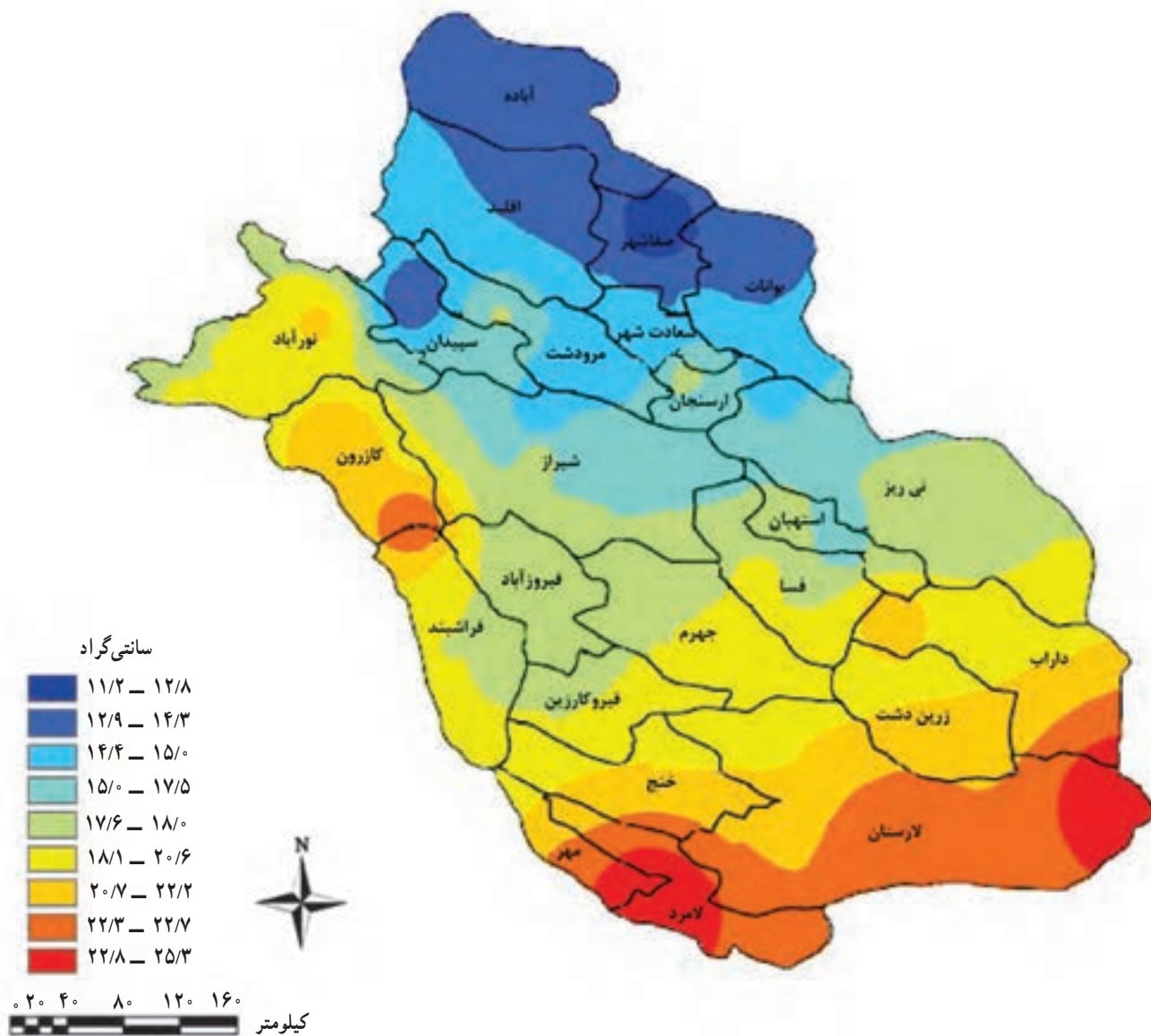
پیش از این گفتیم استان فارس، کوهستانی و در جهت عرض جغرافیایی گسترده شده است. اختلاف ارتفاع و عرض جغرافیایی و ورود توده‌های هوا سبب تنوع آب و هوا در استان فارس شده است. تنوع آب و هوایی، باعث تنوع در سایر اجزای محیطی شده است.

تفاوت دما و بارش بین مناطق مختلف استان زیاد است. تفاوت میانگین دمای سالانه استان حدود 10° درجه سانتی‌گراد و تفاوت میانگین بارش از کم‌بارش‌ترین مناطق مانند آباده، لار و لامرد تا پربارش‌ترین مناطق مانند سپیدان، نورآباد و کازرون بیش از ۴ برابر است و میانگین بارش سالانه استان حدود 300 میلی‌متر است که تقریباً $\frac{1}{3}$ میانگین جهانی است.

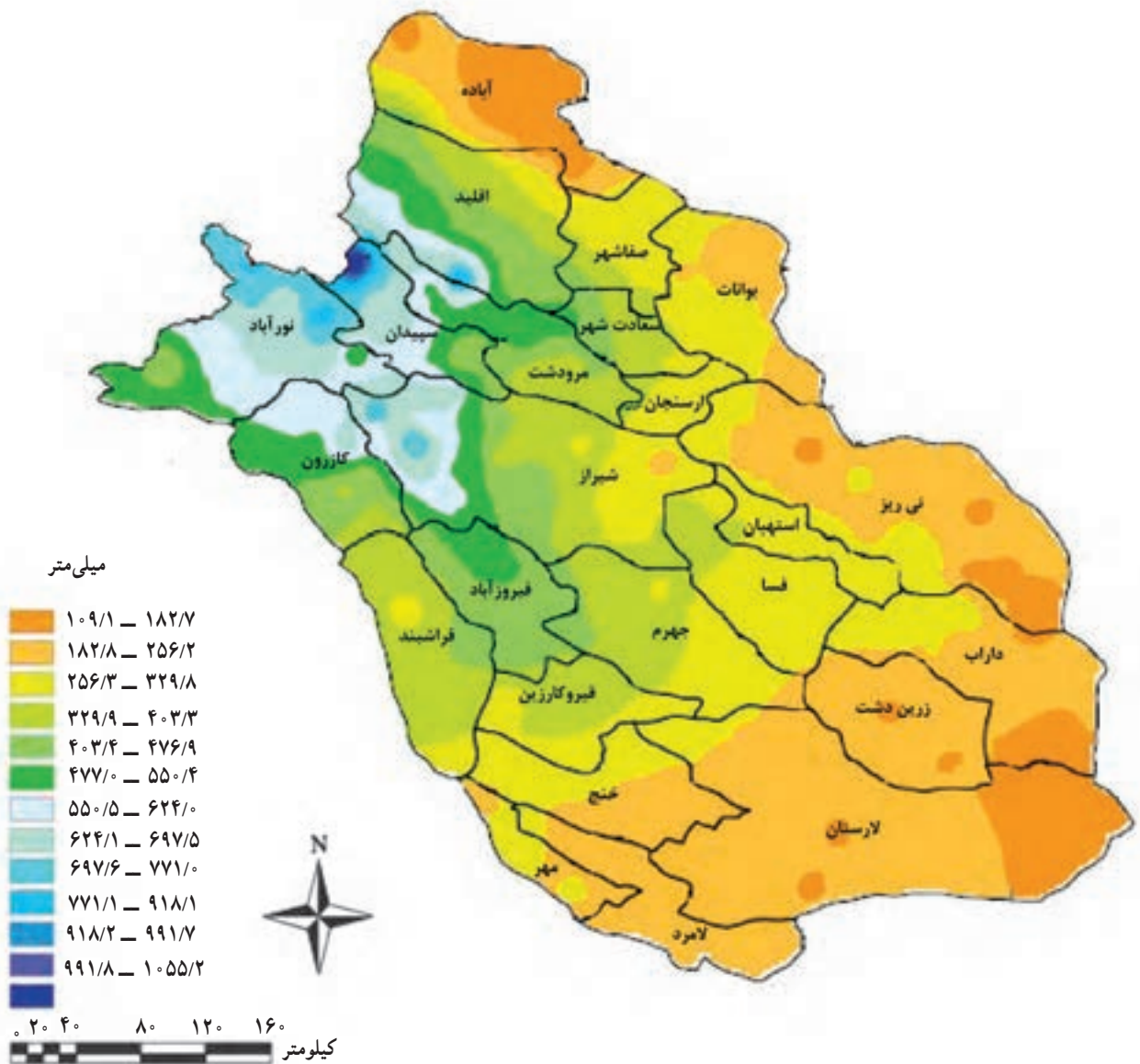

دما و بارش

به نقشه هم دما و هم بارش شکل ۱۴-۱ و ۱۵-۱ توجه کنید.

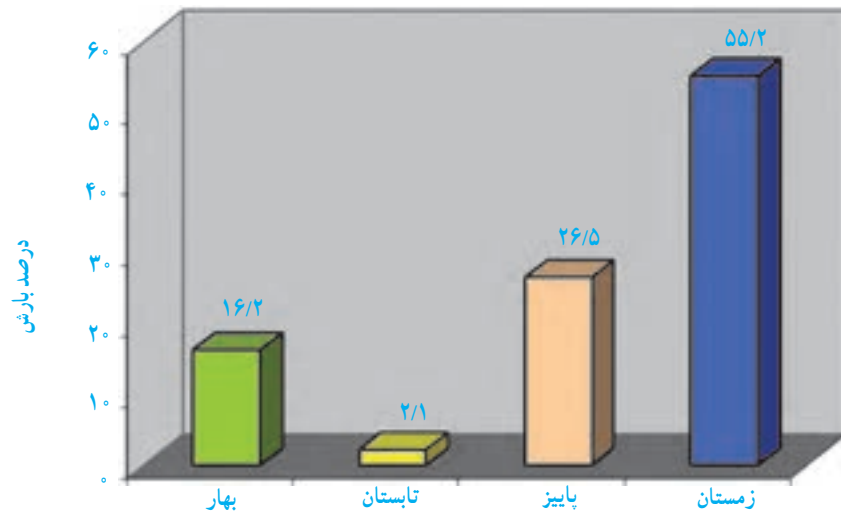
شکل ۱۴-۱- نقشه هم دمای استان فارس

شکل ۱۵-۱- نقشه هم بارش - استان فارس

به شکل ۱۶-۱ نگاه کنید. قسمت عمده بارش در فصولی صورت می گیرد که با فصل کشت و نیاز آبی کشتزارها مطابقت ندارد. شدت بارش (مقدار بارندگی در واحد زمان) نیز باعث جریان یافتن آب در بستر رودها و خروج سریع آن از منطقه می شود. به نظر شما راهکار مقابله با این مشکلات چیست؟

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۱۶-۱- نمودار میانگین درصد بارش در استان فارس

پرسش

با توجه به نقشه هم‌دما و هم‌بارش:

- مرطوب‌ترین و خشک‌ترین - گرم‌ترین و سردترین مناطق استان در چه بخش‌هایی قرار دارد؟
- شهرستان محل زندگی شما در کدام محدوده دمایی و بارشی قرار دارد؟

توده‌های هوایی مؤثر بر استان

توده‌های هوا نقش مهمی در تنوع آب و هوایی استان دارند. پیش از این با تأثیر توده‌های موسمی، مدیترانه‌ای و سرد قطبی در کشور آشنا شده‌اید، آیا می‌دانید تأثیر این توده‌های هوا بر استان فارس چیست؟

شکل ۱۷-۱- نقشه مسیر ورود توده‌های هوا به استان

پرسش

– در روی نقشه ۱۷–۱ توده‌های هوای مؤثر بر استان را نام‌گذاری کنید.
– عامل بارش در استان ناشی از فعالیت کدام توده‌های هوایی است؟

توده هوای سودانی : در فصل زمستان از مرکز کم‌فشار سودان این توده هوا شکل گرفته با کشیده‌شدن به روی دریای سرخ فعال شده و استان فارس را تحت تأثیر قرار می‌دهد و باعث بارش در بیشتر نقاط استان می‌شود.
توده هوای گرم عربستان : این توده هوا در فصل تابستان از سمت شبه جزیره عربستان به سمت استان حرکت می‌کند و نتیجه آن گرما، کوتاه‌شدن دوره فصل بهار و ورود ذرات گرد و خاک به استان است.

تأثیر آب و هوا بر زیست بومها

تنوع آب و هوایی استان باعث تنوع زیست بومها شده است. در نواحی شمال غرب استان، اگر چه منطقه کوهستانی است و از نظر سکونت و جذب جمعیت اهمیت زیادی ندارد، ولی از جهت تأمین منابع آب و تعدیل درجه حرارت برای مناطق پایکوهی و دشت‌های استان اهمیت فراوان دارد.

شکل ۱۸–۱- تأثیر آب و هوا بر پوشش گیاهی

شکل ۱۹-۱- نقش آب و هوا در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها

در این مناطق، پوشش گیاهی جنگل‌ها و مراتع مناسب شکل گرفته است. در بخش مرکزی فارس دشت‌های وسیعی قرار دارد؛ وجود رسوبات دانه درشت و ریز در مخروط افکنه‌ها موجب نفوذ آب به داخل زمین و تشکیل سفره‌های زیرزمینی آب شده است و آب مورد نیاز کشاورزی مردم این نواحی را تأمین می‌کند و محل اصلی تجمع فعالیت‌های انسانی است. در نواحی جنوبی و شرقی استان به علت بارش کم و گرمای شدید، شوری و غیر حاصلخیز بودن خاک، امکانات کشاورزی محدود است و فاصله روستاها و شهرها از یکدیگر زیاد است.

شکل ۲۰-۱- رابطه آب و هوا و نوع مصالح ساختمانی

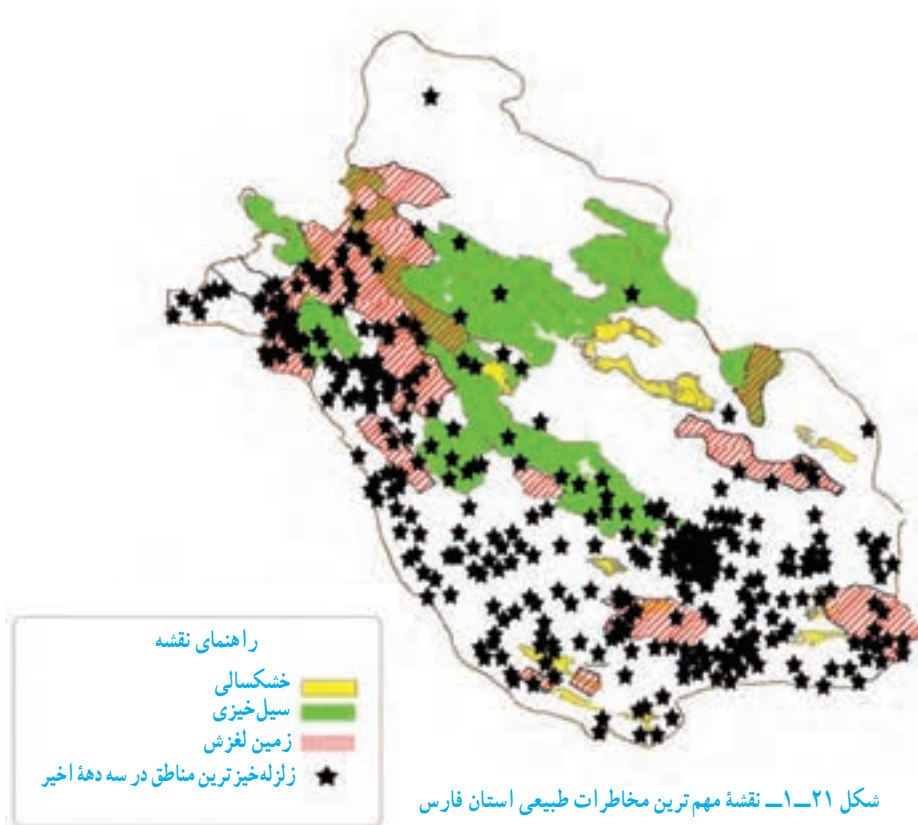
مخاطرات طبیعی با منشأ آب و هوایی

پیش از این گفتیم بارندگی کم، بی‌نظمی آن و شدت زیاد از ویژگی‌های آب و هوایی استان است که در ارتباط با عوامل دیگر باعث بروز مخاطرات طبیعی با منشأ آب و هوایی می‌گردد.

پرسش

با توجه به نقشه زیر مهم‌ترین مخاطرات طبیعی را در محل زندگی خود به ترتیب اولویت نام ببرید.

قرار نداشتن برخی از مناطق استان در نقشه مخاطرات طبیعی نشان از آسیب‌پذیر نبودن آنها نیست.

سیل: استان فارس در مقابل خطر سیل، آسیب‌پذیر است؛ دلایل آن عبارت‌اند از:

۱- بی‌نظمی و شدت بارش ناشی از تأثیر توده‌های هوای موسمی، سودانی، مدیترانه‌ای در ایام سال شرایط بروز سیلاب را

فراهم کرده است.

۲- ضعف پوشش گیاهی که در اثر تخریب گونه‌های جنگلی و مراتع شدت یافته است.

۳- وجود کوهستان و شیب زیاد باعث سرعت یافتن روان‌آب‌های سطحی و بروز سیلاب می‌شود.

خشکسالی

به تصاویر نگاه کنید خشکسالی استان ما را تهدید می کند.

شکل ۲۳-۱ اثرات خشکسالی

شکل ۲۲-۱ اثرات کمبود آب

کاهش میزان بارش نسبت به میانگین آن در یک منطقه به ویژه در استان فارس که جزء اقلیم خشک و نیمه خشک است، صدمات بیشتری بر جای گذاشته است.

تغییرات اقلیمی در مقیاس جهانی، کمی بارش، بی نظمی آن، تبخیر شدید و زمان تأثیر توده های هوا خارج از کنترل انسان ها است؛ این عوامل می توانند بر استان تأثیر گذاشته و موجب بروز خشکسالی شود. اما به نظر می رسد عوامل انسانی و بهره برداری بیش از حد از آب های زیرزمینی نقش مؤثری در تشدید خشکسالی داشته است و خشکسالی را تشدید می نمایند. با توجه به آسیب پذیری شدید استان در برابر خشکسالی، باید به دنبال راه حل کاهش مشکلات ناشی از آن باشیم.

درس چهارم منابع طبیعی استان (آب، خاک، پوشش گیاهی)

از میان اجزای فعال و مؤثر در طبیعت، آب، خاک و گیاه به عنوان عناصر اصلی حیات قلمداد می‌شوند. آیا می‌دانید این سه عنصر اساسی حیات به گونه‌ای اعجاب‌آمیز به یکدیگر وابسته‌اند و وجود یا عدم وجود هر یک باعث وجود یا نابودی دو عنصر دیگر و تقویت یا تضعیف حیات روی کره زمین خواهد شد.

«وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا»
 «و هر چیز زنده‌ای را از آب قرار دادیم».

«سوره انبیاء، آیه ۳۰»

پرسش

– اگر بخواهند در منطقه‌ای از استان، فعالیت‌های زیر را انجام دهند، کدام مورد در اولویت است؟ دلیل شما

چیست؟

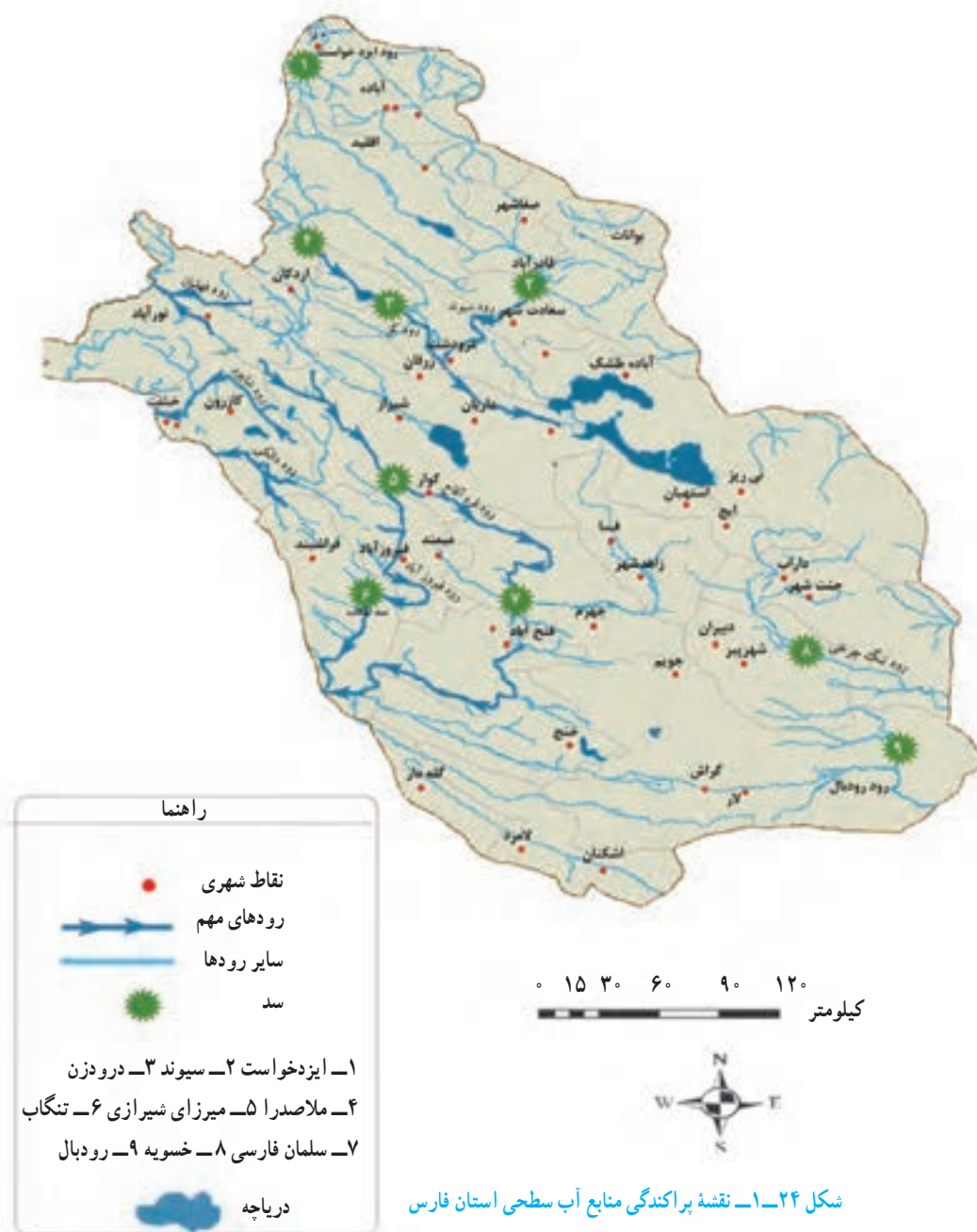
توسعه کشاورزی	توسعه راه‌ها	تأمین منابع آب	توسعه صنعتی	توسعه شهرک مسکونی	جنگل‌کاری

آب‌های استان

آب‌های سطحی: به شکل ۱-۲۴ نقشه منابع آب‌های سطحی استان دقت کنید، به جز رود کُر که از کوه‌های شمال غرب استان سرچشمه می‌گیرد و پس از پیوستن رود سیوند به آن، به دریاچه بختگان می‌ریزد، بقیه رودها مانند قره‌آقاج، فهلیان، رود فیروزآباد، رودبال، شاپور، دالکی و ... از استان خارج شده و در نهایت به خلیج فارس می‌ریزند؛ کُر پرآب‌ترین رود استان است.

جغرافیای طبیعی استان

با توجه به فصل بارش در استان فارس و وقوع خشکسالی‌های متعدد، کنترل و بهره‌وری از آب‌های سطحی امری ضروری است. اگر چه سابقه سدسازی در این استان به زمان هخامنشیان می‌رسد؛ اما تنها سد مهم استان قبل از انقلاب اسلامی، سد درودزن بود که ضمن تولید برق نقش مهمی در کشاورزی نواحی اطراف خود داشته است. هم‌اکنون بعد از گذشت ۳۰ سال، طرح‌های بزرگ سدسازی در استان انجام شده است.

پرسش

- با توجه به نقشه ۱-۲۴ سدهای مهم استان را نام ببرید.
- رود گر از کدام شهر می‌گذرد و چه سدی روی آن احداث شده است؟

شکل ۱-۲۵- احداث سد سیوند بر روی رود سیوند

شکل ۱-۲۶- سد سلمان فارسی به روی رود قره آقاج

اهداف کلی و اثرات مثبت سدسازی را در استان فارس تشریح کنید.

برای مطالعه

امروزه روش‌های تصفیه مختلفی برحسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش پیدا کرده است که از میان آنها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده‌اند. روش تصفیه فاضلاب غالب در شهرهای استان لجن فعال در شهر شیراز و لاگون هوادهی در شهرهای

جغرافیای طبیعی استان

مرودشت، اقلید و جهرم می‌باشد. روش لجن فعال یکی از متداول‌ترین روش‌های تصفیه فاضلاب در دنیا می‌باشد که برای تصفیه فاضلاب از میکروارگانیسم‌های هوازی استفاده می‌شود.

دریاچه‌ها

شکل ۲۷-۱- دریاچه پریشان مهم‌ترین دریاچه آب شیرین کشور

– آیا می‌دانید بیشترین تعداد دریاچه‌های دائمی کشور در استان فارس قرار دارد. نحوه تشکیل و ویژگی دریاچه‌ها عبارت‌اند از:

- وجود گسل و شیب طبقاتی زمین عامل به وجود آمدن بیشتر دریاچه‌های استان است.
- تغذیه دریاچه‌ها از طریق رودخانه‌های اطراف و چشمه‌های زیرزمینی صورت می‌گیرد.
- به برخی دریاچه‌های استان که حداقل $\frac{۲}{۳}$ ایام سال آب دارند و میزان حجم آب آنها در ماه‌های متفاوت تغییر می‌کند، دریاچه دائمی گویند؛ مثل دریاچه مهارلو و پریشان.
- اغلب دریاچه‌ها آب شور دارند؛ مثل بختگان، طشک، مهارلو و برخی دریاچه‌ها مثل پریشان (فامور) – کافت و تالاب ارزن آب شیرین دارند.

پرسش

– از دریاچه‌های آب شور و آب شیرین در استان چه بهره‌برداری‌هایی می‌توان کرد؟

شکل ۲۸-۱- گسترش زمین‌های کشاورزی و محدودیت منابع آب (دشت جهرم)

حدود ۹۵ درصد آب استان در بخش کشاورزی مصرف می‌شود که از یک سو استان را به پایگاه تولیدات کشاورزی تبدیل کرده و از سوی دیگر باعث تخلیه منابع آب شده است. علاوه بر آن خشکسالی‌های اخیر نیز موجب خشک شدن بسیاری از منابع آبی استان مانند دریاچه‌ها و رودها شده است.

راه نجات استان از بحران آب به خصوص در بخش کشاورزی اقدام هم‌زمان در موارد زیر است :

– توسعه مهار آب‌های سطحی با ایجاد سدها و شبکه‌های مربوط – حفاظت از منابع آب‌های زیرزمینی و جلوگیری از برداشت بی‌رویه و غیراصولی آن – تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی – توسعه روش‌های مصرف بهینه آب و تغییر روش‌های آبیاری – حفظ، اصلاح و احیای جنگل‌ها و مراتع استان.

شکل ۲۹-۱- طرح آبخوان داری – تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی

مشکلات خاک در استان

– شوری خاک : وجود خاک‌های قلیایی و آهکی، شرایط جذب مواد و املاح را در گیاه کاهش داده و تولید محصول را پایین

شکل ۳۰-۱- سد رسوب‌گیر (قیر و کارزین)

می‌آورد. این شرایط بیشتر در جنوب و شرق استان وجود دارد.

– فرسایش خاک : استان فارس بیشترین میزان فرسایش

(حدود ۲۰ تن در هکتار، در سال) در کشور را به خود اختصاص داده است. طغیانی بودن رودها که ناشی از کوهستانی بودن استان است، به‌ویژه هنگام بارندگی‌های شدید، خاک‌های نرم و دارای قابلیت زراعی را در بستر و کناره‌ها شسته و به نواحی دور دست منتقل می‌کند. به همین دلیل، چهره برخی دشت‌ها مثل لامرد، علامرودشت و دشمن‌زبیری که در معرض فرسایش شدید قرار گرفته‌اند، در حال تغییر است. فرسایش بادی نیز در شمال فارس و شرق آبادیه قابل مشاهده است.

شکل ۳۱-۱- حفاظت خاک و کنترل رسوب در اطراف سد سلمان فارسی

شکل ۳۲-۱- احداث بانکت جهت حفاظت خاک (منطقه فسا)

برای حل مشکلات خاک در استان، راهکارهایی پیشنهاد می شود :

- آبخویی و زه کشی خاک، کاشت گیاهان مقاوم به شوری، مخلوط کردن آب شیرین با آب شور و استفاده از گوگرد برای کاهش میزان قلیا در خاک و جذب بهتر املاح توسط گیاه برای اصلاح شوری و املاح خاک؛
- تقویت پوشش گیاهی، بهبود ساختمان خاک، تراس بندی و ایجاد بادشکن برای جلوگیری از فرسایش.

پوشش گیاهی

شکل ۱-۳۴

شکل ۱-۳۳

شکل ۱-۳۶

شکل ۱-۳۵

چشم اندازهایی از پوشش گیاهی استان

پرسش

– با دقت به شکل‌ها نگاه کنید. پوشش گیاهی محل زندگی شما به کدام تصویر شبیه است؟

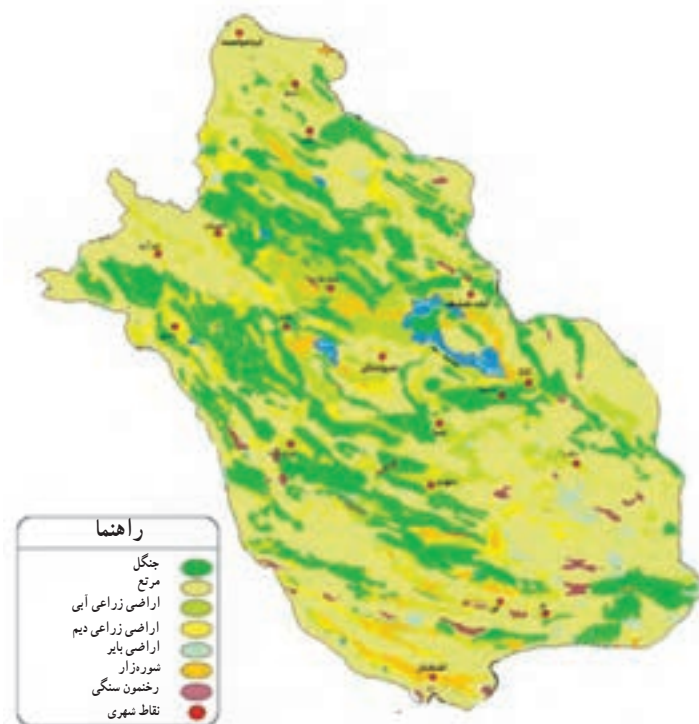
انواع پوشش گیاهی استان عبارت‌اند از: جنگل و مرتع

۱ – جنگل: جنگل در حدود ۱۸ درصد سطح استان را در بر گرفته است.

گونه‌های غالب جنگل شامل بلوط، بنه، زالزالک، گلایی وحشی، اُرس (سروکوهی)، بادام کوهی و انجیر وحشی است. مساحت

جغرافیای طبیعی استان

زیادی از نواحی جنوبی استان را جنگل‌های کنار (سدر) در بر گرفته است. امروزه خطرات زیادی جنگل‌های فارس را تهدید می‌کند.

شکل ۳۷-۱- نقشه کاربری اراضی استان فارس

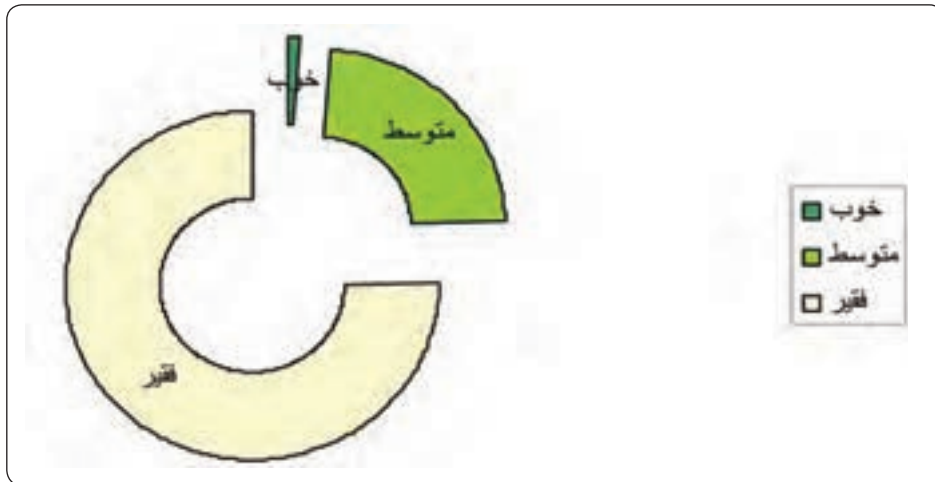
شکل ۳۸-۱- چشم‌اندازی از یک مرتع در استان

۲- مرتع : مرتع، رویشگاه گیاهان

علوفه‌ای است که حداقل مدتی از سال دارای پوشش گیاهی خودرو بوده و جهت چرای دام و حیوانات مناسب است. محدوده مراتع در شرق و جنوب استان محل رویش گیاهانی مانند: درمنه، گز، گون، اسپند و اسفناج وحشی است. البته در بخش‌های مرکزی و غربی استان این پوشش گیاهی انبوه‌تر و گیاهان آن شامل: کنگر، جاشیر، شیرین‌بیان، خارشتر، شاتره و چوبک است.

مراعات استان طی سالیان دراز، به علت چرای بی‌رویه دام‌ها و تبدیل آنها به اراضی کشاورزی همچنین تأمین سوخت، پوشش گیاهی خود را از دست داده‌اند.

شکل ۳۹-۱- نمودار مراعات استان فارس از نظر کیفیت

استان فارس از لحاظ وسعت مراعات مقام چهارم کشور را دارد. یکی از علل اهمیت مراعات، استفادهٔ دارویی از گیاهان مرتعی است، به طوری که استان فارس مقام اول تولید گیاهان دارویی (مانند شیرین‌بیان، کتیرا و ...) را در کشور دارد.

فعالیت گروهی

به ادارهٔ منابع طبیعی محل زندگی خود مراجعه کنید و از طریق اطلاعات موجود، مصاحبه، سایت و ... اطلاعاتی راجع به وضعیت منابع طبیعی شهرستان خود (عوامل تهدیدکننده و راهکارهای حفاظت) جمع‌آوری نموده و به کلاس ارائه کنید.

WWW.FARS.FRW.ORG.IR

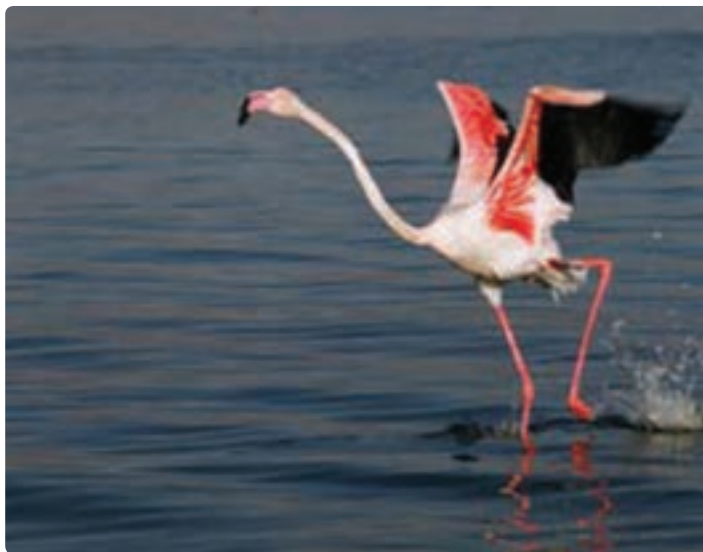
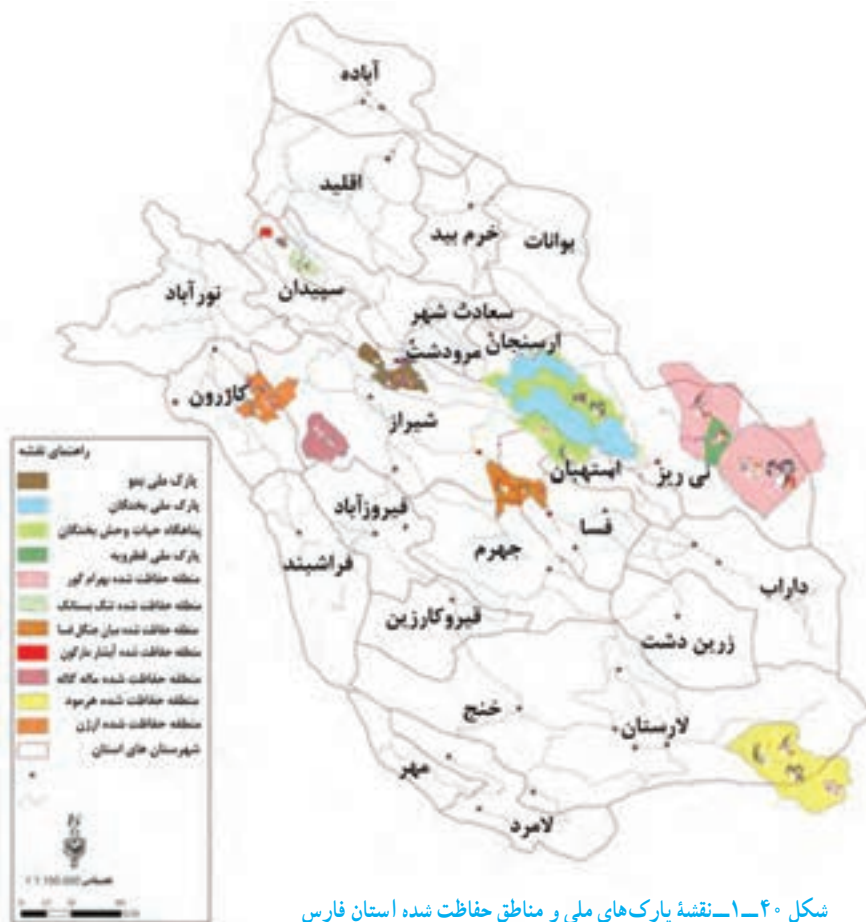
اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس

حیات جانوری

استان پهناور فارس با دارا بودن گیاهان متنوع، اقلیم و پستی و بلندی متنوعی که دارد زیستگاه مجموعهٔ گوناگونی از جانوران به شمار می‌رود که معروف‌ترین جانوران آن عبارت‌اند از: خرس قهوه‌ای، پلنگ، گراز، گوزن، قوچ، گربهٔ وحشی، سنجاب، گور ایرانی، آهو، کفتار، گرگ و ...

جغرافیای طبیعی استان

همان‌طور که در نقشه ۴۰-۱ مشاهده می‌کنید برای حفظ نسل گونه‌های گیاهی و جانوری استان مناطقی تحت عنوان پارک ملی و منطقه حفاظت شده در نقاط مختلف استان در نظر گرفته شده است. کدام یک از این مناطق به محل زندگی شما نزدیک‌تر است؟

شکل ۴۱-۱ پارک ملی بختگان - فلامینگو

شکل ۴۲-۱- منطقه حفاظت شده تنگ بستانک

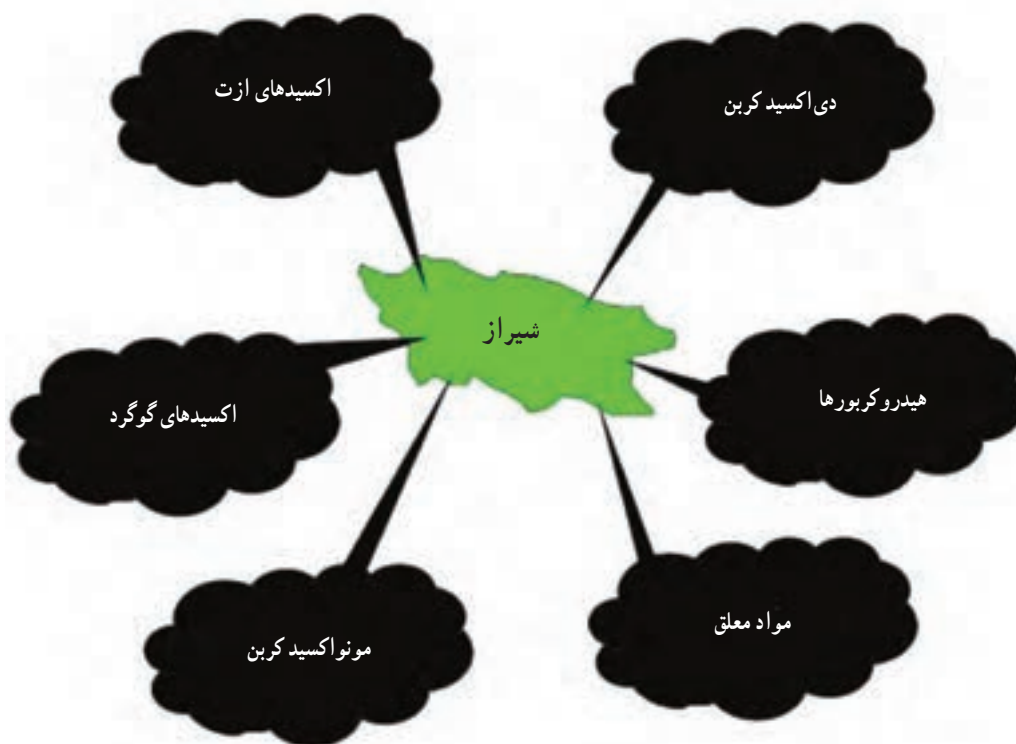
شکل ۴۳-۱- منطقه حفاظت شده ارژن - پلیکان

درس پنجم مسائل زیست محیطی استان

مسائل زیست محیطی، یکی از مشکلات بزرگ بشر امروزی است که اگر در رفع آنها اقدام به موقع صورت نگیرد، خسارات جبران ناپذیری به بار خواهد آورد. استان فارس به دلیل افزایش جمعیت، رشد شهرنشینی، توسعه صنعت و دیگر عوامل دارای مشکلات زیست محیطی است. برخی از این مشکلات عبارتند از:

آلودگی هوا

آلودگی هوا در استان بیشتر مربوط به دو قطب جمعیتی و صنعتی نزدیک به هم یعنی شیراز و مرودشت است. دو رشته کوه نسبتاً بلند از سمت شمال و جنوب شهر شیراز را احاطه کرده‌اند و اکثر بادهای غالب آن از سمت جنوب و جنوب غربی به طرف شمال و شمال شرقی می‌وزند ولی به علت وجود کوه‌ها جریان هوا منحرف می‌شود. منابع آلوده‌کننده شهرها دو دسته‌اند: منابع ساکن و منابع متحرک

شکل ۴۴-۱- منابع آلوده‌کننده هوای شهر شیراز

شکل ۴۵-۱- آلودگی هوای ناشی از تردد وسایل نقلیه

ارتفاع حدود ۱۴۸۰ متری شهر شیراز باعث شده که غلظت اکسیژن هوا کاهش یابد و در نتیجه، عمل احتراق در وسایل نقلیه به خوبی صورت نگیرد و بر شدت مواد مضر آلوده افزوده شود. همچنین به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی در فصول سرد سال هوای شهر شیراز ساکن می‌شود که در اصطلاح هواشناسی به آن وارونگی دما می‌گویند. این پدیده موجب شده که گازهای سمی و آلاینده برای مدتی در هوای بالای شهر حبس شود و بر شدت آلودگی هوا اضافه شود و مشکلات زیادی برای بیماران قلبی، ریوی، کودکان و کهنسالان ایجاد کند. علاوه بر این، تعداد خودرو در این شهر زیاد است. شیراز جزء ۸ شهر کشور از نظر آلودگی هوا می‌باشد.

بیشتر بدانیم

روز هوای پاک: از سال ۱۳۷۴ روز ۲۹ دی ماه را به عنوان روز ملی هوای پاک نام گذاری کرده‌اند. هر سال موضوعی به عنوان محور فعالیت‌های روز پاک اعلام شده است؛ مانند: معاینه فنی خودرو، سوخت پاک (CNG)، عزم ملی برای جایگزینی خودروهای فرسوده، آگاه کردن مردم از خطرات آلودگی هوا و نحوه مقابله با آن، کاهش آلودگی هوا و ...

آلودگی آب و خاک در استان

شکل ۴۶-۱ عوامل آلوده کننده محیط

بیشترین مصرف آب در بخش کشاورزی، شهری، خانگی، صنعتی و موارد تفریحی است.

آب‌های سطحی و زیرزمینی استان، به ویژه در حوضه آبریز رودخانه‌های کر و سیوند و دشت شیراز همواره در معرض آلوده شدن هستند. دریاچه‌های بختگان، مهارلو و طشک محل نهایی ورود انواع آلاینده‌هاست. عوامل عمده آلوده کننده‌های آب و خاک در استان عبارت‌اند از:

- ۱- آلوده کننده‌های شهری و خانگی
- ۲- آلودگی توسط فعالیت‌های کشاورزی
- ۳- پساب‌های صنعتی

پرسش

– در محل زندگی شما مهم‌ترین منابع آلوده کننده آب چیست؟

خاک صبور

از این خاک آرام و صبور
این همه شیرین می‌رویاند
و هر سال از نو می‌رویاند
اما سرانجام این چنین پاداش می‌گیرد

از این خاک در شگفتم
خاکی که از میان تباهی‌ها
بر این همه تباهکاری بی‌اعتنا می‌گذرد
خاکی که برای آدمی ارمغان‌های بهشتی می‌آورد

آلودگی ناشی از پسماند

انسان انواع مواد را به سختی از طبیعت به دست می‌آورد و به آسانی تبدیل به پسماند کرده و به طبیعت باز می‌گرداند، افزایش پسماندها و روش‌های نادرست جمع‌آوری و دفن آنها در شهرها و نواحی روستایی استان باعث آلودگی هوا، آب و خاک می‌شود. پسماندها به پنج گروه عادی، پزشکی (بیمارستانی)، صنعتی، کشاورزی و پسماند ویژه (حداقل یکی از خواص خطرناک از قبیل سمی بودن، قابلیت اشتعال، بیماری‌زایی و ... دارد) تقسیم‌بندی می‌شود.

جهت دفن بهداشتی پسماند باید از تخلیه آن در درّه‌ها و اراضی مسطح خودداری کرد و مکان مناسب در نظر گرفت. در شهر شیراز جمع‌آوری پسماندها به صورت مکانیزه و نیمه مکانیزه صورت می‌گیرد. اجرای طرح تفکیک از مبدأ همگام با (فرهنگ‌سازی، توزیع نایلکس تفکیک، جمع‌آوری، تفکیک ثانویه، ارسال به مراکز بازیافت) صورت می‌گیرد. پسماندهای شهر شیراز در ۱۸ کیلومتری جنوب شرق شیراز در محل برمشور پس از پردازش دفن می‌شود.

شکل ۴۸-۱- آلودگی آب بر اثر ریختن پسماندها

شکل ۴۷-۱- سوزاندن پسماندها و تخریب محیط زیست

این مجتمع صنعتی که مجهزترین مرکز بازیافت کشور است عملیات بازیافت را به صورت مکانیکی، شیمیایی و بیولوژیکی انجام می‌دهد و از آنها بیوگاز تولید می‌کند که می‌توان برای نیروگاه برقی از آن استفاده کرد. علاوه بر این از آلودگی محیط‌زیست نیز جلوگیری می‌کند. ۷۰ درصد پسماندهای شهر شیراز مواد آلی فسادپذیر است که قابلیت تبدیل به کود کمپوست (compost) دارد، این کود در کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرد و به‌عنوان غنی‌ترین کود آلی بیولوژیک در دنیا شناخته می‌شود. با توجه به افزایش جمعیت، ضروری است که در کلیه نقاط شهری استان مکان‌های مناسب برای دفن بهداشتی پسماند در نظر گرفته شود.

پرسش

– سیستم‌های جمع‌آوری و دفن پسماند در محل زندگی شما چگونه صورت می‌گیرد؟

شکل ۴۹-۱- سرند پسماند

شکل ۵۰-۱- تولید ورمی کمپوست

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان فارس

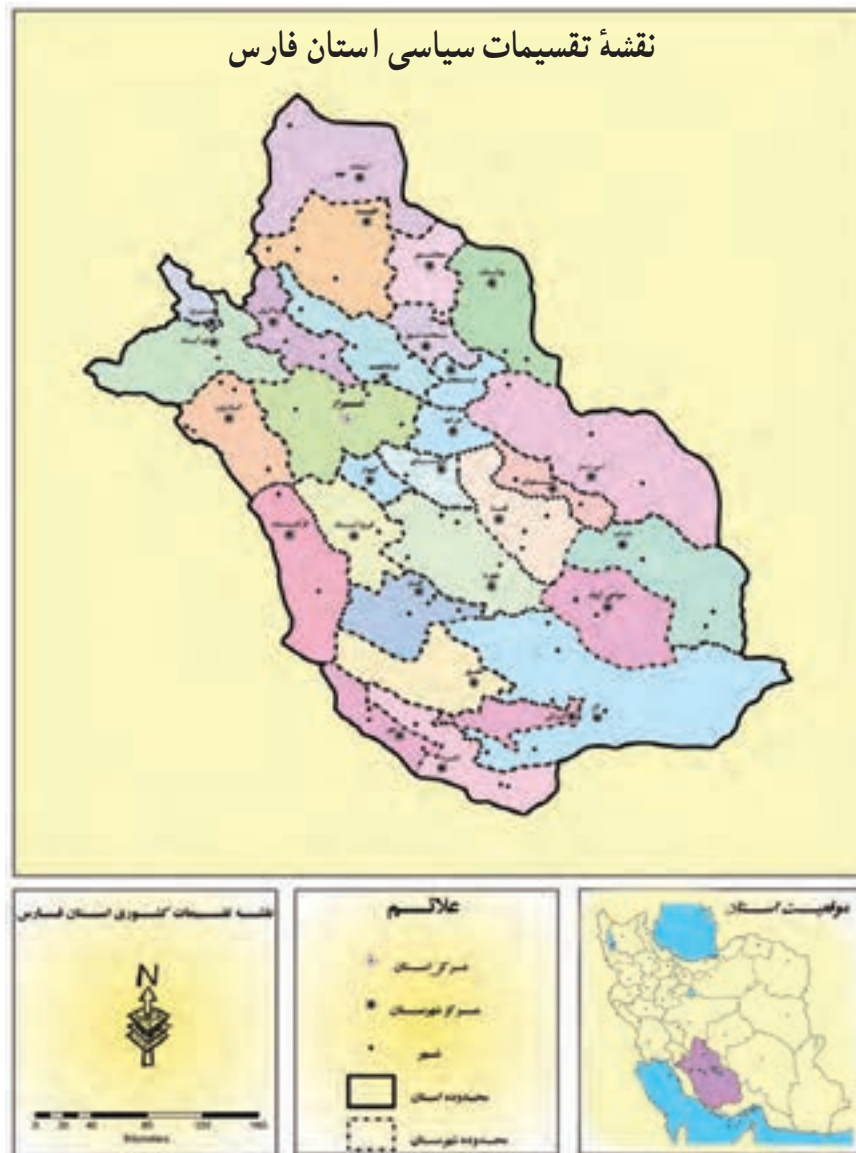

درس ششم تقسیمات سیاسی استان

استان فارس از دیرینه‌ترین کانون‌های تمدن و فرهنگ ایران است. شواهد موجود نشانگر قدمت چند هزار ساله این سرزمین است که مردمان این دیار را با عنوان پرسیا - پارس - یاد کرده است. عظمت فارس، قبل و بعد از اسلام، این سرزمین را با اعتقادات و باورهای ریشه‌دار ملی و توحیدی پیوند داده است. اکنون فارس به دلیل وجود یادمان‌های مذهبی و حرم و بارگاه امامزادگان بسیار، سومین مرکز مقدس اهل بیت علیهم‌السلام در ایران شمرده می‌شود.

شکل ۱-۲- یادمان‌های مذهبی - ملی استان

شکل ۲-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان فارس

پرسش

- به نقشه تقسیمات سیاسی استان فارس نگاه کنید و موقعیت جغرافیایی شهرستان محل سکونت خود را روی نقشه مشخص نمایید.
- محل سکونت شما در محدوده کدام شهرستان قرار دارد؟
- جمعیت شهرستان محل زندگی خود را از جدول پیدا کرده و آن را با جمعیت مرکز استان مقایسه کنید.

تعداد شهرستان: ۲۹   تعداد بخش: ۸۴   تعداد دهستان: ۲۰۵   تعداد نقاط شهری: ۱۰۲

جدول ۱-۲- تقسیمات سیاسی استان فارس به تفکیک شهرستان (آبان ماه ۱۳۸۹)

ردیف	شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
۱	آباده	آباده	مرکزی	آباده	ایزدخواست	ایزدخواست	ایزدخواست
					بیدک	بیدک	بیدک
					سورمق	سورمق	سورمق
					بهمن	بهمن	بهمن
		صغاد(در دهستان بهمین)			خسروشیرین	خسروشیرین	
۲	ارسنجان	ارسنجان	مرکزی	ارسنجان	علی آباد ملک	علی آباد ملک	ارسنجان
					شورآب	شورآب	
					خبریز	خبریز	
۳	استهبان	استهبان	مرکزی	استهبان	ایح	ایح	استهبان
					رونیز	رونیز	ایح
					ماه فرخان	خیر	رونیز
۴	اقلید	اقلید	مرکزی	اقلید	خنجشت	خنجشت	اقلید
					شهرمیان	شهرمیان	
					حسن آباد	حسن آباد	حسن آباد
					بکان	بکان	
					احمدآباد	احمدآباد	
					سده	سده	سده
					دژکرد	دژکرد	دژکرد
	آسپاس	آسپاس					
۵	بوانات	بوانات	مرکزی	بوانات	باغستان	باغستان	بوانات
					سیمکان	سیمکان	
					مزایجان	مزایجان	مزایجان
					سروستان	سروستان	
					کره ای	سرجهان	کره ای
					حسامی	توجردی	حسامی
	باغ صفا	باغ صفا					
۶	پاسارگاد	سعادت شهر	مرکزی	سعادت شهر	کمین	کمین	سعادت شهر
					سرینیران	سرینیران	
		جیسفان			جیسفان	جیسفان	سعادت شهر
		نعیم آباد			نعیم آباد	نعیم آباد	

شهر	مرکز دهستان	دهستان	مرکز بخش	بخش	مرکز شهرستان	شهرستان	ردیف
مادر سلیمان	مادر سلیمان	مادر سلیمان	مادر سلیمان	پاسارگاد			
	ابوالوردی	ابوالوردی					
جهرم	حیدرآباد	جلگاہ	جهرم	مرکزی	جهرم	جهرم	۷
	خرم آباد	کوهک					
باب انار	باب انار	خفر	باب انار	خفر			
	تادوان	راهگان					
خاوران	اسماعیل آباد	سفیدار					
	علی آباد	علی آباد					
	گل برنجی	گل برنجی					
دوزه	دوزه	پل به بالا	دوزه	سیمکان			
	جرمشت بالا	پشت پر					
	شاغون	پل به پایین					
قطب آباد	قطب آباد	قطب آباد	قطب آباد	کردیان			
	علویه	علویه					
خرامه	خیرآباد تولی	خیرآباد	خرامه	مرکزی	خرامه	خرامه	۸
	کفدهک	کفدهک					
	معزآباد جابری	معزآباد					
سلطان شهر	دهقانان	دهقانان	سلطان آباد	کربال			
	سفلی	سفلی					
صفاشهر	فاقد مرکز دهستان	خرمی	صفاشهر	مرکزی	صفاشهر	خرم بید	۹
	قشلاق	قشلاق					
قادرآباد	شهیدآباد	شهیدآباد	قادرآباد	مشهد مرغاب			
خنج	سیف آباد	سیف آباد	خنج	مرکزی	خنج	خنج	۱۰
	بیغرد	تنگ نارک					
	محمه	محمه	محمه	محمه			
	باغان	باغان					

جغرافیای انسانی استان

شهر	مرکز دهستان	دهستان	مرکز بخش	بخش	مرکز شهرستان	شهرستان	ردیف
داراب	شهنان	هشیوار	داراب	مرکزی	داراب	داراب	۱۱
	سنگ چارک	بالش					
	بختاجرد	بختاجرد					
	پاسخن	پاسخن					
	مادوان	فسارود					
	نصروان	نصروان					
جنت شهر	جنت شهر	قریه الخیر	جنت شهر	جنت			
	قلعه بیابان	قلعه بیابان					
	رستاق	رستاق					
	تل بارگاه	کوهستان					
دوبرجی	دوبرجی	فورگ	دوبرجی	فورگ			
	فدامی	آبشور					
حاجی آباد دبیران	زیرآب	زیرآب	حاجی آباد	مرکزی	حاجی آباد	زرین دشت	۱۲
	دبیران	دبیران					
	خسویه	خسویه					
شهر پیر	شهر پیر	ایزدخواست غربی	شهر پیر	ایزدخواست			
	گل کوبه	ایزدخواست شرقی					
مصیری	مصیری	رستم یک	مصیری	مرکزی	مصیری	رستم	۱۳
	دهنو مقیمی	رستم دو					
کوبین	کوبین	رستم سه	کوبین	سورنا			
	چهارطاق	پشتکوه رستم					
اردکان بیضا هماشهر	جوزکنگری	خفری	اردکان	مرکزی	اردکان	سپیدان	۱۴
	بهرغان	شش پیر					
	کمهر	کمهر					
	بیضا	بیضا					
	باش	باش					
	کوشک هزار	کوشک هزار					
	هماشهر	هماجان					
شاه محمدی	سرناباد						

شهر	مرکز دهستان	دهستان	مرکز بخش	بخش	مرکز شهرستان	شهرستان	ردیف
سروستان	کت گنبد	سروستان	سروستان	مرکزی	سروستان	سروستان	۱۵
	شوریجه	شوریجه					
کوهنجان	کوهنجان	کوهنجان	کوهنجان	کوهنجان			
	مهاریلو	مهاریلو					
شیراز (د.ن) صدرا (شهر جدید)	سلطان آباد	قره باغ	شیراز	مرکزی	شیراز	شیراز	۱۶
	صادقیه	دراک					
	کدنچ	سیاخ دارنگون					
	نصرآباد	کفتک					
	بیدزرد سفلی	بیدزرد					
	داریان	داریان					
داریان خانه زنیان	خانه زنیان	قره چمن	خانه زنیان	ارژن			
	چهل چشمه	دشت ارژن					
	ریچی	کوهمره سرخی					
زرقان لپوئی	لپوئی	زرقان	زرقان	زرقان			
	بندامیر	بندامیر					
	رحمت آباد	رحمت آباد					
فراشبند نوجین	آویز	آویز	فراشبند	مرکزی	فراشبند	فراشبند	۱۷
	نوجین	نوجین					
دهرم	دهرم	دهرم	دهرم	دهرم			
	دولت آباد	دزگاه					
فسا ششده قره بلاغ زاهدشهر میانشهر نوبندگان	کوشک قاضی	کوشک قاضی	فسا	مرکزی	فسا	فسا	۱۸
	صحرا رود	صحرا رود					
	مقابری	جنگل					
	ششده	ششده	ششده	ششده و قره بلاغ	ششده و قره بلاغ	فسا فرمانداری ویژه	
	قره بلاغ	قره بلاغ	زاهدشهر	شیبکوه			
	فدشکوئیه	فدشکوئیه	میاند				
	نوبندگان	نوبندگان	نوبندگان	نوبندگان			

جغرافیای انسانی استان

ردیف	شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر	
۱۹	فیروزآباد	فیروزآباد	مرکزی	فیروزآباد	احمدآباد	احمدآباد	فیروزآباد	
		جایدشت			جایدشت			
		میمند	میمند	میمند	برزیتون	برزیتون	میمند	
		جوکان			خواجهای			
		دادنجان			دادنجان			
۲۰	قیروکارزین	قیروکارزین	مرکزی	قیروکارزین	فتحآباد	کارزین	قیروکارزین (در دهستان فتحآباد)	
		هنگام			هنگام	کارزین (" ")		
		مبارکآباد			مبارکآباد	امامشهر (" ")		
		افزر	افزر	افزر	مزرعه پهن	مبارکآباد (دهستان مبارکآباد)	افزر	
		افزر			افزر			
۲۱	کازرون	کازرون	مرکزی	کازرون	دریس	دریس	کازرون	
		بلیان			بلیان			
		شاپور			شاپور			
		چنار شاهبجان	چنار شاهبجان	قائمیه	قائمیه	سمغان	ملائی انبار	قائمیه
		انارستان				انارستان		
		جره و بالاده	جره و بالاده	جره و بالاده	جره و بالاده	جره	جره	جره و بالاده
						دادین	دادین علیا	
						فامور	نرگس زار	
		کوهمره	کوهمره	کوهمره	کوهمره	نودان	کوهمره	نودان
						دشت برم	کلاتی	
کنار تخته و کمارج	کنار تخته و کمارج	کنار تخته و کمارج	کنار تخته و کمارج	کنار تخته	کنار تخته	کنار تخته		
				کمارج	کمارج			
خشت	خشت	خشت	خشت	بورکی	بورکی علیا	خشت		
				امامزاده محمد	شهبازخانی			

شهر	مرکز دهستان	دهستان	مرکز بخش	بخش	مرکز شهرستان	شهرستان	ردیف	
کوار	اکبرآباد	کوار	کوار	مرکزی	کوار	کوار	۲۲	
	ده شیب	فرمشکان						
	طسوج	طسوج	طسوج					
	فتح آباد	فتح آباد						
لامرد	ترمان	حومه	لامرد	مرکزی	لامرد	لامرد	۲۳	
	سیگار	سیگار						
	چاه ورز	چاه ورز	چاه ورز					
	شیخ عامر	شیخ عامر						
	اشکنان	اشکنان	اشکنان					
	اهل	کال						
	علامرودشت	علامرودشت	علامرودشت	علامرودشت				علامرودشت
خیرگو		خیرگو						
لار (در دهستان حومه)	لطیفی	حومه	لار	مرکزی	لار	لارستان	۲۴	
	لطیفی (در دهستان حومه)	درز						درزوسایبان
	خور (در دهستان حومه)	دهکویه						دهکویه
اوز	فیشور	فیشور	اوز	اوز				
	کوره	بیدشهر						
بنارویه	بنارویه	بنارویه	بنارویه	بنارویه				
	ده فیش	ده فیش						
بیرم	بیرم	بیرم	بیرم	بیرم				
	بالاده	بالاده						
جویم	جویم	جویم	جویم	جویم				
	بلغان	هرم						
عمادده	عمادده	عمادده	عمادده	صحرای باغ				
	باغ	صحرای باغ						

جغرافیای انسانی استان

شهر	مرکز دهستان	دهستان	مرکز بخش	بخش	مرکز شهرستان	شهرستان	ردیف
گراش	فداغ	فداغ	گراش	مرکزی	گراش	گراش	۲۵
	خلیلی	خلیلی					
	ارد	ارد	ارد	ارد			
	زینل آباد	سبزپوش					
مهر	مهر	مهر	مهر	مرکزی	مهر	مهر	۲۶
	ارودان	ارودان					
اسیر	اسیر	اسیر	اسیر	اسیر	اسیر	اسیر	
	شهرک امام خمینی	دشت لاله					
گله‌دار	گله‌دار	گله‌دار	گله‌دار	گله‌دار	گله‌دار	گله‌دار	
	فال	فال					
وراوی	وراوی	وراوی	وراوی	وراوی	وراوی	وراوی	
	خوزی	خوزی					
مرودشت	کناره	کناره	مرودشت	مرکزی	مرودشت	مرودشت	۲۷
	کوه سبز	رامجردیک					
	فتح‌آباد	رودبال					
	مجدآباد	مجدآباد					
	محمدآباد	محمدآباد					
	زنگی‌آباد	نقش رستم					
رامجرد	رامجرد	رامجرددو	رامجرد	درودزن	رامجرد	رامجرد	
	درودزن	درودزن					
	بیدگل	ابرج					
سیدان	سیدان	خفرک علیا	سیدان	سیدان	سیدان	سیدان	
	کره‌طاوی	رحمت					
کامفیروز	کامفیروز	کامفیروز جنوبی	کامفیروز	کامفیروز	کامفیروز	کامفیروز	
	خرم‌مکان	خرم‌مکان					
خانیمن	خانیمن	کامفیروز شمالی	خانیمن	کر	خانیمن	خانیمن	
	گره	گره					

ردیف	شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر		
۲۸	ممسنی	نورآباد	مرکزی	نورآباد	بکش یک	مرکز دهستان	نورآباد (در دهستان بکش ۱) خومهزار (" ")		
					بکش دو	گچگران			
					جاوید ماهوری	آهنگری			
					جوزار	مورکی			
					فهلپان	مهرنجان			
					دشمن زیاری	دولت آباد	بابامنیر		
					دشمن زیاری	دولت آباد			
					مشایخ	مشایخ			
					ماهور میلاتی	بابامنیر			
					میشان	میشان علیا			
۲۹	نی ریز	نی ریز	مرکزی	نی ریز	رستاق	نی ریز	نی ریز		
					هرگان	هرگان			
					پشتکوه	پشتکوه	مشکان	مشکان	مشکان
							دهچاه	دهچاه	
					قطرویه	قطرویه	قطرویه	قطرویه	قطرویه
							ریزآب	ریزآب	
					آباده طشک	آباده طشک	آباده طشک	آباده طشک	آباده طشک
							بختگان	آباده طشک	
							حنا	آباده طشک	

درس هفتم شیوه‌های زندگی در استان

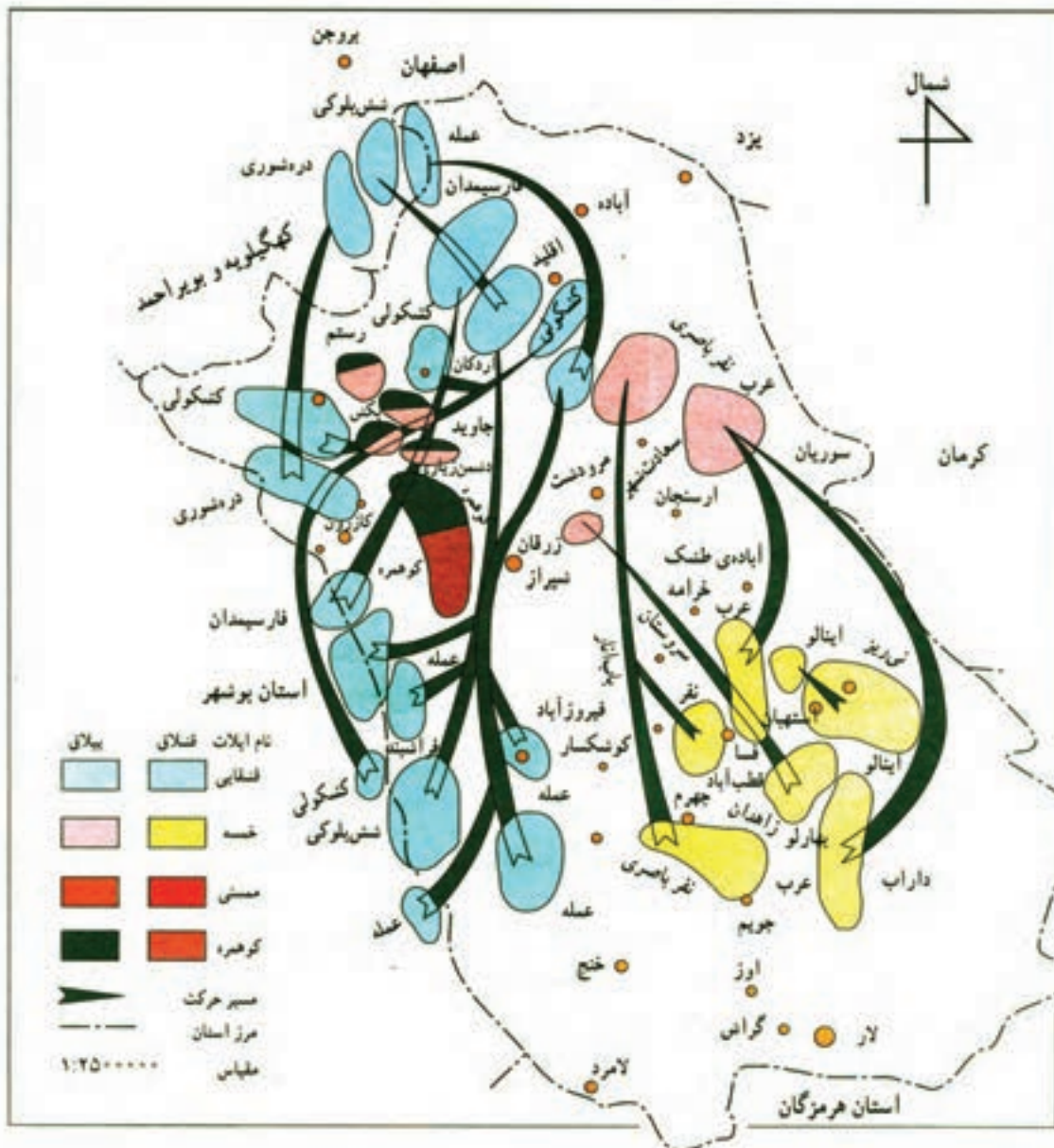
شکل ۳-۲- شیوه‌های زندگی

این تصاویر نشان‌دهنده کدام یک از شیوه‌های مختلف زندگی در استان فارس است؟

زندگی کوچ نشینی

استان فارس از مراکز مهم کوچ نشینی است که با جمعیت ۱۳۲,۰۰۰ نفر، حدود ۳۲ درصد جمعیت کوچ نشین کشور و ۱ درصد جمعیت استان را شامل می شود. مهم ترین ایل های کوچ نشین فارس: ایل قشقایی، ایل خمسه، ایل ممسنی، و برخی طایفه های مستقل اند که در محدوده های استان فارس جابه جا می شوند.

شکل ۴-۲ نقشه پراکندگی و مسیر کوچ عشایر استان

با توجه به نقشه، محل بیلاق و قشلاق دو ایل استان فارس را مشخص کنید.

امروزه شیوه زندگی کوچ‌نشینی تغییر کرده است و کوچ قبیله‌ای جای خود را به کوچ خانواری داده است. محدودیت منابع آب، آسیب دیدن مراتع و چراگاه‌ها، کمبود منابع تولیدات دامی و گرایش به برخورداری از رفاه و جاذبه‌های زندگی یکجانشینی (در روستاها و شهرها) باعث تغییر و دگرگونی در زندگی کوچ‌نشینان شده است.

شکل ۵-۲- کوچ سنتی همراه با مظاهر جدید زندگی (اتومبیل)

در حال حاضر کوچ‌نشینان فارس به شیوه‌های مختلفی زندگی می‌کنند:

- ۱- برخی مانند ایل بزرگ قشقایی شیوه سنتی کوچ و زندگی قبیله‌ای را دنبال می‌کنند و برای پرورش دام و تأمین معاش دائماً در حال جابه‌جایی از ارتفاعات (بیلاق) در بهار و تابستان به دشت‌ها (قشلاق) در پاییز و زمستان‌اند.
- ۲- گروهی از کوچ‌نشینان، خانه‌ای در روستا و مرتعی در کوهستان دارند. در بهار دام‌ها را برای چرا به ارتفاعات می‌برند و برای برداشت محصول به روستا باز می‌گردند. اینها در حقیقت نیمه کوچ‌رو هستند.
- ۳- کوچ‌نشینانی که اکنون اسکان یافته‌اند، مانند ایلات ممسنی و کوهمره.
- ۴- عده‌ای از کوچ‌نشینان نیز رمه‌گردان‌اند که براساس وجود مرتع و علوفه، دام‌های خود را به چرا می‌برند و از طریق شبانی یا چوپانی زندگی می‌کنند.

ساختار فرهنگی کوچ نشینان فارس: کوچ نشینان فارس از اقوام ترک، لر، و عرب تشکیل شده و دارای گویش‌ها و لهجه‌های مختلفی هستند. اینان نسبت به شعارهای ملی و مذهبی بسیار پای بندند و شعر، موسیقی، لباس‌های محلی و سنتی مخصوص به خود دارند. غیرت، شجاعت و مردانگی از ویژگی‌های کوچ نشینان فارس است. کوچ نشینان استان همواره در برابر قدرت‌های بزرگ ایستاده‌اند. حضور بسیج عشایر استان در دوران دفاع مقدس، حماسه بزرگ جنگ جنوب علیه استعمار انگلیس و استقامت قشقای‌ها، نمونه‌هایی از مقاومت و دلیری کوچ نشینان است؛ چنان‌که امام خمینی (ره)، کوچ نشینان را به علت دفاع از سرزمین اسلامی ذخائر انقلاب نامیدند.

کوچ نشینان فارس نسبت به برنامه‌های آموزشی و سوادآموزی بسیار علاقه‌مند هستند. نرخ باسوادی در بین ایل‌های اسکان یافته بالاتر از کوچ نشینان کوچ‌رو است. دلیل این امر محدود بودن امکانات سوادآموزی در هنگام کوچ است.

شکل ۶-۲- کلاس‌های کوچ نشینی در چادرها و چمنزارهای طبیعی

زندگی روستایی

پراکندگی روستاها در فارس چگونه است؟

شکل گیری زندگی روستایی در فارس از سابقه‌ای طولانی برخوردار است. پراکندگی و استقرار روستاهای استان فارس تحت تأثیر عوامل طبیعی مانند آب و هوا، ناهمواری‌ها، میزان آب، نوع خاک بوده است. عوامل انسانی نیز مانند نوع معیشت و تعداد جمعیت در این پراکندگی نقش داشته است. هرچه از بخش‌های غربی و مرکزی به جنوب و جنوب شرقی پیش رویم از تعداد روستاها و جمعیت آنها کاسته می‌شود. چرا؟
اگر از مناطق معتدل به مناطق خشک نزدیک شویم، فاصله روستاها از یکدیگر زیادتر شده و جمعیت آنها کمتر می‌شود.

نحوه شکل‌گیری و طبقه‌بندی روستاهای استان فارس

مساکن روستایی در استان فارس تحت تأثیر عوامل اقلیمی و جغرافیایی و وضعیت اقتصادی شکل گرفته است. بیشتر روستاهای

جغرافیای انسانی استان

فارس از نظر شکل، متمرکز و مجتمع‌اند. در این سکونتگاه‌ها، خانه‌های روستایی به یکدیگر چسبیده و بدون فاصله در کنار هم قرار دارند. مزارع از خانه‌ها جدا می‌باشند و فاصله یک روستا با روستای دیگر، زیاد است. مهم‌ترین دلیل این شکل‌گیری، محدود بودن منابع آب است. بسیاری از روستاها نیز از گذشته برای امنیت و دفاع از خود و حفظ آب و مزارع به صورت مجتمع و متمرکز درآمده‌اند. بنابراین، روستاهای فارس را می‌توان بر اساس ارتفاع به دو دسته روستاهای دشت و روستاهای کوهستانی طبقه‌بندی کرد. تعداد، وسعت و جمعیت روستاهای دشتی بیشتر از روستاهای کوهستانی است.

شکل ۲-۷- چشم‌اندازی از روستاهای دشتی و کوهستانی

مسائل روستایی استان فارس

مهاجرت: مهاجرت از نقاط روستایی به مراکز پرجمعیت شهری از مسائل مهم روستاهای استان است. بین مهاجرفرستی روستاهای فارس با ساختار سنی جمعیت آنها رابطه وجود دارد. سیر تحولات روستایی استان نشان می‌دهد که روستاهای کوچک در حال تبدیل شدن به روستاهای پرجمعیت (روستا - شهر) هستند. عواملی مانند کاهش منابع آب و مکانیزه شدن کشاورزی، مهاجرفرستی روستاها را تشدید کرده است.

مسئله آب: اتلاف و هدر رفت آب از مشکلات عمده روستائیان استان است. این مسئله ریشه در استفاده از شیوه‌های نامناسب آبیاری در بخش زراعت این مناطق دارد؛ علاوه بر این، آب در روستاها به صورت‌های مختلفی مصرف شده یا به هدر می‌رود که می‌توان به مصارف خانگی و روستایی و دامداری، نفوذ آب در نهرها و جوی‌های انتقال آب به مزارع، تبخیر زیاد آب در محل‌های ذخیره آب، اشاره کرد. علاوه بر موارد بالا می‌توان مشکلات و مسائل دیگر روستایی استان را نیز مطرح کرد؛ مانند - پراکندگی روستاها، وجود روستاهای زیاد با جمعیت کم.

آیا شما می‌توانید موارد دیگری را ذکر کنید؟

زندگی شهری

شهرهای فارس چگونه ایجاد شده‌اند؟

شکل‌گیری شهرهای استان فارس متفاوت است. کهن‌ترین شهرهای ایران را می‌توان در استان فارس جست‌وجو کرد. برخی شهرها مانند شیراز، کازرون (بیشاپور) فیروزآباد (شهر بهرام گور) فسا، داراب، جهرم، نیریز، شهرهای تاریخی بازمانده از دوران گذشته‌اند. در دوران اخیر بعضی از روستاها تحت تأثیر عوامل مختلف جغرافیایی مانند چگونگی معیشت و تولید محصولات کشاورزی و افزایش جمعیت و موقعیت ارتباطی به شهر تبدیل شده‌اند که بهتر است به آنها روستا - شهر گفته شود؛ زیرا سیما و اقتصاد آنها عمدتاً بر پایه کشاورزی و دامداری استوار است که به تدریج به سمت رواج فعالیت‌های خدماتی و صنعتی و بازرگانی تغییر شکل پیدا می‌کند.

شکل‌شناسی شهرهای فارس چگونه است؟

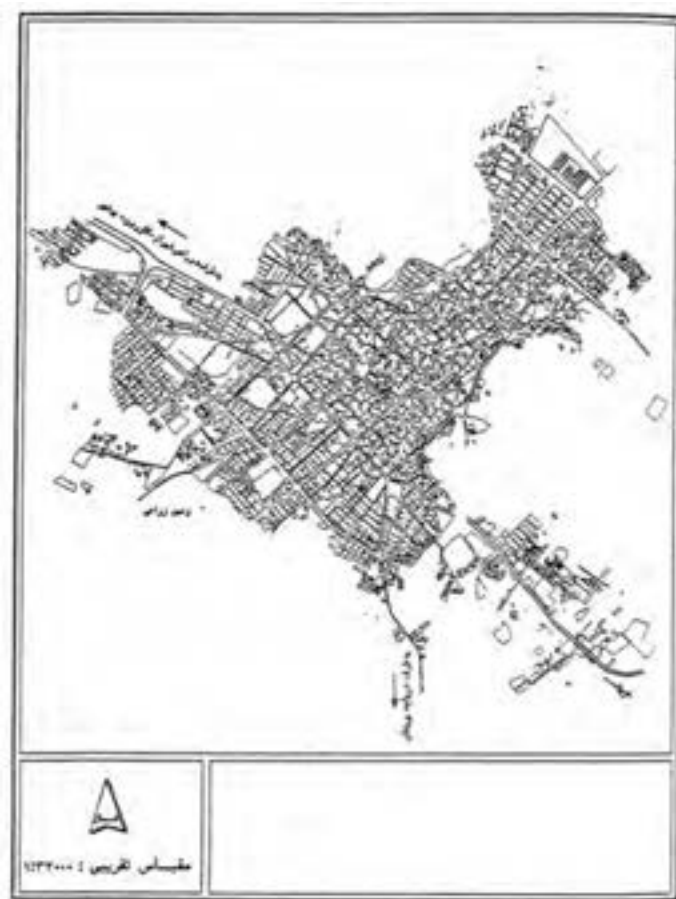
چهره و شکل شهرها هم از عوامل طبیعی و هم از عوامل فرهنگی تأثیر می‌پذیرد. عواملی مانند طرح گذرگاه‌ها و خیابان‌ها و کاربری زمین برای مقاصد خاص مانند واحدهای مسکونی، مراکز خرید، تأسیسات و ساختمان‌های دولتی، مکان‌های مذهبی و حتی سبک و شیوه ساختمان‌سازی و معماری، بر شکل مناظر و چشم‌اندازهای شهری تأثیر می‌گذارد. بنابراین، شکل‌شناسی، سیمای شهری در فارس مولود محیط جغرافیایی، شرایط فرهنگی و مدیریت شهری است. با توجه به اینکه هسته اولیه بیشتر شهرها مناطق روستایی بوده‌اند و شکل هسته‌ای داشته‌اند که با گذشت زمان سیمای آنها تغییر یافته است.

بر همین اساس، بیشترین شهرهای فارس به صورت‌های زیر تقسیم می‌شوند.

۱ - شهرهای متمرکز و هسته‌ای: جهرم، داراب و کازرون، نمونه‌ای از این شهرها هستند که در آن‌ها مرکز شهر، محل تراکم

جمعیت و عوامل تولیدی و تجاری و خدماتی است.

شکل ۸-۲- نقشه یک شهر هسته‌ای (کازرون)

شکل ۹-۲- بافت‌های سنتی و مدرن شهر

۲- شهرهای خطی : برخی از شهرهای فارس به شکل خطی دیده می‌شوند. بدین معنا که در این شهرها،

خدمات شهری در طول یک یا دو خیابان اصلی و در محل اتصال مناطق مسکونی شهر قرار

گرفته‌اند. اگرچه این شهرها در گذشته دارای یک هسته مرکزی یا چند هسته فرعی بوده‌اند

که پس از گسترش آنها، به یکدیگر پیوند

خورده و بافت جدیدی را شکل داده‌اند.

در این باره شهرهایی مانند : شیراز، لار

و نیریز را می‌توان نام برد؛ (از دبیر

خود در مورد شهرهای هسته‌ای

اطلاعات بیشتری کسب کنید).

شکل ۱۰-۲- نقشه یک شهر خطی (شیراز)

۳- شهرهای پراکنده : شکل دیگری از شهرهای

فارس که تعداد کمتری از شهرهای استان را دربر می‌گیرند.

در نتیجه به هم پیوستن قطعات پراکنده و جدا افتاده‌اند که

در طول زمان، اکنون به صورت یک شهر واحد با بافت

یکنواخت دیده می‌شوند؛ مانند : سروستان.

شکل ۱۱-۲- نقشه یک شهر پراکنده (سروستان)

جغرافیای انسانی استان

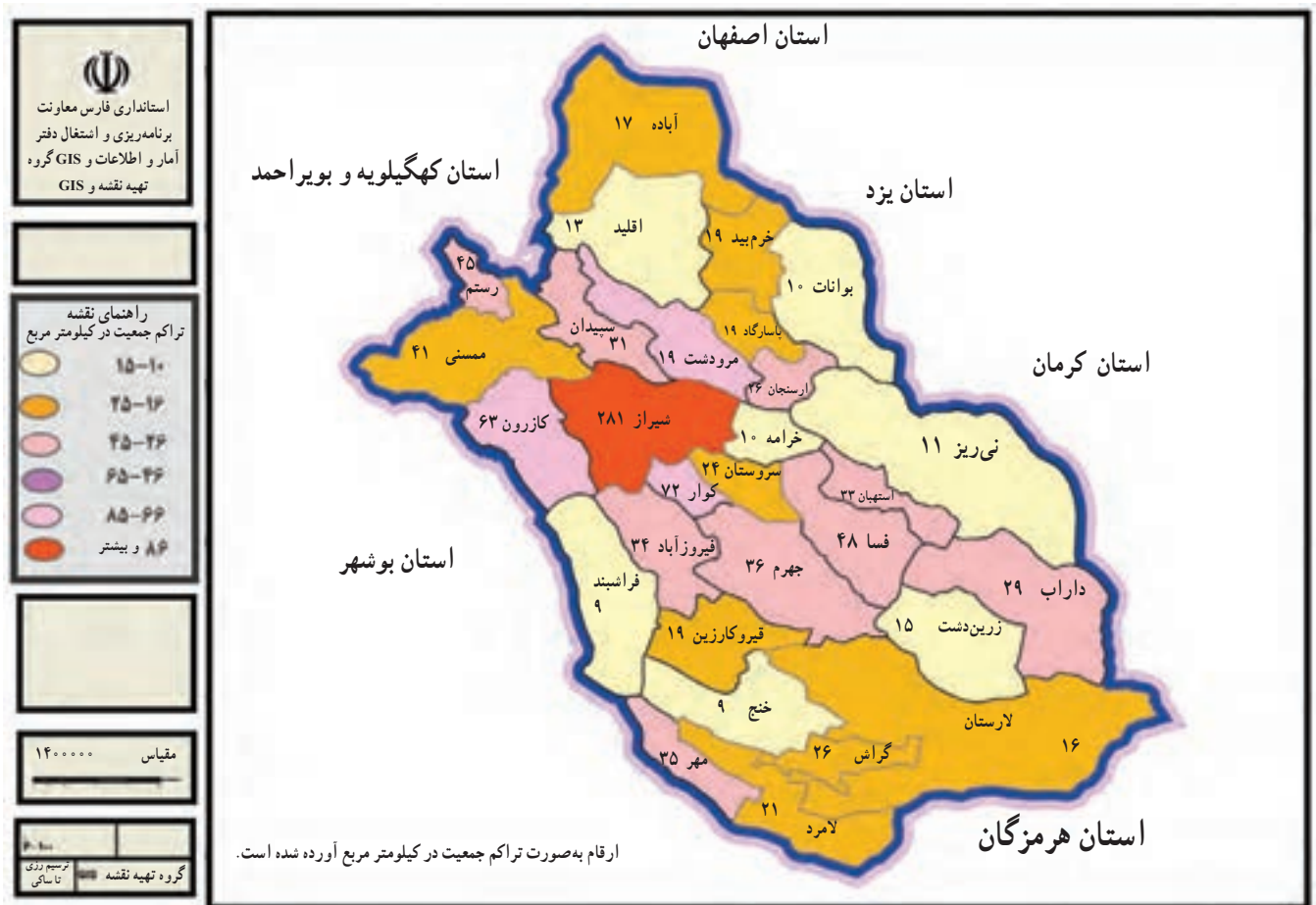
امروزه با توجه به افزایش جمعیت، توسعه شهرنشینی چهره و بافت شهرهای فارس دستخوش تغییر و تحول شده‌اند از جمله شیراز مرکز استان گسترش فضایی پیدا کرده‌است. این شهر علاوه بر اینکه مظاهر و چشم‌اندازهای تاریخی گذشته را کم و بیش حفظ کرده‌است؛ اما بافت‌های متنوع و جدیدتری در آن شکل گرفته‌است که شامل بافت حومه‌ای و بافت‌های ناپیوسته می‌باشد. این بافت‌ها قطعاتی جدا افتاده از کالبد اصلی شهرند که در حاشیه و پیرامون شهر اصلی به‌وجود آمده‌اند.

شکل ۱۲-۲- ساخت و سازهای جدید شهری

درس هشتم جمعیت و حرکات آن در استان

شکل ۱۳-۲- نقشه تراکم نسبی جمعیت استان فارس

با توجه به نقشه پراکنده‌گی جمعیت در استان فارس، ملاحظه می‌کنید که جمعیت در سطح استان به‌طور یکنواخت پراکنده نشده است. چرا؟

با توجه به راهنمای نقشه، نواحی مرکزی استان مانند شیراز، مروودشت، فسا و کازرون دارای جمعیت متراکم؛ نواحی شمال غرب و غرب استان مانند سپیدان و ممسنی، فیروزآباد دارای جمعیت متوسط و نواحی شرقی و جنوب شرق استان مانند لارستان و نیریز مناطق کم‌جمعیت استان می‌باشند.

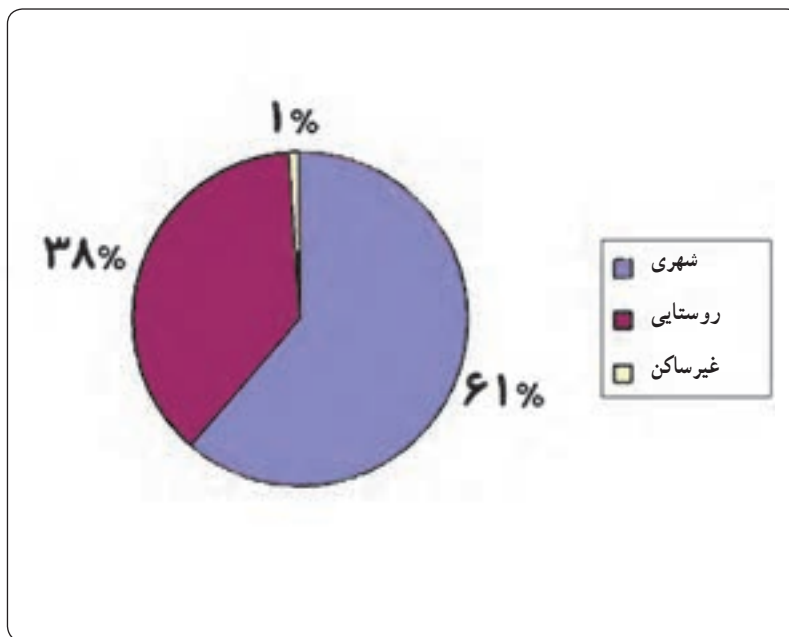
مطابق سرشماری سال ۱۳۹۰ استان فارس ۴,۵۹۶,۶۵۸ نفر جمعیت داشته که در مساحت ۱۲۲,۶۶۱ کیلومتر مربع پراکنده

شده‌اند.

تراکم نسبی جمعیت استان را محاسبه کرده و سپس با تراکم جمعیت کشور مقایسه کنید.

پراکندگی جمعیت استان فارس بر مبنای عوامل طبیعی (آب و هوا، آب، خاک و ناهمواری‌ها) و عوامل انسانی (منابع اقتصادی، راه‌ها، صنعت و ...) متفاوت است.

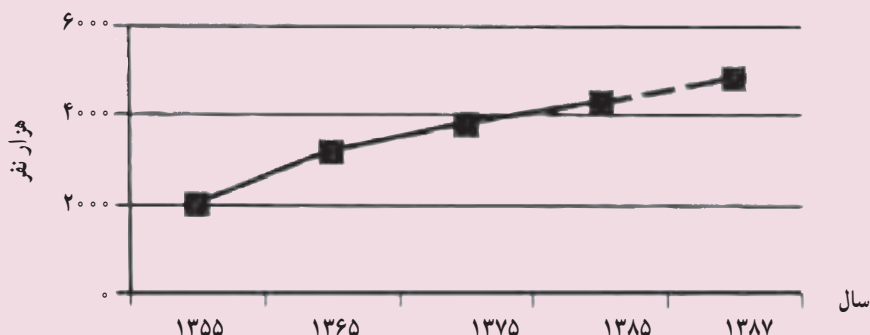
شکل ۱۴-۲- نمودار جمعیت استان برحسب مناطق شهری و روستایی به درصد

بیشتر بدانیم

جمعیت کوچ‌نشینان، شهرنشینان و روستاییان

جمعیت کوچ‌نشینان استان فارس به علل مختلف از جمله اجرای سیاست اسکان و محدودیت عوامل محیط طبیعی روبه کاهش گذارده است و روز به روز از حجم آن کاسته می‌شود. همچنین ضریب رشد جمعیت افزایش یافته که بیانگر افزایش میزان مهاجرت روستائیان به شهرها و تبدیل برخی روستاها به شهر است. اختلاف شدید بین جمعیت شهرهای استان نشان‌دهنده نبودن تعادل در پراکندگی نقاط شهری در استان است.

شکل ۱۵-۲- نمودار رشد جمعیت استان در سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و برآورد آن در سال ۱۳۸۷

جدول ۲-۲- رشد جمعیت استان فارس در سال‌های مختلف

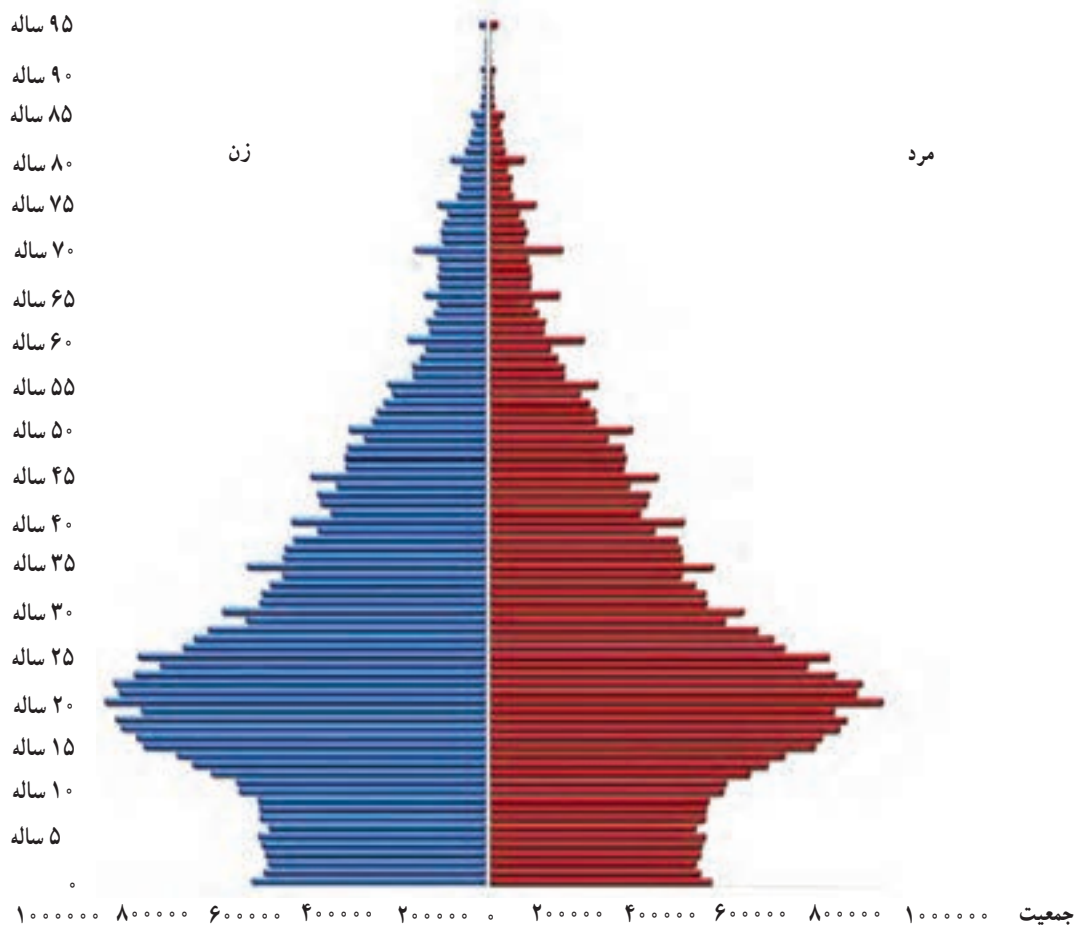
سال سرشماری	نرخ رشد
۱۳۳۵	-
۱۳۴۵	۴/۷
۱۳۵۵	۳/۵
۱۳۶۵	۶/۱
۱۳۷۵	۲/۱
۱۳۸۵	۱/۳

در جدول بالا میزان رشد جمعیت استان را با رشد جمعیت کشورمان مقایسه کنید. رشد جمعیت در استان فارس چگونه است؟

روند رشد جمعیت طی دهه‌های گذشته سیر نزولی داشته است. علت نرخ رشد بالای جمعیت در دهه ۱۳۶۰ را می‌توان تحت تأثیر عواملی مانند سهل شدن شرایط ازدواج، بالا بودن نرخ مولید و افزایش میزان مهاجرت‌ها دانست. عوامل متعددی در کاهش نرخ رشد جمعیت در دهه ۱۳۸۰ مؤثر بوده است که از آن میان می‌توان به سیاست‌های کنترل و تنظیم خانواده، افزایش سطح سواد و آگاهی‌های اجتماعی و ... اشاره کرد.

بررسی هرم سنی جمعیت فارس

ساختار سنی با هرم سنی نمایش داده می‌شود.

شکل ۱۶-۲- هرم سنی و جنسی جمعیت استان فارس در سال ۱۳۸۸

با نگاه به هرم سنی جمعیت سال ۱۳۸۸ چه مسائلی را می‌یابید؟
 جمعیت کدام یک از گروه‌های سنی بیشتر است؟
 چرا قاعده هرم سنی جمعیت در سال‌های اخیر، کم‌عرض‌تر شده است؟

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان فارس

درس نهم آداب و رسوم مردم استان

مردم‌شناسان از فرهنگ تعاریف مختلفی ارائه کرده‌اند؛ ولی می‌توان گفت فرهنگ عبارت است از باور قلبی که می‌تواند زمینه‌ساز یک رفتار انتخابی و یا التزام به یک رفتار باشد.

هر ملتی که از پیشینه‌های تاریخی کهن‌تر و پرفراز و نشیب‌تری برخوردار باشد، دارای فرهنگ غنی‌تر، بارورتر و گسترده‌تری است که بر ارزش و اهمیت آن می‌افزاید. در هر جامعه‌ای قصه‌ها، ترانه‌های محلی، بازی‌ها، ضرب‌المثل‌ها، چیستان‌ها و باورها که فرهنگ شفاهی نیز خوانده می‌شود از نمونه‌های بارز فرهنگ مردم یک سرزمین‌اند.

البته توجه به فرهنگ مردم، هرگز موجب نمی‌شود که فتاوری و دانش امروز را نادیده بگیریم و یا آن را بی‌اهمیت بشماریم، بلکه باید در بهره‌گیری از دنیای جدید بکوشیم، با توجه به فرهنگ مردم خودمان از آنها سود ببریم و آنها را با فرهنگ خود آشتی دهیم و چشم بسته هر آنچه را که عرضه می‌شود نپذیریم و اسیر زرق و برق آنها نشویم. نباید فراموش کرد که ما مسلمان و ایرانی هستیم و پیشینه بسیار درخشان فرهنگی داریم.

زبان و انواع گویش‌های محلی

زبان رسمی مردم استان فارس نظیر همهٔ ایرانیان، فارسی دری است. پیش از اسلام، زبان ایرانیان پهلوی و ساسانی بوده است. از قرن دوم و سوم، زبان دری که ریشه‌ای کهن داشته جای زبان پهلوی و ساسانی را گرفت و توجه حکومت و نویسندگان و شعرا به آن موجب شد که به صورت زبان رسمی درآید.

گویش به معنای گفتار است و پدید آمدن گویش‌ها بدین‌نحو است که هر زبانی با گذشت زمان در اثر عوامل تاریخی و جغرافیایی و فرهنگی دستخوش دگرگونی شده و شاخه شاخه می‌شود و به سبب تغییراتی که به مرور زمان در شاخه‌ها رخ می‌دهد، به جایی می‌رسد که به صورت زبانی خاص درمی‌آید که صاحبان زبان اولیهٔ آن را نمی‌فهمند؛ مانند «لری محسنی» در استان فارس.

استان فارس به لحاظ غنای فرهنگی و تحولات جغرافیایی و تاریخی از نظر تعدد و تنوع گویش‌ها در ایران بی‌نظیر است. گویش‌های شناسایی شده در فارس عبارت‌اند از: گویش مرودشتی، گویش لاری، گویش لری محسنی، گویش کوهمره‌ای، گویش ترکی قشقایی، گویش لری (با لری محسنی متفاوت است) و ...

در نقاط مختلف استان فارس لهجه‌های گوناگونی نیز وجود دارد که نسبت به گذشته فرق کرده، ولی برای همه قابل فهم است؛ مانند: لهجهٔ جهرمی، لهجهٔ آبادهای و ...

پرسش

۱- شما چه گویشی دارید؟ با چه لهجه‌ای صحبت می‌کنید؟

۲- نام چند گویش به‌جز موارد ذکر شده را در استان فارس بنویسید.

اعتقادات و باورهای دینی

مردم فارس از دیرزمان، با حضور مادها و شکل‌گیری حکومت‌های ماد و هخامنشی تا ظهور اسلام دارای آیین زرتشت بوده‌اند. باور به اهورا مزدا به عنوان پروردگار جهان مردم ایران زمین را به عنوان مردمی موحد از سایر تمدن‌های عهد باستان که غالباً بت پرست بودند جدا می‌سازد.

لوح حقوق بشر کورش به یادگار مانده از دو هزار و پانصد سال پیش همچنين پای‌بندی به پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک مردم این سامان را از برده‌داری و خشونت‌گرایی در رفتارهای اجتماعی که در آن زمان در تمام ملل رواج داشته است دور نگهداشته، پوشش مناسب مردان و زنان و دوری جستن از پلیدی‌های اهریمنانه از امتیازات مهم رعایت اخلاق در سرزمین فارس بوده است به گونه‌ای که در آثار باستانی ما در تخت جمشید، نقش رستم، بیشاپور هیچ نشانی از بت‌پرستی، برده‌داری و برهنگی وجود ندارد و این یکی از افتخارات فرهنگی ماست.

پس از ظهور اسلام نیز با پذیرش اسلام در ترویج مبانی فکری و فرهنگی اسلام بسیار کوشا بوده‌اند. وجود بناهای بسیار زیبا و شگفت‌انگیز و شاعران، ادبا، هنرمندان و دانشمندان فرزانه فراوانی به عنوان بنیان‌گزاران مکتب شیراز در رشته‌های معماری، ادبی، فلسفی، عرفانی و علمی، آسمان فرهنگی فارس را ستاره‌باران کرده‌اند.

هنرهای دستی

هنرهای دستی نشان‌دهنده ویژگی‌ها و میراث‌های هنری و سنتی مردم یک منطقه است که همه یا بخش‌های زیادی از ساخت آنها با دست انجام می‌شود. صنایع یا هنرهای دستی جزئی از فرهنگ و یادگار ارزشمند نیاکان ما است. در استان فارس اعم از شهر و روستا و کوچ‌نشینان هنرهای دستی بسیار ظریف و هنرمندانه‌ای وجود دارد که به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم.

قالی‌بافی و گبه‌بافی که بیشتر در بخش‌ها و روستاها به وسیله زنان بافته می‌شود. خیمه‌بافی، گلیم‌بافی، جاجیم‌بافی و تنچه‌بافی که در میان عشیره‌ها و تیره‌های قشقایی رایج است. خاتم‌کاری، نقره‌کاری، قلم‌زنی، منبت‌کاری، شیشه‌سازی و کاشی هفت‌رنگ‌سازی در شیراز رایج است.

شکل ۱-۳- آینه‌کاری خانه زینت الملوک

ویژگی‌های فرهنگی استان

در آبادیه منبت‌کاری و گیوه‌دوزی و در استهبان سفال‌سازی و کاشی‌سازی و در کازرون حصیربافی و سبذبافی و بوریابافی مشهور است.

شکل ۳-۳- کاشی‌کاری

شکل ۳-۲- منبت‌کاری

نوع دیگری از هنرهای دستی در استان فارس هنرهایی‌اند که در معماری کاربرد دارند؛ از جمله این هنرها تصاویر زیبایی است از پرندگان و گل و شاخه درختان و فرشتگان که بر سقف‌های بسیاری از عمارت‌های قدیمی نظیر نارنجستان قوام و خانه زینت‌الملوک دیده می‌شود و یا کاشی‌کاری‌های هفت‌رنگ شیراز که در عمارت‌های باغ ارم و عفیف آباد وجود دارد.

شکل ۳-۴- خاتم‌کاری

آینه کاری‌ها، گچ‌بری‌ها و منبت کاری‌هایی که در حرم مطهر حضرت احمد بن موسی (شاهچراغ) علیه‌السلام و دیگر امامزاده‌ها به چشم می‌خورد، در و پنجره‌های مشبک که در بعضی جاها مثل مسجد نصیرالملک وجود دارد، همه از صنایع دستی‌اند که در معماری به کار رفته‌اند. هنرهای دستی در عمارت کلاه‌فرنگی آباد و طرح مسجد کبیر نی‌ریز نیز از این نمونه‌اند. حتی معماری باغ تاج محل در هندوستان یادگاری از معماری شیرازی است.

پرسش

— در شهر محل سکونت شما چه هنرهای دستی‌ای وجود دارد؟ و در چه محل‌هایی دیده می‌شود؟

شکل ۳-۵- بافتن سیاه‌چادر در بین زنان عشایر

بیشتر بدانیم

یکی از انواع سرگرمی‌های آموزنده و مفید استان، بازی‌های قشنگ محلی است. یکی از این بازی‌ها، چوب‌بازی یا ترکه‌بازی است که بین عشایر استان فارس همراه با موسیقی رواج دارد. از دیگر سرگرمی‌های رایج در استان فارس که نه تنها نوجوانان و جوانان، بلکه بزرگ‌ترها اعم از زن و مرد را به خود مشغول می‌دارد مشاعره است. در مشاعره دو نفر حاضر می‌شوند، روبه‌روی هم قرار می‌گیرند، یکی از آنها مشاعره را آغاز می‌کند و شروع به خواندن بیت شعری از حافظ، سعدی یا شاعر دیگری می‌نماید و طرف مقابل او هم باید در پاسخ شعری را بخواند که (حرف اول) کلمه اول آن

شکل ۶-۳- ترکه بازی

شعر با (حرف آخر) کلمه آخر شعری که خوانده شده یکی باشد؛ برای مثال، نفر اول می‌خواند:

عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت
که گناه دگران در تو نخواهند نوشت

و نفر دوم به عنوان مثال پاسخ می‌دهد:

تو کز محنت دیگران بی‌غمی
نشاید که نامت نهند آدمی

مشاعره می‌تواند بین تعداد بیشتری صورت

بگیرد. با این تفاوت که نفر اول شعری را می‌خواند و فردی که در کنار اوست، شعر او را پاسخ می‌دهد؛ بعد از آن، نوبت نفر سوم و به همین ترتیب، تا آخرین نفر مشاعره ادامه دارد برنده کسی است که شعرش بی‌جواب بماند.

ارتباطات خانوادگی و خویشاوندی

با همه مشکلات و موانعی که پیشرفت صنعت و علم در روابط خانوادگی ایجاد کرده است، رشته ارتباطات خانوادگی در فارس محکم و پابرجاست و جالب‌تر اینکه هر چه به نقاط دورتر از مراکز شهری توجه کنیم و به روستاها نزدیک‌تر شویم، این پابندی افزون‌تر است. مردم فارس برای پدر، مادر، پدر بزرگ و مادر بزرگ احترام زیادی قائل‌اند. ازدواج‌های فامیلی به‌ویژه در روستاها و بخش‌ها که خانواده‌ها ارتباط نزدیک‌تر و بیشتری با هم دارند رواج بیشتری دارد. والدین در استان فارس به فرزندان خود محبت زیادی ابراز می‌کنند. ارتباط با بستگان و فامیل با ارزش است و قطع صلّه‌رحم ناپسند و مذموم شمرده می‌شود.

بیشتر بدانیم

آداب و رسوم محلی در استان فارس و ریشه‌های تاریخی آن یکی از آداب و رسوم مردم فارس چهارشنبه سوری است. این مراسم با توجه به ویژگی‌های اقلیمی با مناطق دیگر کشور تفاوت‌هایی دارد. برای انجام این مراسم از چند روز پیش از چهارشنبه سوری جوانان و نوجوانان بسر

محوطه یا محل معینی را در نزدیکی خود در نظر می‌گیرند و به تهیه‌ی خار و چوب‌های خشک و نازک می‌پردازند و در خط مستقیم و معین به فاصله‌ی چند متر به صورت کپه گردآوری می‌کنند. به نحوی که پریدن از روی آتش آن برای هر کسی آسان و ایمن باشد و هنگام پریدن با شادمانی این بیت شعر را می‌خوانند:

سرخ‌ی تو از من   زردی من از تو

این مراسم در شب چهارشنبه آخر سال انجام می‌گیرد و در بعضی محل‌ها با تهیه آتش و کمک به مستمندان با روش فاشق‌زنی همراه بوده است.

یکی از آداب و رسوم مردم استان فارس که ریشه‌ی تاریخی دارد، مراسم عید نوروز است. روز اول فروردین که روز اول سال و عید نوروز است، پیوند عمیقی با طبیعت و زندگی کشاورزی ایرانیان کهن دارد. کلمه‌ی نوروز که در زبان پهلوی پیش از اسلام (نوک روز) بوده معنای جشن را می‌دهد. از نظر تاریخی در دوره‌ی هخامنشی پادشاهان در این روز دیدار عام داشتند و همه را به حضور می‌پذیرفتند و سعی می‌کردند تقاضای یک به یک مردم را برآورده کنند.

شکل ۷-۳- بهار شیراز

شکل ۸-۳- مراسم آنس با طبیعت

ویژگی‌های فرهنگی استان

شهرهای مختلف استان فارس هر یک مراسم مخصوص به خود دارند که در اینجا از شما دانش‌آموزان عزیز خواسته می‌شود مراسم مخصوص به محل زندگی خود را در کلاس بازگو کنید.

شکل ۹-۳- سفره هفت سین

یکی دیگر از آداب و رسوم مردم فارس تعزیه خوانی است که به معنای عزاداری و سوگواری است، ولی در اصطلاح به نمایش‌های مذهبی‌ای گفته می‌شود که مصائب اهل بیت را نشان می‌دهد. تعزیه‌ها در استان فارس تا صد سال پیش بهترین و زیباترین سرگرمی‌ها برای همه مردم اعم از زن و مرد و کوچک و بزرگ بود که در ماه محرم؛ صفر و

شکل ۱۰-۳- تعزیه خوانی در فرشبند

رمضان و به ویژه در دهه اول ماه محرم برگزار می‌شد. هم اکنون تعزیه خوانی در شهرهایی مانند شیراز، کازرون، لامرد، فرشبند، اقلید، مرودشت و فسا هنوز رواج دارد. تعزیه‌هایی که مورد توجه بیشتر مردم در فارس است عبارت‌اند از: تعزیه امام حسین علیه السلام، تعزیه امام رضا علیه السلام (یا ضامن آهو)، تعزیه امام حسن علیه السلام، تعزیه حضرت علی علیه السلام، تعزیه علی اکبر، تعزیه قاسم، تعزیه حضرت عباس علیه السلام، تعزیه حر ریاحی، تعزیه طفلان مسلم بن عقیل و ...

پوشش محلی و رابطه آن با عوامل جغرافیایی در استان فارس

اگرچه مشغله‌های زندگی ماشینی این روزها به زندگی سنتی شهرها و بخش‌ها و روستاها و کوچ‌نشینان مردم استان فارس نیز رسوخ کرده و نوع پوشش را در سراسر استان فارس تحت تأثیر قرار داده است. اما هنوز پوشش محلی و سنتی در استان فارس که متأثر از فرهنگ عفاف و پاکدامنی اسلام است، در بین مردم روستا و کوچ‌نشینان رواج دارد، لباس‌های محلی در بسیاری از روستاهای استان فارس به شیوه و شکل سنتی آن دوخته و پوشیده می‌شود.

شکل ۱۱-۳- لباس زنان کوچ‌نشین فارس

شکل ۱۲-۳- لباس مردان کوچ‌نشین فارس

بیشتر بدانیم

یکی از لباس‌های محلی زنانه، لباس عروس است که در جنوب استان فارس توسط زنان هنرمند شهر «اوز» بافته می‌شود و به آن خوس‌بافی می‌گویند. این لباس توسط تعداد اندکی از زنان هنرمند شهر «اوز» دوخته می‌شود. صنعت خوس‌بافی از کشور هندوستان به اوز آورده شده است. خوس از الیاف نقره بافته می‌شود و از آن برای تزئین شلوار، روسری، کلاه، پیراهن، جلیقه زنانه و لباس کودکان استفاده می‌شود.

پرسش

— آیا در محل زندگی شما لباس محلی خاصی وجود دارد؟ نام محلی آنها را در کلاس بیان کنید.

ضرب‌المثل‌ها و چیستان‌ها

ضرب‌المثل کنایه از نصیحت، پند و اندرز و سخنان حکیمانه‌ای است که در زبان عامیانه کاربرد دارد و هنگامی به کار می‌روند که بخواهند کسی را پند و اندرز دهند؛ مانند: توبه گریز مرگ است؛ خوشا چاهی که آب از خود برآرد و ...

ادبیات فولکلور استان فارس

بخش عظیمی از فولکلورها را قصه‌ها، چیستان‌ها، ضرب‌المثل‌ها و انواع ترانه‌های محلی تشکیل می‌دهد. ترانه‌های محلی دوبیتی‌هایی‌اند که در استان فارس رواج دارد. یکی از انواع ترانه‌های محلی واسونک‌ها هستند که ویژه مجالس شاد خواستگاری، عقد و ازدواج است و از طرف بستگان نزدیک داماد یا عروس خوانده می‌شود. نمونه دیگر از ترانه‌های محلی لالایی‌هایی‌اند که مادران به هنگام خواباندن فرزندان کوچکشان در کنار بستر آنها می‌خوانند. این لالایی‌ها ممکن است دوبیتی یا تک‌بیتی باشند.

بیشتر بدانیم

نمونه‌ای از دوبیتی

نگاری در سفر دارم خدایا   دو چشمان پشت در دارم خدایا
دو چشمان شد سیاه و ول نیامد   نه قاصد نه خبر دارم خدایا

نمونه‌ای از واسونک

یل مخمل، یل مخمل رو قبای سوزنی   دست زن کاکام بگیر بشونین رو صندلی
گل برویت گل به رویت تاج الماس بر سرت   بابای خوبی که داری شاه عالم شوهرت

نمونه‌ای از لالایی

لالا لالا گل زردم   نبینم داغ فرزندم
لالا لالا گل زیره   چرا خوابت نمی‌گیره
شما نیز نمونه‌هایی را می‌توانید به کمک دبیر محترم از محل سکونت خود پیدا کنید.

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان فارس

درس دهم از گذشته استان محل سکونت خود چه می‌دانید؟

آیا تا به حال کتابی درباره گذشته استان فارس خوانده‌اید؟ آیا می‌دانید آگاهی از سرگذشت خود و محل زندگی یکی از اساسی‌ترین نیازهای اجتماعی هر انسان متفکری است؟

گذشته با شکوه

فارس سرزمین پهناوری است که پیشینه طولانی در تاریخ و تمدن ایران و جهان دارد. سابقه تمدن در این استان به حدود ۵۰۰۰ سال قبل از میلاد می‌رسد. آیا می‌دانید بسیاری از تمدن‌های بزرگ جهان در کنار رودخانه‌ها به وجود آمده است؟

وجود رودهای بزرگ در فارس سبب شکل‌گیری مراکز تمدنی در این سرزمین شده است. یافته‌های باستان‌شناسان در اطراف رود کر و پلوار و دیگر مناطق استان نشان از وجود مراکز مسکونی مربوط به دوران قبل از تاریخ است که به «تپه» و «تل» معروف‌اند؛ مانند تپه موشکی، تل نخودی و ... یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های دوره تاریخ قبل از ورود اقوام آریایی به استان فارس تمدن عیلامی است که در هزاره دوم قبل از میلاد در غرب فارس وجود داشته است.

شکل ۱-۴- انسان بالدار

شکل ۲-۴- ظرف سفالی کشف شده در تپه‌های باستان استان

سرزمین و مردم پارس

نام «فارس» یا «پارس» در تاریخ ایران هم‌پایه نام کشور ایران است. کهن‌ترین یادیه که از این سرزمین شده مربوط به کتیبه‌های باستانی بین‌النهرین و نوشته‌های یونان قدیم است. نام پارس از آن روزگار تا اواسط قرن حاضر در آثار و مکاتبات بین‌المللی به جای نام ایران به کار برده می‌شد.

مردمی که نخستین بار نام خود را به این سرزمین دادند، شاخه‌ای از مهاجران آریایی بودند که حدود قرن نهم قبل از میلاد پس از ورود به فلات ایران مدتی را در کوه‌های شمال غربی زاگرس در حوالی ارومیه امروزی ساکن شدند، به آنان و سرزمین شان «پارسوا» گفته می‌شد. در قرن هفتم قبل از میلاد آنان به سوی سرزمین‌های جنوب غربی فلات ایران مهاجرت کردند و در حدود فارس امروزی ساکن شدند. این محل به نام آنان «پارسواش» و سپس پارس نامیده شد. پارس‌ها شامل قبایل متعددی بودند که برخی زندگی چادرنشینی و گروهی یکجانشینی را برگزیدند.

تمدن پارسی در پارس

چنانکه خواندید پیش از ورود آریایی‌ها فارس بخشی از قلمرو تمدن عیلام بود؛ بنابراین، بسیاری از مظاهر تمدن مثل حکومت، شهرنشینی و خط از روزگار عیلامی در فارس سابقه داشت. مهاجران پارسی متأثر از این مظاهر تمدن عیلام و بین‌النهرین شدند و خود نیز با گذشت زمان توانستند تمدنی را پی‌ریزی نمایند که جهان باستان را تحت تأثیر قرار دهد.

شکل ۳-۴- کتیبه عیلامی

هخامنش، رئیس یکی از قبایل پارسی، در سال ۶۵۰ قبل از میلاد نخستین حکومت پارسیان را در پاسارگاد کنونی تأسیس کرد. کمبوجیه اول، یکی دیگر از همان خانواده توانست سایر قبایل را متحد کرده و حکومت واحدی را در فارس ایجاد نماید. کوروش دوم، یکی دیگر از فرزندان هخامنش موفق به پایه گذاری نخستین امپراتوری بزرگ در جهان باستان شد. وی بعدها ملقب به کوروش کبیر شد.

شکل ۴-۴- منشور کوروش

شیوه حکومت کوروش بر پارس و سپس بر دیگر ملل همسایه، نمونه کاملاً متفاوتی از رفتار حکمرانان جهان باستان بود. منشور کوروش درباره آزادی‌های مردم در قلمرو هخامنشیان یکی از مهم‌ترین دستاوردهای پارسیان برای تمدن بشری محسوب می‌شود. داریوش اول پادشاه دیگر هخامنشی دوره جدیدی از حکومت پارسیان را آغاز کرد. در زمان او خط میخی فارسی اختراع شد. به فرمان داریوش ساخت مجموعه پارسه در دامنه کوه رحمت آغاز شد. ایران در دوره او پهناورترین کشور عالم باستان بود. قلمرو گسترده هخامنشی مجموعه عظیمی از تمدن‌های بشری دوران باستان را در خود جای داد.

شکل ۴-۵- قلمرو هخامنشیان

شکل ۶-۴- بنای معروف به کعبه زرتشت در نقش رستم

بیشتر بدانیم

از معروف ترین آثار باقی مانده از دوره هخامنشی در فارس می توان به موارد زیر اشاره کرد :
مجموعه پاسارگاد : قدیمی ترین پایتخت هخامنشیان و محل تاجگذاری شاهان هخامنشی بوده است. عبور رود پلوار از کنار این مجموعه سبب آبادانی و ایجاد باغ های فراوان در اطراف شده بود به گونه ای که آن را پردیس می نامیدند. پردیس های پاسارگاد تحسین نویسندگان یونان باستان را برانگیخته بود. مهم ترین اثر باقی مانده این مجموعه، آرامگاه کوروش کبیر است.

مجموعه پارسه : تخت جمشید یا پارسه به وسعت ۱۳۵۰۰۰ متر مربع عظیم ترین مجموعه تاریخ فارس که شامل تالارهای پذیرایی، کاخ های اختصاصی و خزانه های شاهی است. بنای آن به فرمان داریوش اول در ۵۱۸ قبل از میلاد آغاز شد و بیش از یک و نیم قرن به طول انجامید. پارسه در مجاورت شهری به همین نام بنا شد. مجموعه پارسه محل برگزاری جشن های مختلف و به خصوص جشن نوروز بود. در ساخت تخت جمشید حدود ده هزار نفر از اقوام و ملیت های مختلف شرکت داشتند؛ اما معماری آن توسط پارسیان انجام گرفت. حجاری های تخت جمشید تاریخ و تمدن مصور دوره هخامنشی و جهان باستان را نشان می دهد.

شکل ۷-۴- مجموعه پارسه (تخت جمشید)

شکل ۸-۴- آرامگاه کوروش

سقوط هخامنش و تشکیل حکومت های محلی در فارس : در سال ۳۳۱ قبل از میلاد اسکندر مقدونی به ایران حمله کرد. پس از شکست داریوش سوم، آخرین پادشاه هخامنشی، اسکندر به سمت سرزمین پارس حرکت کرد. یکی از سرداران شجاع پارسی به نام آریوبرزن در کوهستان های فارس راه را بر سپاه اسکندر بست. سرانجام سپاه مقدونی

با دادن تلفات بسیار توانست آریوبرزن را شکست داده و وارد فارس شود. از نتایج حمله اسکندر به پارس به آتش کشیدن تخت جمشید و غارت خزائن آن و شهر پارسه بود.

مرگ اسکندر موجب پراکندگی سیاسی در قلمرو شد. سلوکیان و بعد از ایشان اشکانیان با واگذاری حکومت ایالات مختلف ایران به سرداران خود و برخی از حاکمان محلی، کشور را به سوی حکومت ملوک الطوائفی سوق دادند.

موقعیت جغرافیایی فارس و فاصله آن با مراکز حکومتی سلوکی و اشکانی و سیاست ملوک الطوائفی دولت‌های پس از هخامنشی موجب شکل‌گیری پادشاهی محلی در فارس شد. مورخان اطلاعات زیادی درباره حکومت پارس در فاصله سقوط هخامنشیان تا روی کار آمدن ساسانیان ندارند. از سکه‌های باقی مانده مربوط به پادشاهان محلی فارس در این دوره، مورخان توانسته‌اند سه دوره حکومتی در فارس را شناسایی کنند. اسامی پادشاهان محلی شبیه اسامی شاهان هخامنشی بود و تصاویر روی سکه‌ها از بقای آداب و رسوم باستانی حکایت می‌کند. در این دوران فارس با حفظ فرهنگ و سنت‌های دوره هخامنشی همچون جزیره‌ای خود را از فرهنگ مهاجم مقدونی و یونانی زنده نگاه داشت.

در روزگاری که اشکانیان بر سراسر ایران حکومت می‌کردند فارس همچنان دارای پادشاهی محلی بود. هر شهری که در این استان قابل توجه بود، پادشاهی محلی داشت. یکی از مهم‌ترین این امارات شهر استخر بود که بر ویرانه‌های شهر قدیم پارسه بنا شده بود. سلسله محلی بازرنگی در استخر حکومت می‌کرد که خود را مطیع اشکانیان می‌دانست.

انسان بالدار: در کنار کاخ اختصاصی کوروش در پاسارگاد، نقش برجسته انسان بالدار بر روی جرز سنگی دیده می‌شود؛ این سنگ نگاره، کهن‌ترین اثر نقش برجسته‌ای است که از دوران هخامنشی به جای مانده است. برخی دانشمندان، این سنگ نگاره را تصویر کوروش بزرگ می‌دانند.

شکل ۹-۴- انسان بالدار

شکل ۱۰-۴- سکه‌های شاهان محلی پارس

فارس در روزگار ساسانیان

ساسانیان آخرین سلسله حکومتی ایران باستان از سرزمین پارس برخاستند. ساسان جدّ اردشیر - مؤسس حکومت ساسانی - موبدی زرتشتی از مردم شهر استخر بود. اردشیر با کنار زدن حکومت بازرنگی و پس از آن در نبرد با آخرین شاه اشکانی حکومت متمرکزی را در سراسر ایران آغاز کرد. فارس تا اواخر قرن سوم میلادی همچنان مهم‌ترین مرکز حکومتی ایران محسوب می‌شد.

وجود آتشکده‌های متعدد و معابد دینی زرتشتی در فارس عهد ساسانی نشان از مذهبی بودن این سرزمین در آن دوران دارد. یکی از سه آتشکده معروف دوره ساسانیان آتشکده آذر فرنبغ در فارس قرار داشت.

تقسیمات فارس در دوره ساسانی: در دوره ساسانی فارس به پنج ناحیه یا کوره تقسیم شد؛ این تقسیم‌بندی

در دوران اسلامی و تا قرن هفتم هجری پا برجا بود:

- ۱- استخر یا همان شهر قدیم پارسه
- ۲- کوره اردشیر به مرکزیت شیراز
- ۳- ارجان به مرکزیت شهری به همین نام
- ۴- دارابگرد به مرکزیت شهر دارابگرد
- ۵- کوره شاپور به مرکزیت شهر شاپور

آثار زیادی از دوره ساسانی در فارس به جا مانده است که می توان به موارد زیر اشاره کرد :

- شهر شاپور در کنار رودخانه شاپور
- شهر گور در مجاورت شهر فیروز آباد
- شهر استخر بر روی ویرانه های پارسه

شکل ۱۱-۴- تصویر ماهواره ای از شهر گور

شکل ۱۲-۴- بنای معروف به قلعه دختر

بحث و گفت‌وگوی گروهی

- ۱- چه اثری از دورهٔ عیلام قدیم در فارس می‌شناسید؟
- ۲- در بعضی از کتاب‌های قدیم آرامگاه کوروش در پاسارگاد را قبر مادر سلیمان نامیده‌اند؛ چرا؟
- ۳- چرا مجموعهٔ پارسه به تخت جمشید معروف شد؟
- ۴- تاریخچه‌ای از محل سکونت خود تهیه کنید و در کلاس بخوانید.
- ۵- تصاویر ۱۳-۴ تا ۲۱-۴ مربوط به برخی از آثار تاریخی استان فارس در دوران باستان است. اگر تصویری مربوط به شهرستان شما وجود دارد آن را مشخص کرده و گزارشی از آن به کلاس ارائه کنید.

شکل ۱۳-۴- میل ازدها - نور آباد

پیشینه و مفاخر استان

شکل ۱۵-۴ ایوان قدمگاه - ارسنجان

شکل ۱۴-۴ کاخ کوروش - پاسارگاد

شکل ۱۷-۴ حوض دختر گبر - اقلید

شکل ۱۶-۴ چهار طاقی ماهفرخان

شکل ۱۹-۴ کاخ اردشیر بابکان - فیروزآباد

شکل ۱۸-۴ میل نقاره خانه - زرین دشت

شکل ۲۰-۴- شهر شاپور- کازرون

بیشتر بدانیم

فارس در دوره اسلامی

تأثیر اسلام بر فرهنگ و جامعه ایرانی آنچنان شدید بود که تاریخ ایران را به دو بخش تقسیم کرد. فارس در دوره اسلامی تغییرات چشمگیری یافت. ظهور اسلام مقارن با غروب ساسانیان بود. حکومت ساسانی و آیین زردشت در مقابل دین جدید رنگ باخت. پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله اسلام به سرعت بر دو امپراتوری زمان، ایران و روم غلبه کرد. ایرانیان با پذیرش اسلام، دستاوردهای تمدنی خود را به فرهنگ اسلامی تقدیم کردند. از این زمان به بعد، فرهنگ و تمدن ایران رنگ اسلامی به خود می‌گیرد.

در پانزده قرن اخیر تاریخ فارس دوران پرفراز و نشیبی را پشت سر گذاشت. در چهار قرن اول هجری - به استثنای دوران کوتاهی - فارس بخشی از قلمرو خلفای اموی و عباسی بود. با ضعف خلافت و قدرت‌گیری حکومت‌های محلی در حدود شش قرن، فارس دارای حکومت‌های محلی می‌شود. با شکل‌گیری حکومت صفوی و تمرکز سیاسی در ایران تا عصر حاضر، فارس به عنوان بخشی از حکومت مرکزی با عنوان ایالت و سپس استان محسوب می‌شود.

فارس در دوره خلفا: حمله اعراب مسلمان به فارس از طریق خلیج فارس انجام گرفت. با شکست حکومت ساسانی به تدریج آیین جدید مورد پذیرش مردم فارس قرار گرفت. در ایام دولت اموی، فارس از سوی حاکمانی که از بصره اعزام می‌شدند اداره می‌شد؛ اما با روی کار آمدن عباسیان آنان مستقیماً حاکمانی به فارس گسیل می‌داشتند. در قرن سوم صفاریان سیستان که حکومت مستقلی در شرق ایران تأسیس کرده بودند در یک رویارویی با خلیفه بغداد برای مدتی فارس را ضمیمه قلمرو خود کردند.

به دلیل موقعیت جغرافیایی فارس بسیاری از مخالفان خلفا به این منطقه پناهنده می‌شدند. بسیاری از این افراد علویانی بودند که به وسیله حاکمان اموی و عباسی فارس به شهادت رسیدند.

شکل ۲۱-۴- مسجد جامع عتیق نخستین اثر اسلامی در فارس

آیا می‌دانید شیراز سومین شهر مذهبی ایران است؟

بیشتر بدانیم

شکل ۲۲-۴- صحن مطهر شاهچراغ (ع)

شاهچراغ: احمد بن موسی علیه السلام در زمان خلافت مأمون عباسی برای دیدن برادر بزرگوار خود حضرت امام رضا علیه السلام از مدینه به طوس عازم بودند که در نزدیکی شیراز به شهادت رسیدند و در این شهر به خاک سپرده شدند. مکان دفن ایشان تا زمان عضدالدوله دیلمی مشهور نبود. از آن پس، آرامگاه ایشان مورد توجه مردم فارس و حاکمان محلی قرار گرفت.

تحقیق کنید

– درباره حضرت احمد بن موسی علیه السلام تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس گزارش دهید.

بیشتر بدانیم

فارس از قرن چهارم تا قرن دهم : در ۳۲۲ هجری آل بویه با شکست حاکم عباسی فارس، شیراز را به تصرف خود در آورد. دوران آل بویه، درخشان ترین عصر فارس، پس از ورود اسلام به این سرزمین است. معروف ترین امیر بویه فارس، عضدالدوله دیلمی است. او اقدامات عمرانی و فرهنگی بسیاری را در فارس انجام داد. شیراز در عهد او مرکز حکومت قرار گرفت. به دستور او کتابخانه‌ای عظیم برای مشتاقان علم تأسیس شد و دارالشفای بزرگی در شیراز بنا شد؛ همچنین سدی بر روی رودخانه کر ساخته شد. در روزگار آل بویه، فارس درخشش چشمگیری در فرهنگ ایرانی و اسلام از خود نشان داد.

اتابکان سلغری در فارس

جنگ‌های داخلی دوران پایانی آل بویه ضربات سختی بر فارس وارد آورد. برای مدتی سلجوقیان و پس از ایشان خاندان سلغری بر فارس حکومت کردند. سعدی شاعر شیرین سخن پارسی در دوره اتابکان سلغری می‌زیست. در روزگار اتابکان مغولان به ایران حمله کردند؛ تدبیر مناسب اتابکان موجب مصون ماندن فارس از حملات آنان شد. با ازدواج آتش خاتون آخرین بازمانده سلغریان با یکی از فرزندان هولاکوی مغول، فارس بخشی از حکومت مغولان شد.

شکل ۲۳-۴- آفتاب‌خاتون

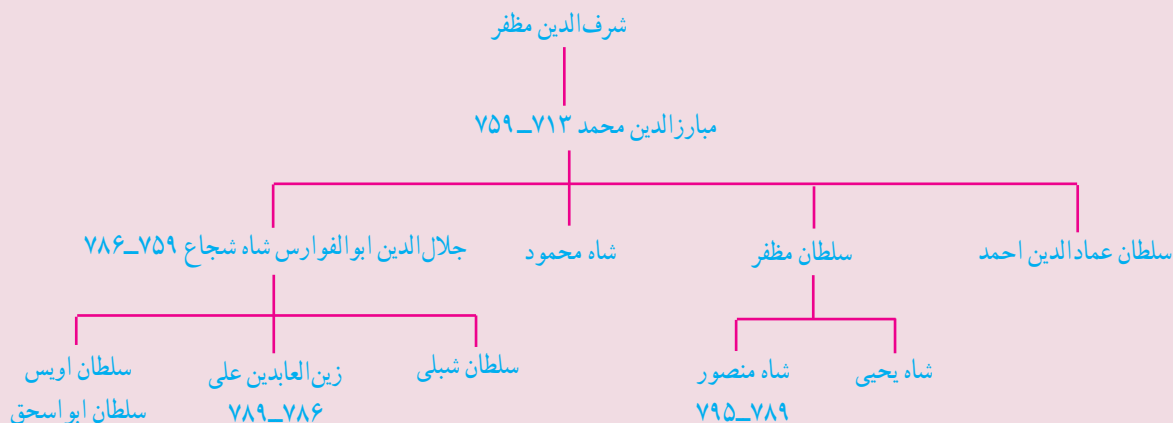

شکل ۲۴-۴- مسجد نو(شهدا) از آثار دوره اتابکان سلغری فارس

آل اینجو و آل مظفر آخرین دوره حکومت‌های محلی در فارس : در دوره پایانی حکومت مغولان اداره فارس به محمود شاه ملقب به اینجو که سمت نظارت بر املاک سلطنتی را داشت واگذار شد. فارس در روزگار او و فرزندانش دوران آرامشی به خود دید. غلبه خاندان مظفری بر فارس همزمان با دوران هرج و مرج در ایران است. در نیمه قرن هشتم حکومت ایلخانان مغول در ایران دچار از هم پاشیدگی سیاسی شد؛ خاندان مظفری که ابتدا در میبد یزد حاکم بودند بر فارس غلبه کردند. امیر مبارزالدین محمد و شاه شجاع از معروف‌ترین امرای مظفری فارس‌اند.

شجره‌نامه آل مظفر

شکل ۲۵-۴- آرامگاه حافظ در دوره قاجار

روزگار تیموریان؛ ترکمانان و صفویان

با غلبه تیمور بر شاه منصور آخرین امیر مظفری سرزمین فارس بخشی از قلمرو تیموریان می شود. رقبای آنان ترکمانان قرا قویونلو و آق قویونلو به ترتیب، فارس را بخشی از قلمرو خود قرار دادند. به هنگام رقابت آق قویونلوها با خاندان صفوی، اسماعیل به همراه خانواده اش مدتی در استخر فارس زندانی بودند. با پیروزی صفویه و تأسیس این دولت، فارس یکی از مهم ترین ایالات آن دولت به شمار می رفت. الله وردی خان و فرزندش امام قلی خان حاکم فارس در زمان شاه عباس اول اقدامات فرهنگی و عمرانی مهمی در فارس انجام دادند. مدرسه خان شیراز که زمانی محل تدریس ملاصدرا بود از بناهای آن دوران است.

شکل ۲۶-۴- ملاصدرای شیرازی

میرزا عیسی خان شیرازی: از هنرمندان و معماران بنام شیرازی است که در قرن یازدهم هجری می زیست. شهرت وی به دلیل طراحی و احداث بنای تاج محل آرامگاه ارجمند بانو ملکه ایرانی شاه جهان پادشاه هند است. برای ساخت این بنا ۲۰ هزار استادکار و کارگر به مدت بیست و دو سال به کار مشغول بودند.

شکل ۲۷-۴- میرزا عیسی خان شیرازی

سکه لاری: یکی از سکه های بسیار رایج در اطراف خلیج فارس سکه لاری بود که در لار مرکز لارستان در جنوب فارس ضرب می شد. سکه های لاری مرکب از حاشیه ای نقره ای برگردان بود که از دو سمت قفل می شد و خلوص فلزی آن ۹۸ درصد و وزن آن بین ۵/۱ تا ۴/۸ گرم بود.

فارس در عصر زندیه

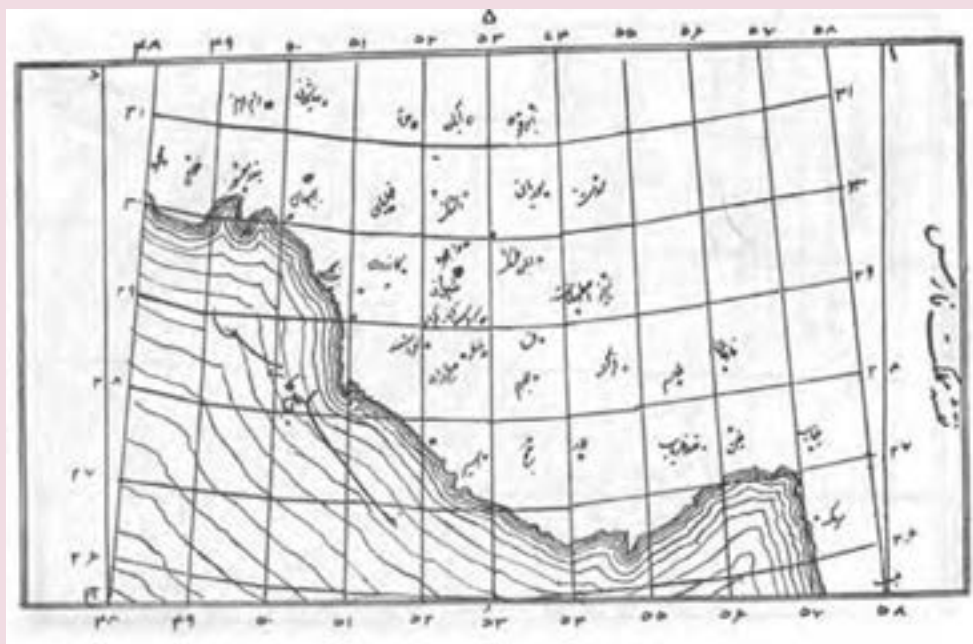
با سقوط صفویه و استیلای افغانه همچنین بی‌ثباتی بعد از مرگ نادر، آشفتگی سراسر ایران را در بر گرفت. در این دوران، فارس دچار آشوب و نابسامانی فراوان شد. انتخاب شیراز به پایتختی زندیه موجب آرامش و آبادانی این شهر شد. بناهای عام‌المنفعه زیادی به دستور کریمخان در شیراز ساخته شد.

شکل ۲۸-۴- بافت قدیمی شیراز

فارس در دوره معاصر: آقا محمدخان پس از غلبه بر آخرین خان زند، دستور داد برج و باروی شیراز را خراب کردند تا احتمال شورش در آینده از میان برود. گرچه در عهد قاجار تهران به پایتختی برگزیده شد؛ اما از اهمیت فارس کاسته نشد. فارس در دوران قاجار با عنوان «مملکت فارس» دارای جایگاه مهمی در میان ایالات دیگر بود.

و همواره شاهزادگانی از خاندان سلطنتی به حکمرانی فارس انتخاب می‌شدند. علمای فارس در این دوران همواره پیشتاز مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی بودند. نقش آیت الله میرزای شیرازی در دوره ناصرالدین شاه قابل توجه بود. نقش مبارزان فارس در انقلاب مشروطه بسیار درخشان و مؤثر بود، آیت الله سید عبدالحسین لاری و آیت الله سید محمد فال اسیری از شخصیت‌های مؤثر در فارس آن روزگار بودند. در دوره قاجار، فارس به عنوان دروازه جنوب ایران همواره در مقابل متجاوزان استعمارگر انگلیس نقش مهمی ایفا کرده است.

شکل ۲۹-۴- نقشه فارس در دوره قاجاریه

فارس در انقلاب اسلامی ایران

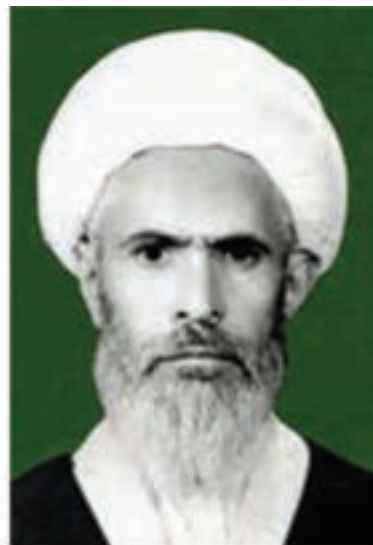
مردم مسلمان و انقلابی فارس در دوره حکومت پهلوی در کنار روحانیت مبارز به مخالفت با اقدامات استبدادی و ضد مذهبی حکومت پرداخت. مبارزات مرحوم آیت الله سید نورالدین حسینی هاشمی از شیراز با حکومت رضاخان برای مبارزه با فساد و انحراف‌های مذهبی موجب تبعید وی به بوشهر و تهران شد. با سقوط حکومت رضاخان ایشان فعالیت سیاسی خود را در قالب حزب دینی برادران در دوره پهلوی دوم ادامه دادند. با شروع نهضت امام خمینی (ره) در ۱۵ خرداد ماه سال ۴۲ مردم فارس در کنار دیگر استان‌های کشور علیه دستگیری ایشان دست به قیام زدند. مبارزات آیت الله مرحوم شیخ صدرالدین حائری، آیت الله بهاء‌الدین محلاتی، آیت الله عبد الرحیم ربانی و آیت الله شهید سید عبدالحسین دستغیب با رژیم پهلوی منجر به دستگیری و زندانی شدن آنان شد.

در شروع انقلاب اسلامی در سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ فارس از استان‌های پیشتاز انقلاب بود. شیراز و چند شهر دیگر استان از جمله نخستین شهرهایی بودند که در آنها حکومت نظامی برقرار شد. استان فارس با تقدیم ده‌ها شهید در دوران انقلاب نقش بزرگی در پیروزی انقلاب اسلامی ایران داشته است.

آیت‌الله بهاء‌الدین محلاتی

آیت‌الله عبدالرحیم ربانی شیرازی

شهید محراب آیت‌الله سید عبدالحسین دستغیب

آیت‌الله سید نورالدین حسینی

شکل ۳۰-۴- شخصیت‌های مذهبی استان فارس

درس یازدهم نقش مردم فارس در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی

با آغاز تجاوز ناجوانمردانه دولت بعثی عراق در آخرین روز شهریور ماه ۱۳۵۹ به میهن عزیزمان مردم غیور فارس در کنار سایر هموطنان خود به دفاع از مرز و بوم خود برخاستند. در همان روزهای نخست جنگ نیروهای مسلح مستقر در استان در جبهه های نبرد حضور یافتند.

شکل ۴-۳۲ نیروهای مردمی در جبهه جنگ

شکل ۴-۳۱ اعلام آمادگی ارتش در روزهای نخست جنگ

شکل ۴-۳۳ مقام معظم رهبری در کنار فرماندهان ارتش و سپاه

تیپ ۵۵ هوابرد، تیپ ۳۷ زرهی، نیروهای انتظامی (ژاندارمری سابق) و پایگاه هفتم شکاری نیروی هوایی از جمله نیروهایی بودند که نقش مهمی در روزهای نخست جنگ ایفا کردند. در مدت کوتاهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به همراهی نیروهای داوطلب بسیجی اقدام به تشکیل واحدهای مهم نظامی کرد؛ لشکر ۳۳ نیروهای مخصوص المهدی (عج)، لشکر پیاده ۱۹ فجر و تیپ ۳۵ امام حسن علیه السلام از نیروهای جان برکفی بودند که در کنار برادران ارتشی استان در جبهه‌های جنگ غرور آفریدند. نیروهای ارتش و سپاه استان در اکثر عملیات‌های پدافندی و آفندی نقش بسیار مهمی داشتند. مزدوران بعثی در طول جنگ، بارها مناطق مسکونی شیراز را مورد حمله هوایی و موشکی خود قرار دادند که منجر به شهادت جمعی از مردم غیر نظامی شد. در جریان دفاع مقدس استان فارس بیش از ۱۴ هزار شهید و مفقود و هزاران جانباز به میهن اسلامی تقدیم کرد.

بیشتر بدانیم

مشاهیر و فرهیختگان استان فارس در دوره معاصر

شکل ۳۴-۴- تندیس شهید عباس دوران

شکل ۳۵-۴- تندیس شهید مجید سپاسی

پیشینه و مفاخر استان

در دوره معاصر همچون دوران پیشین، استان فارس کانون بسیاری از بزرگان و فرهیختگان کشور بوده است. این دانشمندان و مشاهیر در زمینه های گوناگون علمی و هنری و ... فعالیت می کردند. در زیر با برخی از این مشاهیر آشنا می شوید :

● سید میرزا محمد معروف به فرصت الدوله شیرازی نویسنده، موسیقی دان، نقاش و نقشه بردار اواخر دوره قاجار. وی نخستین اداره معارف و عدلیه را در شیراز دائر کرد. کتاب «آثار عجم» وی اطلاعات بسیار مفیدی درباره گذشته فارس دارد. او همچنین مدتی روزنامه «فارس» را منتشر کرد.

● نصرالله مردانی از شاعران نامی دوره معاصر است. از آثار معروف وی «تذکره منظوم ستیغ سخن» است که در آن، نام حدود دو هزار شاعر و صدو پنجاه تذکره را به نظم درآورده است. برخی از اشعار او با مضامین مذهبی و انقلابی جایگاه ویژه ای در ادبیات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس دارد.

● دکتر علی اصغر خدادوست یکی از بارزترین جراحان چشم در جهان است. او تحصیلات خود را در ایران و آمریکا انجام داد. وی از سوی بسیاری از شخصیت های چشم پزشکی جهان به عنوان بهترین جراح پیوند قرنیه در دنیا معرفی شده است.

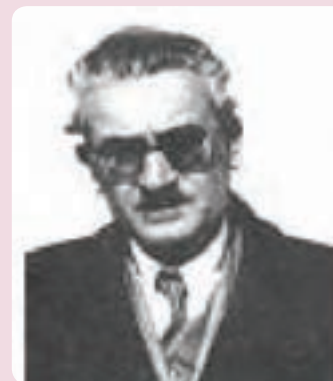
نصرالله مردانی

فرصت الدوله شیرازی

وصال شیرازی

علی سامی

دکتر مهدی حمیدی شیرازی

صولت الدوله قشقایی

دکتر محمد نمازی

سید ابوالقاسم انجوی شیرازی

محمد بهمن بیگی

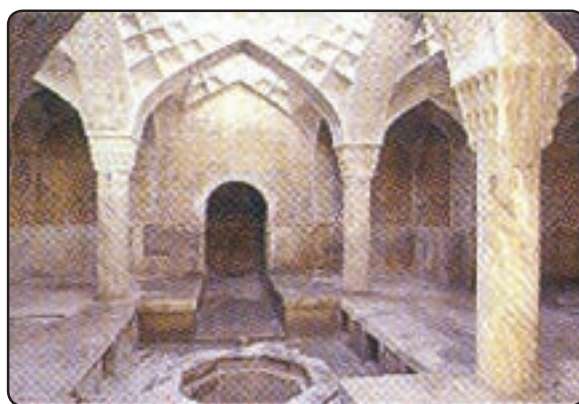
شکل ۳۶-۴- مشاهیر و فرهیختگان استان فارس

آیا از اینکه در استان فارس زندگی می‌کنید احساس غرور نمی‌کنید؟

– تصاویر زیر مربوط به برخی از آثار تاریخی فارس در دوران اسلامی است. اگر تصویری مربوط به شهرستان شماست آن را مشخص کنید و درباره آن گزارشی تهیه نمایید.

مدرسه سعیدیه — ارسنجان

حمام وراوی — مهر

مسجد جامع — نیریز

شیخ دانیال — خنج

مدرسه منصوریه — شیراز

عمارت کلاه فرنگی — آباده

کاروانسرای مدخان — قزوین

آب انبار برکه — لامرد

مسجد جامع — داراب

شکل ۳۷-۴- آثار تاریخی استان فارس در دوران اسلامی

فصل پنجم

توانمندی‌های استان فارس

درس دوازدهم قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

در اهمیت پارسیان و تمدنی که بر جای گذاشته‌اند، می‌توان گفت اولین حکومت مقتدر و امپراطوری ایرانی را در این مرز و بوم بر جای گذاشتند که آوازه آن در فرهنگ جهانی خودنمایی می‌کند. این استان پیشینه‌ای هم‌پایه تاریخ ایران دارد و همواره یکی از مراکز شکل‌گیری و شکوفایی تمدن‌های کهن ایران زمین به‌شمار می‌رود.

شکل ۲-۵- نقش رستم - مرودشت

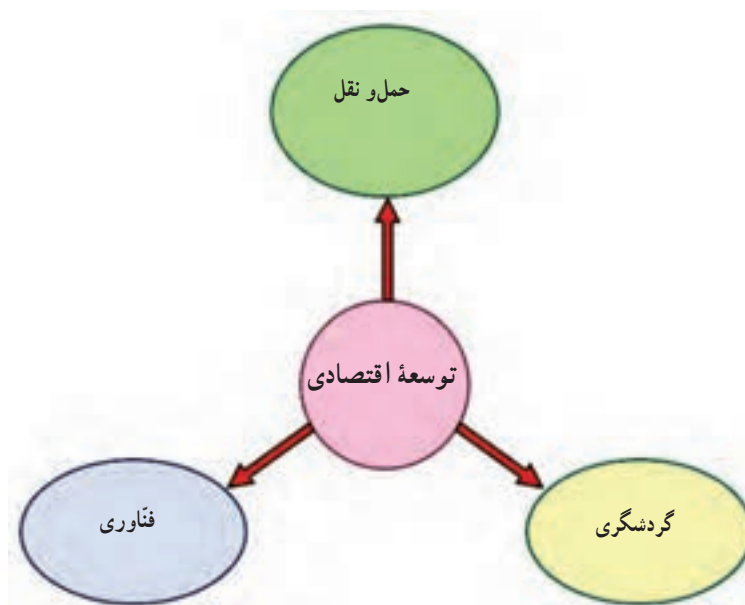

شکل ۱-۵- شهر دارابگرد - داراب

اگر قرار باشد که آثار تمدنی کشورها در یک مسابقه مشارکت داده شوند ارائه تخت جمشید از ایران کافی است که ما را در ردیف پنج کشور اول جهان قرار دهد. همچنین گسترش فرهنگ اسلامی در میان مردم فارس موجب خلق آثار تحسین‌برانگیزی از سوی مسلمانان ایرانی شد و همین آثار به سرزمین فارس اهمیت خاصی بخشیده است.

گردشگری

امروزه به دلیل توسعه روزافزون صنعت و فناوری، افزایش نسبی درآمد مردم و عوامل دیگر، مسافرت از نوع گردشگری به یک رفتار اجتماعی همگانی تبدیل شده و کشورها و مناطق زیادی از این رهگذر توانسته‌اند درآمدهای هنگفتی را برای خود فراهم کنند. استان فارس با داشتن جاذبه‌های انسانی و طبیعی می‌تواند کمک زیادی به توسعه اقتصادی و اجتماعی خود کند. کارشناسان سه عنصر اساسی را برای توسعه اقتصادی هر مکان در قرن ۲۱ تعیین کرده‌اند. این سه عنصر عبارت‌اند از: حمل و نقل، گردشگری و فناوری.

شکل ۳-۵- نمودار توسعه اقتصادی

جالب است بدانیم که از این سه اصل، اولین و مهم‌ترین عنصر را گردشگری به حساب آورده‌اند. استان فارس در این زمینه توانمندی‌های زیادی دارد (با دو مورد دیگر در فصل‌های بعد آشنا می‌شوید).

شکل ۴-۵- حرم متبرک حضرت احمد بن موسی (ع) معروف به شاهچراغ - شیراز

شکل ۵-۵- بازار و مسجد جامع لار

در کشور ما گام‌های نخست در توسعه این بخش برداشته شده است، به گونه‌ای که اکنون بیش از ۵۰ هزار نفر به‌طور مستقیم در زمینه گردشگری مشغول به کارند. از این تعداد در استان فارس در حال حاضر ۴۵۰۰ نفر در این صنعت شاغل‌اند. گردشگری و خودباوری: نهر، نخست‌وزیر هند در کتاب نگاهی به تاریخ جهان می‌نویسد: من هرگاه در برابر ایران و تمدن ایران قرار می‌گیرم، ناخودآگاه سر تعظیم فرود می‌آورم.

مجموعه‌های گردشگری فارس متعلق به قبل و بعد از اسلام همگی تبلور اندیشه و هنر انسان‌های رشدیافته الهی در زمینه‌های علوم، فنون، هنر، فلسفه، کلام و عرفان است و ما می‌توانیم با ارائه نکات بی‌شمار مثبت تمدن انسانی الهی خویش به گردشگران از هر قوم و ملتی که باشند آنان را به راه‌های رستگاری بشریت رهنمون باشیم و نقش سازنده‌ای در تحولات فرهنگی جهان ایفا نماییم، همان‌گونه که شعر بلند شاعر شیرین‌سخن شیراز شیخ مصلح‌الدین سعدی:

بنی‌آدم اعضای یک پیکرند   که در آفرینش ز یک گوهرند
چو عضوی بدرد آورد روزگار   دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی‌غمی   نشاید که نامت نهند آدمی

سال‌هاست که بر تارک سازمان ملل می‌درخشد.

شکل ۵-۶- تخت جمشید مرودشت

شکل ۵-۷- تخت جمشید

قدمت سکونت آریایی‌ها در این استان، حکومت‌های هخامنشیان و ساسانیان و بعد از آن حکومت‌های اسلامی، همگی آثار و بناهایی را از خود بر جای گذاشته‌اند که بازدید از آنها هدف بسیاری از گردشگران داخلی و خارجی است.

برخی از جاذبه‌های مهم استان فارس

- بنای تخت جمشید و آرامگاه‌های سعدی و حافظ سه شاخص مهم تمدن فارس است که باعث اعتبار جهانی این استان افتخارآفرین شده است. به همین دلیل گفته می‌شود که شهر شیراز باید به‌عنوان پایتخت همیشگی فرهنگی ایران زمین معرفی شود.
- در مقایسه با استان‌های دیگر بیشترین امامزاده‌ها و مراکز مذهبی کشور، در این استان قرار دارد.
- از نظر داشتن موزه‌ها، خانه‌ها و مدارس قدیمی استان فارس در سطح بسیار مطلوبی قرار دارد.
- مهمان‌نوازی و خون‌گرمی از جمله رفتارهای مثبت مردم این دیار است که یکی از مهم‌ترین عوامل جذب گردشگر به‌ویژه گردشگران خارجی به حساب می‌آید. روی خوش نشان دادن به افراد غریبه، مهم‌ترین اصل در جلب نظر گردشگران است. این موضوع به‌شدت مورد تأیید سازمان جهانی گردشگری بوده است.

شکل ۸-۵- مسجد مشیر شیراز

شکل ۹-۵- مسجد اعظم گراش

توانمندی‌های استان

- هنرمندان و معماران این استان با ذوق و سلیقه خود آثاری را بر جای گذاشته‌اند که هر کدام در نوع خود بی نظیر و یا کم نظیر است و آوازه هنر این هنرمندان در خارج از مرزهای ایران هم شنیده می‌شود شما حتماً در مورد ساخت بنای تاج محل یکی از بناهای تاریخی مشهور هندوستان توسط یک معمار شیرازی شنیده‌اید.
- بیشترین سهم دریاچه‌های کشور در یک استان متعلق به استان فارس است.
- تنوع آب و هوا و طبیعت زیبای فارس ظرفیت عظیمی را برای رونق طبیعت گردی در فارس ایجاد کرده است.

انواع جاذبه‌های گردشگری

توان‌ها و جاذبه‌های گردشگری در این استان را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد :

شکل ۱۰-۵- آبشار مارگون - سپیدان

شکل ۱۱-۵- تنگ براق اقلید

- ۱- **جاذبه‌های طبیعی:** جاذبه‌های طبیعی در حقیقت همان جاذبه‌هایی‌اند که انسان در به‌وجود آوردن آنها دخالتی نداشته است. در استان زیبای ما جاذبه‌های طبیعی بسیار فراوان است؛ از آن جمله می‌توان به پدیده‌های زیر اشاره کرد:
  - **دریاچه‌ها:** بختگان، طشک‌نی‌ریز و کافت‌ر که علاوه بر تأثیر مثبت بر آب و هوای محلی خود به دلیل داشتن اکوسیستم طبیعی و زیبا از مناطق گردشگری فارس محسوب می‌شود.
  - **رودخانه‌ها:** کر، شاپور، دالکی و قره‌آقاج که با سیراب کردن زمین‌های کشاورزی مجاور خود موجب رونق اقتصاد کشاورزی فارس شد و به اطراف خود طراوت و زیبایی بخشیده است.
  - **آبشارها:** مانند آبشارهای مارگون، تنگه‌بلاق و استهبان که از مناظر دیدنی فارس محسوب می‌شود.
  - **چشمه‌های آب‌گرم:** با داشتن ارزش درمانی، به ویژه در فصل بهار و تابستان گردشگران درمانی و تفریحی را جذب می‌کند.
  - **ناهمواری‌ها:** ناهمواری‌ها و مناظر زمستان آن می‌تواند نیمه شمالی فارس را به قطب گردشگری تبدیل نماید.
- ۲- **جاذبه‌های انسانی:** جاذبه‌های انسانی به جاذبه‌هایی گفته می‌شود که توسط انسان‌ها ساخته شده‌اند که عبارت است از:
  - **جاذبه‌های باستانی:** که از ابتدا تا پایان حکومت ساسانیان در این استان به‌وجود آمده‌اند همچون تخت جمشید و نقش‌رجب و رستم در مرودشت، مقبره کوروش در پاسارگاد، شهر بیشاپور در کازرون، قلعه دارابگرد در داراب و قلعه دختر در فیروزآباد.

شکل ۱۲-۵- بازار مشیر - شیراز

شکل ۱۳-۵- خانه ضیائیان شیراز

— **جاذبه‌های تاریخی:** همچون مجموعه‌های زندیه، مشیر و قوام در شیراز و فسا و داراب و خانه‌های قدیمی که به‌طور عمده از زمان قاجاریه در این استان به جای مانده‌اند و توسط سازمان میراث فرهنگی به ثبت رسیده‌اند و یا به موزه تبدیل شده‌اند؛ به عنوان نمونه، از خانه ضیائیان در محله سنگ سیاه و در مجاورت آرامگاه سیبویه می‌توان نام برد که مجموعه‌ای زیبا شامل پنجاه تصویر از بزرگان دینی و اجتماعی بر دیوارهای این خانه و بر روی کاشی‌های رنگی منقوش شده است.

— **جاذبه‌های مذهبی:** که جزو جاذبه‌های فرهنگی قلمداد شده و عبارت‌اند از: امامزاده‌ها، مساجد و مدارس تاریخی و تکیه‌ها و حسینیه‌ها مانند امامزاده سید شجاع‌الدین فراشبند و امامزاده اسماعیل فسا.

— **جاذبه‌های فرهنگی:** سعدیه - حافظیه - سیبویه در شیراز و مقبره شیخ بیضاوی در سروستان.

شکل ۱۴-۵- امامزاده شهید - فراشبند

شکل ۱۵-۵- سعدیه - شیراز

شکل ۱۶-۵- حافظیه - شیراز

شکل ۱۸-۵- مجتمع پولاد کف

شکل ۱۷-۵- دست‌بافته‌های کوچ‌نشینان فارس

توانمندی‌های استان

شکل ۱۹-۵- باغ نشاط لار

شکل ۲۱-۵- مسجد جامع عتیق - شیراز

شکل ۲۰-۵- سرچشمه رودخانه شش‌پیر - سپیدان

شکل ۲۳-۵- کاخ اردشیر - فیروزآباد

شکل ۲۲-۵- مسجد نصیرالملک - شیراز

راهکارهای توسعه گردشگری در استان فارس

شکل ۲۴-۵- نمایی از استادیوم حافظیه - شیراز

تاکنون فعالیت‌های زیادی برای جذب گردشگر انجام گرفته است، اما برخی راه‌کارهای دیگر می‌تواند به رونق و توسعه این صنعت در استان بینجامد که عبارت‌اند از:

- ۱- تأسیس رشته دانشگاهی با عنوان گردشگری در دانشگاه‌های استان
- ۲- جهت دادن سرمایه‌گذاری‌ها به سوی صنعت گردشگری
- ۳- ایجاد تجهیزات و تأسیسات گردشگری
- ۴- ایجاد پارک‌های سلامت

جدول ۱-۵

ردیف	شهرستان	جاذبه طبیعی	جاذبه انسانی
۱	آباده	سد قوس ایزد خواست - باغ‌های بهمن - باغ‌های صفاد	قلعه ایزد خواست - قلعه نارنجی - آثار قلعه کهنه - منزل شاه اسماعیل - عمارت کلاه فرنگی - قصر بهرام - کاروانسرای شاه‌عباس - امامزاده سلطان ابراهیم
۲	ارسنجان	قلعه برفگیر دال‌نشین (دل‌نشین) - آبگرم خیز - چشمه قهری - جنگل بناب ارسنجان - جنگل خلیل بیگ - درخت چند هزار ساله	مدرسه سعیدیه - شکفت ضحاک - پیر صفا - ایوان قدمگاه - مسجد جامع ارسنجان
۳	استهبان	آبشار درب آسیاب استهبان - باغستان‌های انجیر - تنگه بردانه - چشمه قصری و چشمه بکبک	قلعه دختر در کوه بنارک - قلعه روبال آسیاب‌های آبی - مسجد جامع - امامزاده شهباز - بازار قدیمی استهبان - منزل مقدس استهبان
۴	اقلید	تنگ براق - دریاچه کافر - قدمگاه سده - چشمه بالنگان - چشمه رسول‌الله و جنگل بصیران	سنگ نبشته تنگ براق - تپه نقاره‌خانه از دوره ساسانیان - امامزاده سید محمد
۵	یوانات	پارک حیات وحش توت سیاه - گردشگاه چهل چشمه	بل سوریان - امامزاده حمزه - بقعه محمد حنفیه - مسجد جامع سوریان - پیر کدویه
۶	پاسارگاد	جنگل سرنیران - سد سیبویه - رودخانه بلوار - تنگه پیرجویان - طبیعت کوهستانی	آرامگاه کوروش - آرامگاه کمبوجیه - زندان تخت سلیمان - امامزاده حسین
۷	جهرم	آبگرم سیمکان - چشمه دوغوره - آبشار خفر	مدرسه خان - مسجد جامع - مقبره جاماسب حکیم - قلعه‌گیری - بازار قدیمی - غار سنگ‌شکن - امامزاده حمزه
۸	خرم‌بید	گردشگاه بیدستان - گردشگاه منطقه چنار - گردشگاه قصر یعقوب - غار روستای شهید آباد	امامزاده ابراهیم - قصر بهرام گور - کاروانسراهای قدیمی شهید آباد - قلعه و حمام گرگی
۹	خنج	آبگرم چاکازما - تنگ بیخویه تنگ نازک - غار چهل‌گری - سد میرشریف	مقبره شاه فخرالدین - مقبره شیخ شعیب و قاضی حسن - شیخ ابونجم خنج - مناره شیخ دانیال خنجی - سردر مسجد جامع قدیمی
۱۰	داراب	چشمه جونجون - تنگ چک چک رستاق - آبشار فدای - تنگ رمبای - جنت شهر - تنگ روبال - تنگ کتویه - تنگ رغض - چشمه شاپور	قصر آینه - مسجد جامع - نقش رستم - مسجد سنگی - آتشکده آذرجو - دارابگرد - قصر بهرام - حمام سید صادق
۱۱	رستم	چشمه تنگ گجستان - تالاب سرآسیاب - چشمه مراسخون	آثار کورنگون، ایلامیان - دا، ودور (مادر و دختر) - درازان - شهر و کتیبه تل اشپید (۱۵۰۰ ق م)

ردیف	شهرستان	جاذبه طبیعی	جاذبه انسانی
۱۲	زرین دشت	آبگرم تلی چو - آبگرم درمو - رودخانه شرشر - برکه سفید - سد خسویه	قلعه دژ - میل نقاره خانه - تل سفیدک - امامزاده شاهزاده فضل الله - امامزاده شاه علمدار - قلعه مزایجان - امامزاده محمود خسویه
۱۳	سپیدان	بیست یولاد کف - چله گاه - چشمه شش پیر - تنگ تیز آب - برم فیروز	امامزاده شاه ابوالفتح - تپه تل بیضا - تپه اشنان - تپه شاه قلعه
۱۴	سروستان	چشمه آبگرم مهارلو - تنگ غیبی - چشمه تزنگ - باغ و چشمه رباط - تنگ خرمی پست چنار - منطقه قشقه	کاخ ساسانی - بقعه شیخ یوسف - قلعه انگشت گیری - قلعه برزو - مقبره شیخ بیضاوی
۱۵	شیراز	مهارلو - باغ عفیف آباد - باغ ارم - باغ دلگشا - بند بهمن بر رودخانه قره آغاج از دوره ساسانیان - هفت برم	خداخانه در مسجد جامع عتیق - مجموعه زندیه - مجموعه قوام - مجموعه مشیر - سعدیه - حافظیه - باباکوهی - خواجهی کرمانی - بازار، حمام و مسجد وکیل
۱۶	فراشبند	برم فرهاد - رودخانه دشت پلنگ - چشمه آبگرم دهرم - دشت چنبر - چشمه نوجین	چهار طاقی های ساسانیان - تپه نقاره خانه - تپه گنبد امامزاده شهید سید محمد - امامزاده علی حسین - امامزاده سید شجاع
۱۷	فسا	گردشگاه میان جنگل - منطقه جنگلی بهشت کوثر - گردشگاه چهل چشمه	امامزاده اسماعیل - غارگیری - تپه گلیان - آتشکده ساسانیان - قمع آتشکده - تل ضحاک
۱۸	فیروزآباد	باغ های گل میمند - جنگل بکر و کمتر دست خورده - سد تنگاب - چشمه آتشکده - تنگه خرقة	قلعه دختر - آتشکده اردشیر - امامزاده خرقة - حمام قدیمی گلشن
۱۹	فیروزکازین	چشمه و آبشار هفت آسیاب - سد سلمان فارسی - تنگ کارزین - قنات های قدیمی - آسیاب های قدیمی - تنگ کارزین	۴۸ امامزاده - قلعه گیری - نقش رستم مربوط به دوره پارتیان - شاهزاده ابوالقاسم سکه روان - قلعه گیری
۲۰	کازرون	دریاچه پریشان - رودخانه دالکی و شاپور - چشمه ساسان - گردشگاه میان کتل با گوزن زرد ایرانی	بیشاپور - سرمشهد - بل آبگینه - غار شاپور - امامزاده سید حسین - غار قبر مادر شاپور
۲۱	لارستان	کاخ و باغ نشاط لار - گردشگاه هرمودلار - رود شور لار (درمانی)	قلعه تاریخی پرویز اوز - قلعه ازدها پیکر - برج قبر مادر نادر - بازار قیصریه - امامزاده بریز - بل عباسی
۲۲	لامرد	تنگ ترمان - تنگ پدنو - آبگرم لامرد - تنگ رکن آباد	مجموعه تاریخی علی خانی - بقعه عفیف آباد - زیارتگاه سید میراحمد - حمام قدیمی اشکنان - آتشکده ساسانیان (رکن آباد)
۲۳	مهر	تنگ مهر - چک چک - تنگ خله و توکلی - تنگ خوزی - تنگ صادره - تنگ اهل شهر	شاه عمران - شاه باقر و شاه سیه الله - تمب زین - حمام های قدیمی - ستون های هخامنشی
۲۴	مرودشت	بهشت گمشده بند امیر سد درود زن - چشمه ابوالمهدی - رود کر	تپه ماد آباد در شمال شرق نی ریز - تخت جمشید - نقش رجب - نقش رستم - شهر استخر
۲۵	ممسنی	چشمه آبگرم - تنگ بوان - چشمه دیمه میل	میل ازدها (اشکانیان) - نقش بهرام - آتشکده اشکانیان
۲۶	نی ریز	دریاچه طشک نرگس و بختگان - دره پلنگان	مسجد جامع کبیر ۱۰۰۰ ساله نی ریز - منزل هوشنگ خان فاتح و باقر جاوید در نی ریز

درس سیزدهم توان‌های اقتصادی استان

استان فارس به دلیل داشتن آب و هوا و خاک مناسب معادن و منابع زیرزمینی، از توان‌های مطلوبی هم برخوردار است و می‌تواند در آینده به صورت یکی از استان‌های توسعه یافته کشور محسوب شود.

توانمندی‌های اقتصادی استان فارس

۱- توانمندی‌های کشاورزی: بخش کشاورزی در استان فارس نقش اساسی در تولید، اشتغال و امنیت غذایی کشور داشته و همچنین سهم عمده‌ای از تولید ناخالص ملی را به خود اختصاص می‌دهد و ۲۳ درصد شاغلان استان در بخش کشاورزی مشغول به فعالیت می‌باشند. فارس یکی از حاصلخیزترین استان‌های ایران از نظر کشاورزی است که به دلایل زیر از مناطق محوری کشور محسوب می‌شود:

الف) تنوع اقلیمی و گستردگی استان در حدود ۱۲۲۰۰۰ کیلومتر مربع

ب) وجود منابع بالقوه و بالفعل آب و خاک

پ) اراضی وسیع مرتعی و جنگلی (در حدود ۸/۵ میلیون هکتار) و زمین‌ه مناسب برای تولیدات پروتئینی.

بخش کشاورزی در این استان به گونه‌ای است که بعضی از فراورده‌ها جنبه صادراتی و ارزآوری به خود گرفته‌اند؛ همچون گندم و انار و مرکبات. تعدادی از محصولات کشاورزی استان در کشور، رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند، حتی تولید و صادرات انجیر فارس در جهان رتبه اول را به خود اختصاص داده است.

شکل ۲۴-۵- محصول انار در نیریز

شکل ۲۵-۵ گندم، نماد کشاورزی در فارس

پرسش

شهرستان شما در کدام یک از تولیدات کشاورزی اعتبار بیشتری دارد؟ و کدام یک به خارج از شهرستان صادر می‌شود؟

۲- تجارت: مجموعه عواملی همچون موقعیت جغرافیایی منطقه، فراوانی تولید در زمینه کشاورزی، دامداری، پتروشیمی، صنایع دستی و نزدیکی به آب‌های گرم خلیج فارس سبب شده که از دیرباز تجارت و دادوستد در این منطقه رشد و توسعه بیابد. وجود تعداد زیاد واحدهای صنفی و بازرگانان فعال و حجم بالای صادرات کالاهای غیرنفتی و ... گویای گردش چرخه بزرگ اقتصادی در این استان است که مسلماً واردات متقابل کالا، فناوری و سرمایه‌گذاری خارجی را در پی داشته و نقش مهمی در پیشبرد توسعه اقتصادی استان خواهد داشت. اقتصاد تجاری در این استان به دلایلی همچون تأسیس راه آهن شیراز به اصفهان و سابقه بازرگانی و صادراتی اهمیت دارد.

همچنین استان فارس دارای توانمندی‌هایی در زمینه دامداری و دامپروری، منابع معدنی و نفت و گاز می‌باشد که در فصل آینده با آن آشنا خواهید شد.

فصل ششم

شکوفایی استان فارس

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب اسلامی

شکل ۱-۶- توسعه صنعتی

شکل ۲-۶- توسعه کشاورزی

شکل ۳-۶- حمل و نقل و ارتباطات

مقدمه

استان فارس همواره به عنوان یکی از بنیان‌های علمی، فرهنگی و اقتصادی میهن عزیزمان ایران بوده است. این استان با داشتن آب و هوای متنوع، سرزمین پهناور و منابع آبی مناسب از گذشته اهمیت داشته است. وجود مردمانی با ذوق، مهربان و نجیب این خطه از کشورمان را به مهد ادب و فرهنگ و هنر تبدیل کرده است. این سرزمین زادگاه و پرورش‌دهنده انسان‌هایی بوده است که هر کدام برای اعتبار تاریخ یک ملت گواه و شاهد کافی است و افتخاری جاودانه را به ایران و فارس نشینان بخشیده است.

در سال‌های اخیر هزاران شهید، مفقود و جانباز از این خطه به اسلام و ایران تقدیم شده است. مردان بزرگی که با جانفشانی و از خودگذشتگی برای حفظ نام و آبروی ایران جنگیدند.

اکنون با گذشت ۳۰ سال از عمر پربرکت نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، با وجود تمام مشکلات و توطئه‌های استکبار جهانی توسعه همه‌جانبه‌ای در مناطق شهری و روستایی استان فارس انجام شده است که در این فصل با بخش‌هایی از این خدمات آشنا می‌شوید.

کشاورزی

استان فارس به استانی شهرت دارد که با کشاورزی مأنوس است و در بیشتر زمین‌های زراعتی بی‌رقیب مانده است. از این رو، می‌توان گفت: بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب در استان فارس توسعه و ترویج کشاورزی و تأمین بخش قابل توجهی از غذای مردم کشور در این استان است.

گستره فعالیت در حوزه کشاورزی فارس دربرگیرنده شاخه‌های متنوع از جمله تولیدات زراعی - باغی، دامی و شیلات است.

برای مطالعه

جدول ۱-۶- وضعیت و جایگاه کشاورزی در استان فارس

ردیف	نام محصول	میزان تولید به تن	درصد سهم استان نسبت به کل کشور	رتبه استان در کشور
۱	گندم	۲۰۶۵۸۰۷	۱۴/۴	اول
۲	جو	۱۹۹۷۹۶	۷	سوم
۳	برنج	۲۵۷۳۱۹	۹/۴	سوم
۴	ذرت دانه‌ای	۶۵۳۳۶۲	۳۲/۷	اول
۵	پنبه	۳۵۴۱۲	۹/۴	سوم
۶	چغندر قند	۷۰۵۵۰۹	۱۴/۴	سوم
۷	دانه‌های روغنی	۲۳۰۲۳	۱۹/۵	اول
۸	سیب‌زمینی	۲۳۵۲۳۷	۴/۹	سوم
۹	پیاز	۱۶۷۴۳۴	۹/۵	سوم
۱۰	گوجه‌فرنگی	۸۶۳۴۹۶	۱۸/۱	اول
۱۱	محصولات جالیزی	۵۴۹۰۵۶	۷/۵	دوم
۱۲	نباتات علوفه‌ای	۱۰۰۴۳۱۱	۷/۶	دوم

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

وضعیت و جایگاه بعضی از محصولات در استان فارس

شکل ۷-۶- بادام (اول)

شکل ۶-۶- انجیر (اول)

شکل ۵-۶- انگور دیم (اول)

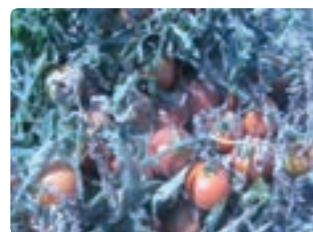
شکل ۴-۶- انار (اول)

شکل ۱۱-۶- زیتون (اول)

شکل ۱۰-۶- گل محمدی (اول)

شکل ۹-۶- گوجه‌فرنگی (اول)

شکل ۸-۶- ذرت دانه‌ای (اول)

شکل ۱۵-۶- خرما (دوم)

شکل ۱۴-۶- گردو (دوم)

شکل ۱۳-۶- ماهی سرد آبی (اول)

شکل ۱۲-۶- حبوبات آبی (اول)

شکل ۱۸-۶- چغندر قند (سوم)

شکل ۱۷-۶- مرکبات (دوم)

شکل ۱۶-۶- شلتوک (دوم)

گرچه استان فارس طی ۲۱ سال گذشته رکورددار تولید گندم در ایران بوده است؛ اما به باور برخی کارشناسان با توجه به پدیده خشکسالی و کاهش ذخایر منابع آب زیرزمینی توجه مجدد به انتخاب و جایگزینی محصولات ارزشمند و با صرفه تر ضروری به نظر می‌رسد.

پوشش

- آیا می‌توانید عمده‌ترین محصولات کشاورزی و باغی در شهرستان خود را نام ببرید؟
- امروزه کدام محصولات کشاورزی استان در بازارهای جهانی ارزش بیشتری دارد؟

دامپروری و دامداری

شکل ۲۰-۶- گاوداری صنعتی

شکل ۱۹-۶- گاوداری صنعتی

علاوه بر فعالیتهای زراعی و باغی در زمینه دامپروری و تولیدات دامی و پرورش آبزیان و ماهیان پرورشی روستائیان و عشایر فارس توانسته‌اند سهم عمده‌ای از تولید گوشت قرمز و سفید کشور را به خود اختصاص دهند. جدول ۲-۶ بخشی از فعالیتهای دامپروری و تولیدات آن را در سال ۱۳۸۶ نشان می‌دهد.

جدول ۶-۲- تعداد دام‌های طیور و آبزیان و میزان تولید آن‌ها - ۱۳۸۶

ردیف	نام واحد	تعداد (رأس)	میزان تولید
۱	گاوداری صنعتی	۵۲۹۰۸ واحد	۸۰۰ هزار تن شیر
۲	مرغداری صنعتی	۱۱۹۶ واحد	۱۳۲۱۶ هزار قطعه
۳	پرورش آبزیان	۲۰۴ واحد	۱۳۱۰ تن ماهی
۴	زنبور عسل	۱۶۴۴۳۰ کندو	۱۴۸۳۶۲۳ کیلو عسل

انرژی

کشور ایران در حال حاضر با در اختیار داشتن مقادیر قابل توجهی از ذخایر گاز جهان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. استان فارس مخازن مهم نفت و گاز شامل مخازن آغار دالان، خشت و کمارج، سعادت‌آباد و مخزن نفتی سروستان را داراست. تقریباً ۷۰ درصد از خطوط انتقال گاز طبیعی به مراکز مصرف از استان فارس عبور می‌کند.

شکل ۶-۲۲

شکل ۶-۲۱

شرکت بهره‌برداری نفت و گاز زاگرس جنوبی که ستاد آن در شهر شیراز مستقر است ۵۵ درصد از گاز کشور را تولید می‌کند.

بیشتر بدانیم

از شرکت‌های مهم در استان فارس، شرکت ملی صنایع پتروشیمی مرو دشت است که از بخش‌های اصلی صنعت نفت و از جمله صنایع مهم و مادر کشور است. این صنعت به عنوان یکی از گزینه‌های مهم صادرات غیر نفتی در کشور محسوب می‌شود و نخستین واحد صنعت پتروشیمی ایران است که در سال ۱۳۳۸ پایه‌ریزی شده است. هدف اصلی از احداث این مجتمع تأمین نیازهای کشور به کود شیمیایی از ته بوده است. در سال‌های اخیر نصب واحدهای کلر آلکالی و متانول در پتروشیمی مرو دشت به عنوان اولین تجربه موفق در صنایع پتروشیمی ایران محسوب می‌شود. شرکت گاز استان فارس نیز یکی از قدیمی‌ترین شرکت‌های کشور است که در سال ۱۳۴۲ فعالیت خود را آغاز کرده و وظیفه گازرسانی به واحدهای خانگی، تجاری، صنعتی، نیروگاه‌ها را در استان فارس برعهده دارد. در حال حاضر ۸۳ درصد از شهرهای استان فارس با جمعیتی بالغ بر ۵۸۰ هزار خانواده از گاز طبیعی استفاده می‌کنند و ۸/۳ درصد از گاز مصرفی کشور در استان فارس مصرف می‌شود. شیراز اولین شهر بزرگ ایران است که مردم آن از گاز لوله‌کشی شده بهره‌مند شدند.

حمل و نقل

از حمل و نقل به عنوان امور زیربنایی هر کشوری یاد شده است.

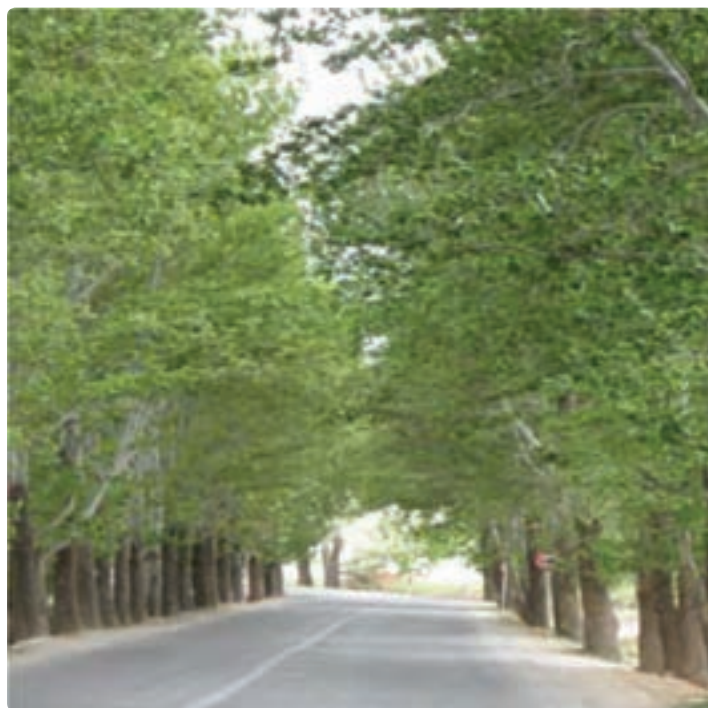

شکل ۲۴-۶

شکل ۲۳-۶

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۲۵-۶

براساس آمارهای موجود طول شبکه راه‌های اصلی استان که در سال ۱۳۵۷ برابر ۱۲۲۱ کیلومتر بوده در سال ۱۳۸۶ به حدود ۲۲۲۹ کیلومتر افزایش یافته که ۵۶۹ کیلومتر آن بزرگراه است. تعداد فرودگاه‌های استان نیز که پیش از انقلاب اسلامی تنها به فرودگاه شیراز محدود می‌شد، امروز به شش فرودگاه فعال افزایش یافته است (آیا اسامی این فرودگاه‌ها را می‌دانید؟).

شکل ۲۷-۶- ساختمان فرودگاه لار

شکل ۲۶-۶- فرودگاه شیراز

راه آهن

اگر بخواهیم پرافتخارترین طرح عمرانی استان فارس را در سال‌های اخیر نام ببریم، بی شک راه‌اندازی قطار شیراز - اصفهان است که کلیه مراحل مطالعه - برنامه‌ریزی و اجرای آن در زمان جمهوری اسلامی انجام شده است.

شکل ۲۸-۶- ایستگاه راه آهن اقلید

راه آهن شیراز - اصفهان به طول ۵۰۶ کیلومتر است که مطالعات مسیر احداث آن، از دهه ۱۳۷۰ انجام و کلیه عملیات اجرایی آن از سال ۱۳۸۱ شروع و در سال ۱۳۸۷ با حرکت اولین قطار مسافربری از اقلید به مشهد افتتاح شد. این مسیر دارای ۱۶۴۵ پل بزرگ و کوچک و ۲۱ تونل است. از جمله پل ایزدخواست از شاهکارهای مهندسی کشور محسوب می‌شود.

پرسش

— به نظر شما احداث راه آهن چه تأثیری بر صنعت گردشگری فارس دارد؟

صنایع استان

براساس آمار و اطلاعات موجود تعداد کارگاه‌های بزرگ با نه نفر کارکن و بیشتر، از ۱۸۴ واحد در سال ۱۳۵۷ به ۵۱۲ کارگاه در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. ۶۷ درصد درآمدهای صنایع استان فارس عمدتاً مربوط به صنایع غذایی - شیمیایی - الکترونیک و کانی غیرفلزی بوده است.

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۳۰- صنایع الکترونیک

شکل ۲۹- صنایع غذایی بیضا

شکل ۳۲- پتروشیمی فارس

شکل ۳۱- کانی غیرفلزی

شکل ۳۴- صنایع غذایی بیضا

شکل ۳۳- سیکل ترکیبی

پرسش

– آیا می‌دانید معادن عمده خاک نسوز و سنگ‌های تزئینی در کدام شهرستان قرار گرفته است؟

بیشتر بدانیم

فرهنگ و نشر: یکی از شاخص‌های رشد فرهنگی توسعه و بهره‌برداری و تجهیز مؤسسات فرهنگی و کتابخانه عمومی و افزایش نشریات مطبوعات محلی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در طول سه دهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی رشد قابل توجهی داشته و حاکی از افزایش سطح سواد در سطح استان فارس است. این استان از نظر چاپ نشریه‌های محلی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و بعد از استان تهران، مقام دوم را دارد که نشان‌دهنده تنوع سلیقه و علاقه مردم به مطالعه نشریات تخصصی و علمی و کسب اطلاع از آخرین دستاوردهای علمی و اطلاعات ایران و جهان است.

جدول ۳-۶- شاخص‌های فرهنگ و نشر

ردیف	عنوان شاخص	سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۸۷
۱	تعداد کتابخانه عمومی شهری	۳۱ باب	۱۲۱
۲	تعداد کتابخانه عمومی روستایی	۳ باب	۲۷
۳	تعداد کتابخانه روستایی	۰	۱۵۰
۴	عناوین کتاب‌های منتشر شده	۹۰	۵۱۲
۵	تعداد کل ناشران استان	–	۱۲۰
۶	مؤسسات فرهنگی – هنری – قرآنی	–	۹۰
۷	تعداد عناوین نشریات	۱	۸۶
۸	تعداد چاپخانه‌ها	۲۸	۱۲۰
۹	تعداد نمایشگاه قرآنی	–	۴۴۵
۱۰	تعداد مراکز عرضه محصولات فرهنگی و هنری	–	۲۱۰

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۳۶-۶ دانشگاه شیراز

شکل ۳۵-۶ دانشگاه آزاد شیراز

علمی و آموزشی: یکی از ابعاد توسعه همه‌جانبه استان علاوه بر گسترش سوادآموزی، رشد فعالیت علمی و آموزشی در دانشگاه‌ها و توسعه مراکز آموزشی در مقاطع گوناگون تحصیلی در استان فارس بوده است. میزان باسوادی در استان فارس از $49/5$ درصد سال 1355 به 87 درصد در سال 1385 افزایش یافته که بیانگر تحول قابل ملاحظه‌ای در سوادآموزی است.

از نظر مراکز آموزش عالی نیز تعداد دانشجویان استان در سال 1357 تنها 6470 نفر بوده است که این تعداد در سال $87-1386$ به $174,000$ دانشجوی دانشگاه دولتی و آزاد اسلامی افزایش یافته است. تأسیس دانشگاه صنعتی شیراز و تبدیل آن به دو بخش دانشگاه شیراز و دانشگاه علوم پزشکی، تأسیس دانشگاه دولتی در فسا، جهرم و ... تأسیس 13 آموزشکده فنی در نقاط مختلف استان، تأسیس دانشگاه مجازی شیراز و تأسیس دوره دکتری در رشته‌های مختلف در دانشگاه شیراز، بخشی از اهداف علمی استان بوده است.

شکل ۳۷-۶ اداره کل آموزش و پرورش استان فارس

تعداد دانش‌آموزان استان فارس اگرچه به دنبال افزایش جمعیت کشور در کلیه مقاطع افزایش داشته است؛ اما با عملکرد خوب دستگاه‌های اجرایی استان از جمله سازمان آموزش و پرورش فارس تراکم دانش‌آموزان مدرسه در مقطع ابتدایی و راهنمایی و متوسطه به $21/9$ نفر در سال $1386-87$ رسیده است، در حالی که این رقم در سال $58-1357$ ، $37/5$ نفر بوده است.

بهداشت و درمان: یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی گسترش شبکه‌های بهداشت و درمانی و افزایش تخت بیمارستانی در سطح استان است. تعداد مراکز بهداشتی و درمانی شهری استان از 54 مرکز در سال 1357 به 281 مرکز افزایش یافته و به عبارت دیگر در طول این دوره $5/2$ برابر شده است.

شهر شیراز یکی از قطب‌های پزشکی کشور است. این شهر با دارا بودن امکانات گسترده پزشکی و بیمارستان‌های مجهز، نیروی انسانی متخصص و توانمند امروز نه تنها به ارائه خدمات گوناگون پزشکی از جمله پیوند اعضا به کل کشور می‌پردازد؛ بلکه آوازه مهارت متخصصان و تجهیزات بیمارستانی این استان در خارج از کشور به ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس پیچیده است.

علاوه بر آن، وجود مراکز درمانی مجهز در اکثر شهرهای استان به ویژه شهرهای جنوبی استان فارس موقعیت منحصر به فردی به این استان داده است.

شکل ۳۹-۶

شکل ۳۸-۶

درس پانزدهم چشم انداز آینده استان

شما حالا از اول شروع کنید و قصدتان بر این باشد که خودتان مستقل در همه چیز باشید، در فرهنگ مستقل باشید. در صنعت مستقل باشید. در زراعت مستقل باشید. وقتی که بنا را بر این معنا گذاشتید و با این عزم وارد میدان شوید می‌توانید که کشور خودتان را نجات دهید و کشور خودتان را مستقل و بیمه کنید.

«حضرت امام خمینی صحیفه نور، جلد ۱۰، ص ۲۷۸»

چشم انداز ایران، کشوری توسعه یافته با جایگاه برتر اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه و با هویت اسلامی و انقلابی که الهام بخش در جهان اسلام بوده و در روابط بین الملل، تعاملی سازنده و مؤثر خواهد داشت. در آذر ماه ۱۳۸۲ سیاست کلی برنامه بیست سال آینده کشور تحت عنوان «چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی» از سوی مقام معظم رهبری به رئیس جمهور وقت ابلاغ شد.

ترسیم جایگاه ایران برای اقتصاد ملی، در سال ۱۴۰۴ در قالب توسعه امور اقتصادی - امور فرهنگی - امور علمی و فناوری - امور اجتماعی - امور سیاسی و دفاعی و امنیتی دیده شده است. استان فارس در این زمینه بایستی بالاترین رتبه‌ها را به خود اختصاص دهد.

تحقق این امر، نیاز به آگاهی و عزم شما جوانان این مرز و بوم دارد که با شناخت محیط خود و آگاهی از توان بالقوه و بالفعل استان ضمن رشد و بالندگی برای دستیابی به جامعه‌ای مستقل توسعه یافته و متکی بر ارزش‌های اسلامی قدم بردارید.

با توجه به قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه در استان هدف و برنامه‌های بلند مدت استان به شرح زیر است:

امور اقتصادی

پس از پیروزی انقلاب، استقلال اقتصادی از اصول انکارناپذیر دیدگاه‌های حضرت امام خمینی (ره) بود که همواره بر فراگیری و ابتکار در عرصه تولید صنعت تأکید می‌فرمودند. عمده‌ترین موارد چشم انداز در بخش اقتصادی عبارت است از:

الف) بخش کشاورزی

- ۱- اجرای طرح‌های حفظ منابع آب و خاک در سطح استان با استفاده از روش‌های آب خوانداری و احداث سدهای خاکی و...
- ۲- استفاده از شیوه‌های نوین بهره‌برداری کشاورزی
- ۳- توسعه صنایع تبدیلی
- ۴- اولویت به اجرای طرح‌های زهکشی و تکمیل شبکه‌های آبیاری.

بسیاری از طرح‌های استانی از جمله احداث و بهره‌برداری از سدها و طرح‌های حفاظت خاک با موفقیت در حال انجام است. طرح‌های کشاورزی در استان فارس پیشرفت قابل قبولی در جهت اهداف برنامه چشم انداز دارد.

شکل ۴۱-۶- پل ایزدخواست

شکل ۴۰-۶- باغداری

بیشتر بدانیم

ب) بخش صنعت و معدن

۱- گسترش صنایع برق و الکترونیک - فناوری اطلاعات و ارتباطات و بسترسازی صنایع نوین

۲- بسترسازی ایجاد صنایع گاز - پتروشیمی - شیمیایی و معدنی

۳- استخراج بهینه از معادن استان فارس

۴- توسعه صنایع تبدیلی کشاورزی.

در بخش انرژی کارهای بزرگی در استان فارس شروع شده که علاوه بر گسترش واحدهای تولیدی مجتمع پتروشیمی شیراز پالایشگاه گاز پارسیان که از آن به عنوان نقطه اتکا از کشور یاد می‌شود، کشف منابع جدید نیز در زمینه نفت در مناطق مختلف استان صورت گرفته است و امید می‌رود در زمینه صنعت نفت استان فارس قدم‌های بزرگی در آینده برداشته شود.

شکل ۴۳-۶- راه‌های بین شهری

شکل ۴۲-۶- ایستگاه راه آهن

ج) بخش حمل و نقل: بهره‌برداری از راه‌آهن شیراز - اصفهان - با ظرفیت سالانه ۴ میلیون مسافر و همچنین ۷ میلیون تن بار می‌تواند در کلیه زمینه‌ها باعث پیشرفت و رونق اقتصادی استان شود. با ادامه راه آهن شیراز - بوشهر عسلویه که عملیات اجرایی آن شروع شده، در آینده نه تنها دریای خزر و خلیج فارس از طریق این خط راه آهن به هم متصل می‌شود؛ بلکه قطب اقتصادی پارس جنوبی (عسلویه) به مرکز کشور اتصال ریلی خواهد یافت. افتتاح راه آهن شیراز در انتقال محصولات صنایع پتروشیمی نقش مهمی خواهد داشت.

امور فرهنگی: تکمیل و اجرای طرح‌های فرهنگی در استان از اولویت اجرایی سند چشم‌انداز فارس خواهد بود. تحقق اندیشه‌های متعالی برای آینده در چارچوب برنامه‌های طولانی مدت پیش‌بینی شده است. بخشی از اهداف این برنامه عبارت است از:

- ۱- اعتلای معرفت دینی - ارزش‌های فرهنگی و ویژگی‌های هویتی استان
- ۲- زنده نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام خمینی (ره)
- ۳- تقویت قانون‌گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کاری، پرهیز از اسراف، تصویب ده‌ها طرح فرهنگی در استان از جمله تخصیص ۱۳۵ میلیارد تومان تسهیلات ارزی برای بازسازی بافت‌های فرسوده تاریخی شهر، تکمیل پروژه‌های فرهنگی برای طرح احیای آرامگاه حافظ با یک میلیارد تومان اعتبار، انتخاب شیراز به عنوان شهرستان نمونه گردشگری و پایتخت فرهنگی کشور و تصویب ایجاد ۶۰ منطقه نمونه گردشگری در فارس در راستای برنامه‌های پیش‌بینی شده در فارس است.

امور علمی و فناوری

- گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری از طریق ارتقای سطح علمی و مهارتی
- تکمیل و اجرای نقشه جامع علمی کشور
- تقویت جایگاه و منزلت علوم جدید و جذب افراد مستعد
- افزایش بودجه تحقیق و پژوهش به ۳ درصد تولید ناخالص داخلی
- توانمندسازی بخش غیردولتی برای مشارکت در تولید علم و فناوری
- راه‌اندازی ۲۰ واحد دانشگاه پیام نور در تمام نقاط مختلف استان فارس و ایجاد منطقه ویژه دانشگاهی با توجه به استعدادهای فارس.

شکل ۴۴-۶

شکل ۴۵-۶

امور اجتماعی

در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور به تقویت هویت ملی جوانان از طریق فراهم کردن محیط رشد فکری تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان و اهتمام به توسعه ورزش بازآفرینی و روزآمدسازی معماری ایرانی-اسلامی اشاره شده است.

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

برای آغاز اجرای این مصوبات تاکنون اقداماتی شروع شده است که از آن جمله می‌توان به تکمیل مجموعه ورزشی ۵۰ هزار نفری شیراز و احداث ۶۰ سالن ورزشی در نقاط مختلف استان اختصاص ۳ هزار و ۶۸۰ هزار میلیارد تومان تسهیلات ارزان قیمت برای اشتغال‌سازی اشاره کرد.

امور سیاسی - دفاعی و امنیتی

سرفصل‌های چشم‌انداز ۲۰ سال در این زمینه عبارت‌اند از:

- تقویت حضور و مشارکت مردم در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی
- اعتلای شأن، موقعیت و اقتدار جمهوری اسلامی در منطقه
- حمایت از آزادی‌های مشروع و صیانت از حقوق اساسی ملت
- حضور فعال و هدفمند در سازمان‌های بین‌المللی.

تقدیر و تشکر

از کلیه سازمان‌ها، ادارات و نهادها که با اعضای گروه تألیف کتاب استان شناسی فارس همکاری داشته‌اند سپاسگزاری می‌شود. همچنین از آقای پیمان ضیائی‌بان به خاطر اهدای عکس به گروه تألیف تقدیر و تشکر می‌شود.

